

uplt

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

TARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték. (Regény.)* • HAJNAL ISTVÁN: *Az ifjú Zrinyi első csatározásairól.* • BECZÁSSY JUDIT: *A kinevezés.* • BÜKY GYÖRGY: *Favágók.* • GULYÁS PÁL, REMÉNYIK SÁNDOR: *Versek.*

Elvek és művek: Két renaissance. • Örök törvények karjaiban. • Földet érint homlokunk. • Új Auróra. • Big game hunting and collecting in East Africa. • Ifjúsági irodalom. • Szemle: Tudományos élel. • Színházi szemle. • Képzőművészeti szemle. • Zenei szemle.

1929. ÉV DECEMBER 15. 24. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Megjelenik minden hó 1-én, számonként 100—112 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 7 pengő.

Tisztviselőknök 5 pengő.

Külföldre egész évre 32 pengő.

A NAPKELET szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	801	Hajnal István: Az ifjú Zrínyi első csatázásairól	830
Gulyás Pál: Kicsi még a legényke! (Vers)	826	Beczássy Judit: A kinevezés	843
Reményik Sándor: Versek	827	Büky György: Favágók	851

ELVEK ÉS MŰVEK:

Berkeszi Zsigmond: Szudy Elemér: Két renaissance... ..	862	F. I.: Új Auróra	865
Gulyás Sándor: Fekete Miklós: Örök törvények karjaiban	863	Gaál István: Kálmán Kittenberger: Big game hunting and collecting in East Africa	865
Majthényi György: Mollináry Gizella: Földet érint homlokunk	863	Th.: Ifjúsági irodalom	865

SZEMLE:

Eckhardt Sándor: Tudományos élet	866	Genthon I.: Képzőművészeti szemle	874
Rédey Tivadar: Színházi szemle	869	Prahács Margit: Zenei szemle	877

Dreher-Maulé

csokoládé,

csokoládédesszert,

mártógyurma (tortába)

a hölgyek legkedvesebb cikkei

A NAPKELET jelen számával záródik 1929. évfolyamunk. Az előfizetési számlák pontos lezárhatása céljából kérjük azokat a t. Olvasóinkat, akik az előfizetéssel hátralékban vannak, szíveskedjenek a megújítás iránt mielőbb intézkedni.

A kiadóhivatal.

EMBERI SZINJÁTÉK.*

Regény.

II.

ELTELT egy hét, de Jeremiás vasjárma nem ment ki a hódosiak fejéből. «Akkor ez is úgy van» emlegették az öregasszonyok, «ahogy a tisztelendő úr mondta: a fajármot eltöréd, de csinálj magadnak helyébe vasjármot». «Mit csinál a Csanádi?» évődtek a Péter Pált ülő gazdák is. «Fényesíti a vasjármot.» «Csakhogy nem pap dolga a járom.» «Kitelik abból a papból egy paraszt is. Ha nem megy máskép, a bajsza hegyén is kiviszi azt a Boda-gyereket a hódosi határból.»

Senki sem kérdezte, miféle fajárom az, amit Boda Zoltán eltört, s miféle vas, amit a helyébe kap. Pedig ha magát Csanádit szedik elő, ő is megakad s aligha tudja összedrótozni a kétféle zsidó rabság szimbolumát a Zoltán dolgával. Őneki a Jeremiás és Hanániás próféták vetélkedéséből csak az az egy vers volt fontos, hogy «Nem küldött téged az Úr és te hazugsággal biztatod e népet». Ezt akarta a szőlőhegyi szentnek odakiáltani. De az új angol prédikáló módszerhez az is hozzátartozott, hogy a textus lehetőleg valami történetbe legyen rejtve, mint dió a kalácsba. Hozzáolvasta hát, ami előtte állt s ott Jeremiás, ez a zsidó Ady, szemben a harmincmillió magyar olcsó prófétával, akik a rabságból való szabadulást ígérték a népnek, új kegyetlenebb rabságot jósol: A fajármot eltöréd, de csinálj a helyébe vasjármot. Mellesleg odaszúrt mondat volt ez a prédikációba, a nép fejében azonban az egész beszédből ez az egy ige maradt meg. Ezt hajtogatták egy-

* Az Emberi Színjáték utolsó felvonása ez. A regény egyelőre ott marad, ahol megjelent; a folyóirat évülő köteteibe temetve várja a feltámadását: bölcsője lesz ideiglenes koporsója is. Egy pillanatot sem érdemel a mű, amely nem várhat éveket s illik is, hogy aki maga dacosságra oktató, a tetszhalált válassza s ne a kínalkozást.

Ki tudja, feléje szalad-e az idő vagy elszalad tőle? Megszerezhetik-e a regény ifjabb testvérei bátyjuknak a figyelmet, amely megjelenésekor elmaradt? Nincs magyar kiadó és nincs magyar folyóirat a Napkeleten kívül, amely az Emberi Színjáték-ot vállalta volna. Érdem lesz-e valamikor, ami ma oktalanság? Ha igen, álljanak e sorok a Napkelet szerkesztője mellett, aki művemet érenyeivel és hibáival, a biztos gáncsokkal s a bizonytalan kilátásokkal együtt a maga ügyévé tette.

A regényt Csordás Elemérnek, a nagylelkű orvos-adminisztrátornak ajánlom. Az ő váratlan támogatása indította el Színjátékomat, s ő segítette át elbicsakló erőm döccenőin. Ne maradjon el e nemes olvasó neve könyvem homlokáról!

másnak s nekik nem kellett találgatniok mi az a kétféle járom, értett mindegyikük annyit a bölcsmondáshoz, hogy követni tudta a Csanádi csavarosságát.

«Boda János, az már kipróbálta a vasjármot», célozhattak egyesek. «Azt már visszaszoktatta egyszer a vasjárom a templomba. Próbálja ki az öccse is». Mások szerint a csendőrök is tudtak erről a vasjáromról. «Nem is pedzette volna különben a Csanádi» s a kékfejű parasztok a rend pártján állók, polgár kárörömeivel zörgették a maguk könnyed fajrmát, amelyet az emberi élet, az állam, az egyház akaszt a békésre. Zoltán eltörte ezt a jármot, kiment a szőlőhegyre passziózni s szájába hordták az ételt, mint a fecskefiókának. Itt az ideje, hogy a törvény ráakassza a maga súlyosabb jármát s a polgárember egy napig könnyebbnek érezze a nehezedő adót s egy vasárnap szabadabbra eresztett tüdővel fújja a felálló éneket.

A parasztok felfogása Veres Magda teáira is beszivárgott. «Frapáns volt az a példázat a vasjárommal» jegyezte meg jegyző Lajcsi korpulens felesége. Most már Csanádinak is vállalnia kellett a tulajdon ötletességét; sőt ő maga cifrázta ki a parasztok vasjármát egy hasonlattal, amelyben e járom a börtön vasrácsát jelentette. Ezen át nyujtja mint vasjármon át vágyakozó nyakát a rend ellen lázadó.

Természetesen nem mindenkinek tetszett ez a hasonlat annyira mint Gulyás Pistinek vagy jegyző Lajcsinak, aki lassan az amerikai aranyak Fantomas-regénye iránt is eltompult. Egyesek, mint Kökönyei Gyurka vagy Boda János dermedt tehetetlenséggel bámultak az égre festett vasjáromra, mások mint ez a Pestről idefujt szabó is, Marxot idézték föl a vasalópárna páro!gó gőzeiből. Mégis csak szervezkedni kell, egy embert úgy elfricskáz a hatalom, hogy a nevét sem találják meg. Ő nem sajnálja Zoltánt, úgy kell az ilyen magánforradalmárnak, dohogta ez a Balázs s még vigyorgott is a maga farkas módján, de Schwarcz Irma most az egyszer nem botránkozott meg ezen a fájdalmas vigyorgáson.

A kis Sebestyén azonban a pillanat embere volt és nem kötött csomót a nyelvére. Elmúlt már negyven; végigállta a háborút, de igen csekély sejtelve volt ennek a kis Sebestyénnek a világ erőviszonyairól. Azt hitte, ha egy ilyen kis hörcsög neki ereszti igazát a teremtésnek, hát a Csanádi Jeremiás vasjármát is visszaveszi az Úr. S meg kell hagyni, hogy a kis Sebestyén érvei nem voltak olyan légiesek, mint azok az elmélkedések, amelyeket Alfréd azzal intézett el, hogy «hegy is volt, beszéd is volt». Sebestyén érveiben hegy nem volt, csak beszéd, de az aztán sok és heves s belső sor és külső sor minden lehető ütköző felülete ütközött benne.

Persze, mit érnek az ilyen cigánysori érvek, cigánysori hangulat nélkül. A Cigánysor olyan hely, ahol egy időben nem mindenkinek megy tűrhetetlenül, de az se esik meg, hogy valakinek tűrhetetlenül ne menjen. Ezért bajos a forradalom s ezért nem apad el az elégedetlenség.

Ebben az esetben azonban a kis Sebestyén, dühe majdnem egy forradalomra való elégedetlenséget talált.

Ötszáz hold elvész a hódosi határban, de húsz aratás nélkül maradt ember szája nem vész el a Cigánysoron. Már pedig Tükrösön ebben az évben hevesmegyei haviak arattak. Ami gabona Palóc-országban terem, elintézik az asszonyok, aki meg szalonnát is akar a kenyérhez, vágjon neki a kövérebbik Magyarországnak. Mindig akad úr, mint ez a tükrösi bérlő is, aki dacol az aratóival. Jó, hogy vannak ilyen haviak. Beleillenek ezek mindenki számításába. A bérlő keserűségének a számításába is, de a kis Sebestyén izgatóságába is.

Úgy alakult tehát, hogy ennek az emlékezetes hétnek Pákozdy legyen a hőse, amint a vasárnapé Csanádi volt. Pedig mit csinált Pákozdy ezen a héten? Semmit, csak összeszorította a fogát s ugyanolyan peckes derékkel ült a homokfutóján mint máskor, legföljebb a lova fara reszketett jobban az odacserdített ostór alatt. De ép ennek a néma fogösszeszorításnak köszönhető, hogy jegyző Lajcsi felesége ezen a héten megint összehasonlíthatta az ő ernyedt urát ezzel az acélemberrel, ezzel a «hódosi Tisza Istvánnal», ahogy ő mondta. S lám, a volt medika és úszóbajnoknő mégis kitart az ura mellett, aki olyan mint egy testvérházasságból származó Meroving. Ez a liba Horváth Ilonka meg hazaköltözik az anyjához e Tisza István mellől is. Így osztja ki a Gondviselés a férjeket. Hiába volt Horváth Laci hosszú képpel bementett prognózisa, ez se menthette meg Ilonkát a hódosi úriasszonyok rosszálásától. Hogyne, amikor ezek az úriasszonyok olyan örömet sajnálkoznak az elhagyott acélemberen. Még Molnár Zsófi, fiatalasszony sem átalja az ura szemére vetni:

— Csak védj a te Ilonkádat. Tudom, hogy valamikor együtt birkóztatok és együtt kornyikáltatok. Az ilyet mind védi. Elég bolond, aki hú marad hozzátok. Pedig Pákozdy mégis csak más férfi, mint te. Az nem dörgölteti a feleségével a derekát, ha megrázza kicsit a kocsit. Meg kell nézni: kukkot sem szól a feleségéről. Cigarettazik és hallgat.

S csakugyan, Pákozdy cigarettázott és hallgatott. Legföljebb az anyósa békéltetésére vágta oda: «nem vagyok kíváncsi a lányára, bár a sírja fölött látnám óbégatni» s a biztosra menő aratókat zavarta el azzal, hogy «ez a bűdös kommunista banda nem arat nálam, haviakat hozatok». Acélemberhez méltó mondatok s ha messze ágaztak is, egy gyökéren nőttek s ez a gyökér talán nem is volt olyan kemény, mint amilyen tuskék az ágai. Ki tudja, talán az öregedő férfi bánata volt ez a gyökér s csak az acélemberes modor tuskézte fel az ágait.

Mert igaz ugyan, hogy micsoda egy hódosi parasztcéda a felvidéki nemesember mellett? S még csak fia sem lett öt éven át. S hogy végre lett, kék, mint a szilva. Még csak épkézláb utódot se szült neki. Mért vette akkor el? Hogy homokot keljen szórnia az ablaka alá s hazaszökjön tőle, mintha ő kergetné a halálba. Bizonyára nem sokat érdemel ez a parasztcéda s ő nem sokat adott neki. Dühös elégtétellel nézte,

hogy hervad-fakul mellette, mintha egy skorpiót hordana az elfonnyadt mellei közt. Mégis : most, hogy nem volt többé s az egybenytott három szobán át nem surrant át az árnya, megnehezedett a szíve. Becsukatta az egybenytott szobák ajtait ; de egy szoba is sok volt a magányosságának. «Mért nincs itt, hogy látná elpusztulni. Tönkretette az életem» gondolta a lelke felületén. «Senki a falak közt és senki a falakon túl. Megöregedtem és tönkretettem az életem» gondolta a lelke alján.

Mit csináljon ilyen hangulatában a férfiember? Hallgat és cigarettázik. Nem sok, de a falu lelkét mégis az ő cigarettájának a folyton-égő hegye perzseli-forralja ezekben a napokban. Ő állítja Sebestyén izgágasága mellé a méltatlanul jártak ellenzékét s az ő acélember fájdalma keményíti meg a belső soraikba a szolidaritást : ezért a férfibánatért bosszút kell állni. Csanádi fölpingálta a mennyboltjára a vasjármot, Pákozdy hallgatása azonban lehozta a földre s az emberek összeültek, nézegették-forgatták, hogy akasszák a fájárom helyébe.

Tanakodásban, sugdolózásban telt el a hét s ki gondolta volna még szombat este, hogy az ünnep elveti a fájárom gondját s el a cigány-sori forradalomét. A Hanániás ellen intézett prédikációt követő vasárnapon egy szembehúzott zöld kendő bukkant föl a hajnali tőkék közt, a Boda János pincéjéhez vivő úton. Előbb olyan volt, mintha egy szőlőlevelet ingatott volna a szél, de aztán valami vörös is föltűnt a levél alatt. A vörösön sok-sok ránc s a levélen barna babosminta. Épen csak az a mosoly maradt el Kovács Juli arcáról, amelyet Balázs-Szabó Zoltán «magnetikus» erejének tulajdonított.

Rögtön föltűnt, hogy ez nem az a Juli, aki egy-egy téglára gugyorodva olyan megfélemezően bámulta Zoltánt és rágta a szárított napraforgó magot, mintha Zoltánból és szotyolából állna a világ s neki legfőbb «egy franc egye ki» sóhajban kellene vissza-vissza emlékeznie a testében szerte bujkáló fájdalomakra, amelyekkel élete szomorúságát szimbolizálta. Ezen a vasárnap hajnalon Julin rögtön meglátszott, hogy önmagánál súlyosabb dolgok hordozója. Konfirmáló lánykora óta nem szedte így össze a képét. A gyász rávasalt páncélja visszanyomta az oldalát kifúró titkot s a felsőbb dolgokban való részesedésnek s az illendő komorságnak ez az egyensúlya, annyira összesűrítette az ő bizonytalan szétfolyó lelkét, hogy ez a lélek már nem is a Kovács Julié volt, hanem egy görög tragédiabeli hírnöké, aki szinte sántító ajakkal követi az ajkai előtt járó Eseményt. De nem is mindennapi volt a Kovács Juli eseménye! Annyira nem, hogy a testének is részt kellett vennie abban, amit a lelke hordott. Valami önkénytelen fájdalmat vállalni azért a fájdalomért, ami a hegyre küldte. Elővette hát a két-esztendő előtti nyilalását, amelyet Zoltán űzött ki a csípőjéből. Úgy beleszegett ez a nyilalás, hogy bicegett a fájdalomtól. Ez a szegedés volt az ő testének a részvétele a hírben, amelyet hozott.

— Mi az Juliska, megint az oldala? — kérdezte Zoltán.

— Az oldalam? Franc az oldalamba. Igaz, hasogat a бүдös, de

mi az én oldalam ahhoz. Azt se tudom, hogy oldalam van. Hasadjon szét, ha nem tetszik neki. Még az ilyen vénség rimánkodjék! Sirjanak a fiatalok, akiknek el kell mulniok. Ó, édes jó Istenem, én édes jó Istenem, az a szegény kis Pákozdy né! Ráemlékszem, mintha csak ma volna. Édesapám ott masinázott náluk, ő volt a masinásgazda s egy vasárnap délután én is ott téblábtam a rész mérésnél. Ez meg ilyen kicsinyke volt, mint a Palink most s az anyja pirongatta: te, ne egyél több kukoricát, mert megverlek. De a szolgáló csak odadugta neki s ő fölmászott vele a részeszsákokra. A részeszsákok mögött meg ott állt az olajshordó s a csap alatt egy kis tál. Hát egyszer csak zsupsz, az Ilonka csúszik egyet s benne van az olajban. Egy kis krém szövetruha volt rajta; elől is olajos, hátul is. Az anyja mosta, de ahogy kitette a kerítésre száradni, csak előbujt az olaj. A kis lelkem meg ott állt rétümögben és sirt. Mintha csak ma látnám! Ott volt a fészerben. Jaj, Istenem, hogy a fiatal szólítod magadhoz. Vennél el engem, ezzel a bűdös szegedéssel.

— Nagyon rosszul van? — kérdezte csendes-komolyan.

— Nincs az sehogy, kedvesem. Azt a kis tejet is csak visszabukja, a lába meg kel, mint a kenyér. Szegény Horváthné egész éjtszaka fönt volt vele. A szolgálója is épen most hagyta ott s a menyé sem állhatja az Ilonkát. Én nem tudom, mintha az a Jóisten súgta volna nekem: te, Juli vidd el az asszonyságnak, azt a párnahuzatot (mert velem slingöltette az Ilonka huzatát, ami még a tizennyolchoz járt). Odamegyek én az este: mintha mindenki meghalt volna. Az ajtó behajtva, az ablak befirhangolva. De a béres biztat, csak zörgess be, Juli. Ki is nyit az asszonyság, hát csak maga van otthon, a menyé elment a jegyző Lajcsiékhoz, ő maga őrizte a beteget. «Jó, hogy jön Juli, már majd elmén az eszem egyedül. A doktor, a Laci itt volt nála délután, de alig hogy elment, elkezdett szegénykém harákolni meg hörögni. Jó, hogy van valaki velem.» Mondom én: «elhoztam a párnahuzatot, mert már üzent az asszonyság érte». Erre csak elfakad ríva. «Dehogy kell ez már annak, dehogy kell ez már annak» s csak húz befelé. Gondolom, szegény fejed, te is későn kaptál észhez. De minek gyötörjem? Megbüntette az Isten a szodéjságáért. Bemegyünk. «Ilonka fönt vagy?» kérdi ott bent az asszonyság. Az nem szól, csak kicsit hangosabban hörög, mintha azt mondaná, hogy igen. Az asszonyság fölhajtja a takarót, mutatja a lábait. Mint két dúc. «Délben még a térde alatt volt» súgja az asszonyság. «A fiamék későn jönnek haza, meg amúgy sincsenek jóban vele. Nem maradna itt éjtszakára? Majd elüzenek az anyjához.» Én persze ott maradtam. Mintha súgta volna a Jóisten, hogy ott maradjak. Pedig a fia kislányának a kelengyéjét már a Mózesnével készíttette el. De hadd lássa, hogy a rossz Juli azért nem bosszúálló. Nem is tudom, mi lesz vele, ha én ott nem vagyok. Tudja, egész éjtszaka az a hörögés, hhhöhhááh, így. Még nekem is hányszor eszembe nem jutott a kis szövetruhája, amint ott lóg a kerítésen s csak kiüt rajta az olaj. Hát egy édes-

anya ! Mit érezhetett annak a szíve ! A Sándorék éjjel után jöttek meg, de be se néztek hozzá. Horváthné szólt ki a fiatal asszonynak, hogy te Iduskám, el kellene hozatni a Lacit. Úgy három óra tájban el is jött s valami erősítőt fecskendezett be s attól magához tért. Még engem is megismert. «Maga is itt van, Juli?» S megfogta a kezem. Kért, hogy adjuk oda a zsoldárát, mert ott volt mellette az éjjeli szekrényen. De nem nyitotta ki, csak azt is megismította. «Akarsz valamit?» kérdezte az anyja, mert úgy nézett, mintha várt volna valamit. De az Ilonka csak hallgatott. Azt se mondta, igen ; azt se, hogy nem. Akkor bejött egy pillanatra a fiatalasszony is és megkérdezte : «Hogy vagy Ilonka?» De Ilonka elfordította a fejét ; a fiatalasszony pedig kihívta valamiért az asszonyságot, úgy hogy én magam maradtam vele. Egyszer csak visszafordítja a fejét és rámnéz. «Sokat jár ki a szőlőbe, Juli?» S szintoly szégyellősen mosolyog. Mondom, néha és elrívom magam. Azonszóra kihív engem is az asszonyság és faggat, hogy mért rívok. Mondom s látom, hogy ő sem állja tovább, odaborul a fal kászlinak s csak rángatózik. Aztán bemegegy a fia szobájába (az első kettőben laknak) s hallom, hogy a Sándor kiabál. De az asszonyság se hagyja a magáét. «Vigyázz magadra, Sándor, ellened ne fordítsa az Isten a keménységedet.» Meg : «Ez az én házam, az jön ide, akit én akarok». Én ott állok a konyhában s alig bírom megtartani a mellemben a szívem. Visszamegyek a kis galambomhoz s mondom : «Az ám, most jut eszembe, nekem ma is ki kell mennem a szőlőbe. De ő nem felel, csak a zsoldáron tapogatja a kelyhet, mint a vak. Nekem akkor olyan nehéz lett ! Azt hiszem attól kaptam vissza a betegségemet. Úgy elővett a féloldalam ; azt gondoltam sohase lesz vége ennek a hegynek. Egyszer csak bejön Horváthné, olyan mint a fal, odalép Ilonkához. «Hogy vagy kedvesem? Ne hívassuk el Boda Zoltánt? Az öreg Pörjéné, tudod, akinek a lánya szolgált is nálunk, épen így volt, mint te. A Juli mondja, hogy Boda Zoltán csak befecskendezett neki valamit s egyszerre jobban lett.» Gondolhatja, mibe került ez annak a nagyralátó Horváthnének ; de úgy mondta, mintha csak kávéval kínálta volna meg a lányát. A kis galambom csak nézett hitetlenül és nem szólt. Isten tudja, talán azt gondolta, csak ő hallja úgy, mintha az anyja magát akarná hivatni s ha rámondja, hogy jó lesz, megszidják. Biztatom őt : «Indulok is a szőlőbe. Fordulok és itt vagyunk». De arra sem felel, csak az arca rándul meg és fülel, mintha lélek szólt volna hozzá. Az asszonyság még amint kikisér a konyhába, a nyakamba borul. «Az Isten megáldja, siessen. Kérlelje meg a doktor urat, ne haragudjék ránk. Ha vétettünk is ellene, jóvátesszük. Csak benne van bizalmunk.» Így megtörte a szíve.

Zoltán csak félig értette a Juli meséjét, melyet sűrű sóhajtása s a csípőjéhez kapott keze a részvét és önként vállalt fájdalom ékezet jeleivel szaggatott meg. Csak homályosan figyelt a hosszadalmas történetre. Az első sápitezősápból kitalálta, mi hozta ide Kovács Julit. A félig hallott mondatok fölött az olajba esett gyerek története lebegett.

Zsupsz bele az olajos tálba, mondta Juli s Zoltán emlékezete e «zsupsz» mögött egy másik csúszást villantott fel. A kis Horváth Ilonka, mint szalmás-kócos hajjal gurul alá a kazal oldalán s ott lent többször megfetreng, mintha a fizika törvénye parancsolná. Nyomában Pagát, a vadászkutya. Leül vele szemben s elleffent szájjal figyel. Aztán neki-veti magát a kazalnak s a fürgék fölényével néz vissza, hogy kapaszkodik a kisasszonya. Ők pedig hárman házat vájnak a kazalba s neki kell kifuvározni a szalmát. Ő ott marad a lyuk előtt ; a hempergő Ilonkát lesi s valami piros villan meg előtte. S e fel-fellobbanó emlékek egyidőben, mely nem is egy emlék képe, inkább egy érzés emlékezése, Kovács Juli mondatai is ott kattognak a fülében. Hhho-hháh, utánozza Ilonka hörgését s ebben a hörgésben ott van az átvirrasztott éjtszaka, a parasztszoba sötétje, a két sutyorgó asszony, a felemelt paplan alatt a megkelt lábak s ez a mell, amely felköhögni sem tudja azt az ide-oda-húzott nyálcseppet, de megállítani sem. S a pagátos Ilonka hempergőzése s a Horváthék hörgő szobamélye egy érzésben omlik össze s ez az érzés elhúzza Zoltán alól a talajt. Mintha egy tűzfal tetején menne, holdkórosan egy égi idézéstől. Fura szavak ütődnek össze benne. «Vissza-fordult az idő, elfogyott a nap» gondolja s ugyanakkor furcsálja is e szavak hamis és zagyva pátozát. Gépiesen nyúl bele a kiürült gyógyszerládikóba, amelynek az alján a szétszedett fecskendő mellett egyetlen árva ampulla hever. S azoknak az időeknek a reflexével, amikor még betegekhez hívtak, egy friss kendőbe csavarja a fecskendőt és az ampullát ; zsebrevágja és azt mondja Julinak : Mehetünk.

A bozót rózsásan ingó sűrűi szembe szaladtak vele és szétváltak mögötte s a nád barna buzogánya, mint egy különös hadsereg fegyvere lengett el mellette. Aztán a Fő-utca házai csúsztak el az út két partján, mint két sebes folyón. A házak előtt egy-egy söpörgető asszony. Hogy tudnak rohanva söpörni? Ott mintha a kis Sebestyén lapulna a pósta falához ; amott meg a hórihorgas Horváth Sándor fordul hirtelen a kerítés felé. De azt már nem tudta kivenni Zoltán, mit intett a kis Sebestyén s azt sem, ki volt az öregember, akihez Horváth Sándornak olyan hirtelen oda kellett fordulnia. A házak is szétváltak, elfolytak mögötte s ő egyhelyt taposta a földet, a szemberohanó falu árjában, ahogy álmunkban tapossuk, egy ismeretlen igézzel elátkozottan.

Mit liheg és mit nyögdiésél mögötte ez az asszony, aki olyan borzalmasan utánozta Ilonka hörgését? Hhhö-hháh ! Hát egész komolyan oda kell állni a szalmakazal alján föl-villant élet halálos ágyához? Hát az egész ennyire komoly? S ő csakugyan a szőlőhegy csúcsán lebeg, féllábbal a levegőben már? S ezt feleli az Isten az ő halálsejtelmére?

A Horváth-ház előtt szinte egy szemvillanás alatt kínos-éles nyugalomba fordult a zaklatottsága. Különös-pontosan látta a kapu vadonat sásfáját. Az a göré ott új zsindelet kapott. Az eperfát, amely alatt Horváth Sándor állta el Alfréd útját, megcsonkították ; rongálhatta a tetőt. A hajdani csuportartón egy lyukas, hányódó bádogedény fitye-

gett, valami gyerek aggathatta oda. Azzal a világossággal érzekelte a világot, amellyel a tűztől meghajszolt érzékelheti egy pillanatra, mielőtt a ponyvába ugrik.

Beléptek az elsötétített konyhába, amely még az éjtszaka hűvöségét s a szobából kimenekedő zokogások és elcsuklások emlékét őrizte. A fiatalok szobája kinyílt s Zoltánt egy eleven női szempár kutatta végig. Aztán megint behúzódott az ajtó; a menyecske volt. Kovács Juli bekopogtatott a beteghez. Már itt vannak? hallotta Zoltán s egy nehéz árny dülöngött végig a konyhán, kihajtotta a konyha spalétáját s a bevetődő világosságból a gyász fekete árkaival s a sírás piros barázdáival összeirtan szökött Zoltán felé az arc, amely tíz év előtt olyan jólétsorgató elégedetlenséggel fordult a diófa alatt vitatkozó diákok felé, értelmetlenül, de kotlóstyúk melegséggel.

Két éve ment el az ura s most a lánya halálos ágyához kell odahívnia ezt a zavaros hírű javast, aki talán ludas is benne, hogy az égből jött Pákozdy házasság nem úgy sült el, ahogy kellett volna. De Horváthné ezrediziglen paraszt vér s tudja, hogy aki ad, annak föl kell vetnie a fejét és aki kér, annak le kell horgasztania. S őbelőle most ugyancsak alázatosan szivárog a beszéd s talán fölöslegesen is a hízelkedés, sőt azontúl valami halálos, kerítő édesség.

— Laci már letett róla, de Zoltán olyanokat tud, amit más orvos nem. Tegyen meg mindent, hiszen annyira szerette magát. Emlékszik már gyerekkorukban a kazalon — s a vékony orr kipirosodik s a szájjal kegyetlen játékba kezd a sírás. Zoltán tudja, hogy ezen a szájon nem egy átok hangzott föl ellene s ha közben meghal a lánya, talán most is átok fogadja pityergés helyett. De hiszen ez a hízelkedésre tanított harag, ez a megrázó: ez az anyaság. Olyan nehéz átlátni ezen a pirosfekete barázdás arcon? Olyan nehéz megsejteni az önvád gyorsan növvő csiráit s a fiatalasszonnyal vitt háborúságok közben az elárvult anyaság jövő könnyeit? Zoltán egy szempillantás alatt megértett mindent s amíg Horváthné az Ilonka dolgát magyarázta, ő mintha úriasszonyt üdvözölne, lehajolt hozzá és megcsókolta a kezét.

Ilonka mellében csakugyan ide-oda járt egy tehetetlen nyálkacsepp, mintegy csúfolva a mellett: lám engem sem tudsz elintézni. Horváthné föl akarta emelni a takarót, hogy Zoltánnak is megmutassa a dagadt lábakat. De mit kellett itt megmutatni? A szemhéjak félig nyitva s a félig nyílt szemhéjak közt egy világtalan tekintet. Ki tudja mit látnak ezek a látomásaikkal elszámolni már alig bíró szemek? Zoltán ott állt az ágy előtt és nem találta olyan borzalmasnak a hörgést. Egyáltalán nem ahogy Kovács Juli mutatta. Mint szelíd dorombolás, vagy beteg galamb elhaló kurrogása. A leszáradt arcon alig észrevehető, hivalkodásmentes hősiesség. Ember feküdt itt, akit megkavart, eltévelyített az élet, de lelke egy bátor szárnyacsapással hazatalált.

A két asszony lélekzetviasszafojtva várta, mi lesz. Zoltán kicsomagolta a fecskendőket és az ampullát. Kétszázalékos morfium volt. Vélet-

len, hogy épen morfium. Meg se mozdította az asszony karját úgy fecskendezte be. Csendes agoniát! gondolta s odaült az ágy szélére.

A szúrás s talán a szétjáró méreg első hulláma már, még egy utólszor fölvetette az Ilonkába alásülyedő lelket. A szemhéjak kissé felhúzódtak, a tekintet egy pillanatra megvilágosodott. A zsoldáron nyugvó kéz megrándult s valamit mutatott a kelyhen, aztán egészen lecsúszott a könyvről s mintha a takaró ráncai közt is az elveszett könyvet kereste volna s az ajkai is megvonaglottak.

— Kell valami? — kérdezte a szeretet vak reménykedésével Horváthné. De Ilonka nem felelt, a szemhéja visszacsúszott s mellében újra megkezdte sétáját az a nyálcsepp. A három ember mozdulatlan maradt. Zoltán az ágy szélén, az anya az ágy kávájára dülve, csak Kovács Juli alatt nyikkant meg olykor-olykor a szék.

Zoltán a zsoldár után nyulkáló s lassan elpihenő kezét nézte s egyszerre ismerős lett neki a tejfehér zománcú zsoldár. Ott fekszik, ugyanez a zsoldár a havon. Ő is lehajol érte, Ilonka is. Körülöttük vénasszonyok szállingóznak a szilveszter délutáni istentiszteletről s amint lehajol, néhány havatsöprő szoknya suhan el mellettük, még látja is a rojtos szegélyüket s érzi Ilonka érintését, amint a zsoldár fölött a kezük össze-téved. «Már vége az istentiszteletnek?» reccsent föl Pákozdy hangja. Őt észre sem veszi a kemény ember. Ilonkának Kutasiékhoz kell mennie, Pákozdy súlyt helyez erre a látogatásra s ő ottmarad a havas úton és egymásután hagyják el, arcába nézve, a sutyorgó öregasszonyok. De Ilonka szeméből egy bocsánatesdő, majdnem dadogó sugár száll felé. Talán ő maga sem tudja mi felé meneszti azt a sugarat. Hiszen ő szerző parasztlánya, aki maga is örül, hogy Pákozdy né lehet. Különben is ki ez a Zoltán? Nem fogadta el a vajaskenyeret az iskolaudvaron s a műkedvelő előadáson Hermann Évivel csókolódzott. Mit tud ő róla? Lehet, hogy csak Pákozdy föléjük vetődő árnyéka s recsegő hangja csalta ki belőle ezt a tekintetet. Van valami a világban, ami nem a Pákozdyak és Ilonkában is volt valami, ami nem lehetett a Pákozdyaké soha. Ez röpitette ki azt a sugarat. S amint Pákozdy árnya egyre jobban rájanehezedett s katonás hangja egyre durvább gúzsba kötötte őt, ez a sugár is élesedett-szélesedett. Lelkének a parádés útja lett belőle; a halál is ezen sétáltatta ki a Pákozdyak világából.

Az a nyálcsepp egyre kisebb utat tett meg, föl-le. Horváthné olykor-olykor fölegyenesedett az ágyvég kávájáról s dermedten nézett a lányára, aztán az orvosra. De megint megindult a légzés s az anya még görcsösebben figyelte a szüneteket. Nem hosszabb-e ez, mint az előző? Nem halkabb-e ez a pihegés, mint a másik?

Zoltán pedig arra gondolt, hogy sok tejfehér zománcú zsoldár van s ki tudja, az-e az? Jelentett-e valamit az a zsoldáron megmoccanó kéz? Üzent-e valamit a lecsúszó ujjak vergődése? Arra gondolt, hogy visszahelyezi azt a kezét a zsoldárra. De micsoda gondolat volt ez?

A zsoldárból keskeny kék pántlika csüggött ki. Nem ilyen volt a

szívujjok kisfiúcska pólyáján? Képzeldés! Képzeldés! Gondoljunk a kazalon csúszkáló Ilonkára, aki idejutott. Semmiért sem fizetsz meg úgy, mint a lelkedért s a züllésnek sincs borzalmasabb útja, mint az üdvösségnek...

Igy telt el két hosszú óra. A templomban ép elsőt harangoztak. Akkor egy erősebb légvétel, amelynek nem akadt folytatója. Zoltán már fölállt, de Horváthné még fülelt. Egy hosszú percig várta azt a soha nem jövő légvételt; aztán a hetek óta tartogatott zokogásával az ágy lábára vetette magát és rázta-rázta szegény Ilonka halottas-bölcsejét. Kovács Juli is előbégatta magát, kirohant a konyhába a gyász sztereotip szóla-maival cifrázva a sírást.

— Jaj, a belső részem! Szegény jó nagyságos asszony, mért nem az ilyen semmirevalót veszi el az Isten. Juj, mindjárt leszakad a belső részem.

Egy ijedt hang:

— Meghalt...

S utána megint a Juli magyarzkodása. Ő rohant a szőlőhegyre; annyira rohant, hogy szegezés állt az oldalába, de hiába, már késő volt. Boda doktor úr beadta az injekciót, de már hiába. Pedig ha annak az injekciója nem segít, hát semmi se.

A fiatalasszony azonban, úgylátszik, nem sokat hederített a Juli apológiájára, mert már meg a tornácon hallatszott a szava:

— Ferenc! — kiáltotta az istállóajtóban ácsorgó kocsisra. — Szaladjon gyorsan az úrért. Meghalt az Ilonka nagyságos asszony.

Aztán maga is bejött a halottaszobába. Nyomában az oldalát szorongató Juli.

— Föl kell kötni az állát — mondta a praktikus fiatalasszony.

Ebben a pillanatban az anya is fölemelkedett az ágy végéről. Mintha meg kellett volna előznie valakit a halott körüli szertartásban. Félretolta Zoltánt s a holttest fölé hajolt; szinte a széles csipejével fogta el menye elől a lánya tetemét.

— Egy ruhát hozz, Iduskám — szipogta anélkül, hogy oda fordult volna.

Zoltán odanyújtotta azt a frissen vasalt, alig gyúrt ruhadarabot, amelyből a fecskendőjét gyöngyölte ki.

— Ez piszkos — mondta Horváthné és az alázatos, szipogó asszonyból egy szemvillanásra feltüzelt az anyatigris. A régebbi sérelmeken új lobbót vetett a céltalan megalázkodás. — Könnyörögtem neked és még se mentted meg — kiáltotta ez a szem. — Azért engedtelek ide, hogy meghaljon?

A fiatalasszony egy vadonat szalvétát vett ki a szekrényből.

— Tessék, édesanyám — mondta bánatos árnyalású hangon, majd hirtelen keménységgel Zoltán felé: — Kérem, meg akarjuk mosdatni a halottat.

Zoltán egy pillantást vetett Ilonka felé, de csak Horváthné széles

csipejét látta s az öregasszony könyöke reszketését, aki sehogy sem bírta megkötni azt a csomót.

— Isten velük — mondta Zoltán, de senki sem felelt, még Kovács Juli sem, aki hamarjában azt sem tudta, kihez húzzon: a gyász megszenteltjeihez, vagy az ő felsült csodadoktorához.

A vasárnap délelőtti utca annyi világossággal zúdult Zoltánra, hogy be-be kellett hunynia a szemét. A fényességétől reszkető levegő a harmadik harangszó bim-bamját görgette el a falu fölött. Néhány elkésett lány sietett a templom felé. Buggyos pruszlék, a zsoldár mellett nyolcadrét hajtott zsebkendő s a zsebkendő mellett egy szál fehér szegfű, úgy, ahogy gyerekkorában érzékelte a vasárnapot. A Lakk gépész és felesége az unokájukon civakodtak. A gyerek kipottyant a nagyapja öléből s annál jobban sivalkodott, minél jobban pörölt a «nyanya».

Zoltán befejezettnek és megállíthatatlannak érezte magát. Benne is olyan világos, éles és kemény volt minden, mint ebben a délelőttben. Szinte várta, hogy mikor kiálthatja bele élete tanuságát ebbe a fényes és kemény világba. Kereste a vallomástételt, az összeütközést, a halált. A pósta sarkán Sándor loholt szembe vele; mögötte a kocsis. Sándor arcáról szakadt a veríték; véres szeméből a könny. Kisfiúsan bőgött. Majdnem groteszk volt ez a hatalmas ember, hajdani különítményes tiszt, amint így kölökmódra sírt. Ez volt az a kemény Horváth Sándor, aki nem állt oda Ilonka betegágyához s elszökött hazulról a húga halála elől? Mintha a szíve szakadt volna ki s a kiszakadt szíve után futna. Zoltán előtt megtorpant. A sírásából hirtelen düh fortyant ki, ahogy némelyik bőgő gyerek is váratlanul vagdalkozni kezd.

— Meggyilkoltad a testvéremet! Ezért még számolunk. Ki engedte meg, hogy a házamba lépj? Gyilkos, gyilkos! — kiáltotta s Zoltán arcába ütött.

Mi volt ez? Kelepce? Odahívták egy haldoklóhoz, csakhogy rábizonyítsák az emberölést? Nem tudta volna ez a gőr kölök, amikor reggel a kerítés felé fordult, hogy ő a hűgához ment s nem mondta volna meg Laci, hogy a húga menthetetlen? Elpusztították a becsületük önzésével s most rája varrnák a tetemét! Hát spekulálhat a bosszú egy testvér halálára?

Nem, Zoltán az ütés pillanatában is érezte, hogy ezt a kelepécét nem lehetett kieszelni. Az ilyen kelepécét az emberi természet egyszerű kétszer kettője csinálja. Ez a mázsás gyerek most ép olyan őszintén siratta a hűgát, amilyen «őszintén» nem állt a szökött asszony ágya mellé. Végre is el kellett ítélnie a házasságtörést, már csak a felesége miatt is! S nem volt-e természetes, hogy fájdalma a régi ellenség felé fordult, akit, ha kellett volna is, beengedett a házába. Bemegy és nyomába lép a halál. Ha gondolkozik, tudja ő, hogy kuruzsló és halál egymástól függetlenül léptek be a házba, de neki most csakugyan fáj a szíve. Keresi, ki a felelős ezért a szívfogásért s azt mondja, a kuruzsló hívta a halált. De nem az ő hozzájárulásával! Neki itt mindjárt meg kell

mutatnia, hogy nem tudott erről. Ő elállta volna a gyilkos útját, ha tud róla. S a régibb bosszú is örült, hogy ilyen szent ürügy akad a régi ellenség elpusztítására. Most ezek a körük seregülő emberek is láthatják, hogy neki joga van többre is, mint egy ökölcsapásra. S ha nem üti agyon, hát csak azért, mert az unokabátyja, a fiatal Hamar, is szólogatja :

— Vigyázz, Sándor, nehogy te bánd meg.

Mi ez, ha nem a természetes emberi reakciók füzére? A kéznél lévő érzelmek következetessége? Ez nem annak a méltó összeütközésnek a koronája, amelyet Zoltán keres. Ez a félig bögő, félig dühös Horváth Sándor szánalmas, mint az ösztön, mint az emberbestia karmai közé került öntudat. Zoltán megáll előtte ; a tekintetével tartja vissza a második ütést s csak annyit mond :

— Menj és sírd ki magad.

Horváth Sándor nem tudja, mit kell tennie. Elmenjen-e és sirja ki magát, vagy tovább verekedjék? De ebben a pillanatban eltűnik előle Zoltán s egy szálas ember áll előtte, akkora, mint maga.

— Azt csak a halott tudja, hogy mi ölte meg. Maguknak is jobb, ha mi élők nem ítélkezünk.

Nem dühös ez a Kőkőnyei Gyurka, még csak a szeme se csillog jobban, Horváth Sándornak mégis eszébe juttatja a hűgát, akit most mosdatnak. Enged a fiatal Hamar nógatásának s elmegy vele a húga holttestéhez, kisírni magát. Legföljebb útközben emleget valami puskát, amelyet nem kerül el a bitang.

Zoltán pedig végigmege a falun, előtte gyerekek, asszonyok szaladnak, bekukkannak a kapukon, átkiáltanak a kerítésen. Mögötte egy szál testőr s a mögött, ki közelebb, ki távolabb, a kíváncsiak.

A templom előtt vagy húsz-harminc kiáltozó ember özönlik szembe velük. Elöl a kis Sebestyén fűti őket ; de a félarcú Kovács is ott sündörög a horda farkán, ha akarod, hozzájuk tartozik, ha akarod, nem. Ezek már tudják, mi történt.

— A szegénység barátja — kiáltja Sebestyén —, azért akarják elemészteni. Össze kell törni a karját, aki hozzáér.

A becsapott aratók két hét előtt még maguk is csúfolódtak a szőlőhegyi Krisztuson, de a sérelem megmozgatja az emlékezetüket. «Az én feleségemet is ingyen gyógyította meg a Zoltán». «Nekem is földet írt az öreg tisztelendő a forradalom alatt». S csakhogy tüntethessenek a keserőségek mellett, szívükbe töltik a kis Sebestyén haragját s ők is éljenzik Zoltánt s házfelgyujtást és összetört karokat emlegetnek.

A Gyurka mögött bandukoló menetből lassan elszívárog a tehetősebbje s aki ott marad, vérszemet kap. Vagy száz ember tolong-ordít Zoltán körül. Felnymják őt egy kavics-kupacra, egymagason áll a templom lépcsőjével.

Zoltán végignézett a zajongókon. A természetes emberi reakcióknak ugyanaz a gyűrűje volt ez, amely előbb a Sándor szívében szövődött ellene. Előbb a szánalom miatt nem kiálthatta oda neki a magátét ;

most, hogy mellette tüntetett ez a gyűrű, beszélhetett. Elszánása, mely Ilonka halála óta vallomástételt és összeütközést keresett, rázabadította az éljenzőkre.

— Mit akartok tőlem? — kiáltotta olyan hangon, mintha most felelt volna az előbbi ütésre.

— Az igazságot! — kottyantotta el hátul a félarcú Kovács. S az elkottyantott igazság mint korbács járt végig a tömegen s vak kiáltások serkentek az ütése helyén.

— A ti igazságokat! — kiáltotta Zoltán. — De azért jöttem-e én, hogy a ti igazságotok kaszanyele legyenek? Engem az igazság kihajtott közületek. Előbb a várost hagytam el, aztán a falut. A szőlőhegy pincéjébe rejtettem az igazságot, hogy aki keresi, megtalálja. Mert csak a rejtőzködő igazságot lehet megtalálni; az utcák igazsága kifolyik az ujjak közt, mint a víz. Ki jött ki utánam közületek? S aki kijött, nem vegyült-e vissza közétek s nem kiabálja-e felém a ti igazságotok apró jussát? Egy igazság van, amelyet a pincékbe üztetek s lelketek vadonja aljára szoritottatok. Azt követeljétek magatoktól s ha magatok igazak lesztek, a világ is újra épül a ti igazságotok szerint.

Barátai se látták őt soha ilyen lobogónak. Az indulat ereje erősebb volt a szavak értelménél és megtorpantotta a tömeget. A kis Sebestyénben megállt a vér s furcsán, félrecsúszott állal bámult Zoltánra. A pillanatnyi csöndön a templomból kizuhogó ima szavai ömlöttek át. Zoltánba belecsipett a Csanádi Gábor hangja s azontúl minden pásztoré. Nagy gyöngédség buzogott föl benne a megdorgált nép iránt s szemét előntötte a könny.

— Tudom én, hogy eladnak és megcsalnak titeket az élet urai. A pásztorok nekik őriznek s a tornyok nekik kongatnak. De ne higgyétek, hogy ezek a zsarnokok idegenek tőletek. A ti bűneitek urai ők s a ti gyengeségtek táplálja őket. Ti vagytok a farkasok dajkái s a ti hústok kéri a keselyűket, hogy szaggassatok meg minket. Fojtsátok meg a mai nap zsarnokait, a gyilkos ujjai szakadnak le s tíz zsarnok lesz a ti ujjatokból. Az élet rosszságát nem gyógyíthatjátok meg az ember rosszságával, csak Isten kegyelmével.

Odabenn megindult a záróének zuhatagja. «Az Isten színének Előtte a hegyek Mint a viasz elolvadnak» — énekeltek ott bent s a kőhalmon álló ember szembefordult a templom ajtajával.

— Ne keressétek máshol az Istent, csak a szívetek mélyén s a fejetek fölött. S ha Isten menhelyébe latrok költözködtek, építsetek új menhelyet egymás iránti szeretetből. Esendők vagyunk és nyomorultak, de minden léleknek adatott egy sugár, amelyen kikúszhat sorsa éjtszakájából.

A templom kapui megnyiltak s a kitóduló asszonyok hőkkenve meredtek a kavicsrakás szónokára. Az elől állók köré új emberréteg gyűrűzött, azok köré megint új, mint az évgyűrűk. S Zoltánt egyre jobban elragadta a beszéd. S indulata ihletében még egyszer odadobta az álmélkodó emberek közé szíve elfogyhatatlan gyöngyeit.

III.

Amíg Zoltán beszélt, Csanádi Gábor a papház két utcai ablaka közt sétált föl-le s közben a vékony függönyön át szemmel tartotta a kavics-szószek gyülekezetét. Az apósa, akit a rossz lába egy karosszékbe kárhoztatott, föl-fölvetette a fejét; ő is hallotta azt az idegen, prédikáló hangot az utcán, de nem kérdezte, mi az; nem igen adta össze magát a vejével. Gábor szeme elkerülte a karosszéket; tudhatta, hogy az apósa is mindenhová néz, csak rája nem; mégis magán érezte az öreg pap tekintetét. No, hős Jeremiás, kiállsz-e a cigánysori Hanániás elé? Mintha ezt döfte volna belé a kitudott előd tekintete, amely persze csak amolyan belső, szellemi tekintet volt: inkább önmaga önérzetéből röpiült a függönyön kileső Csanádi Gábor felé, mint az öreg pap zavart, gyanakodó arcából.

S Csanádi Gábor e képzelt tekintet súlya alatt már csaknem kidobbant a templom elé, szembe a kuruzslóval; de aztán eszébe jutott, hogy ő mégis apa s ennek a gondolatnak a fia születésekor sem örült meg annyira, mint ebben a pillanatban. Egy apa-Jeremiás mégis csak előbb megteheti, hogy kiszökjék a konyhába, összesúgjon a feleségével s a szolgálót a csendőrökért szalajtsa; természetesen a konyhakerteken s a kántortanító kerítésén át, hogy azzal is nagyobb legyen a veszedelem. Nem, ez a Jeremiás nem hagyja a családját! Betuszkolja őket a kamrába, rájuk fordítja a kulcsot, fejszét ragad s nekitámasztja a hátát a kamraajtónak: Csak a testemen át.

S bizonyos, hogy Csanádi Gábor meg is lóbálja azt a fejszét, ha nagyon kell, de apa létére miért álljon ki a tömeg elé? Szerencsére a fejszének nem sok kilátása van rá, hogy fahasító házi jószágából vérszimatoló fenevaddá avanszáljon. A kavics-kupac körül egyre jobban megmeredtek a tömeg mozgó évgyűrűi. A Zoltán feje fölött átsurranó fecske szárnya is külön zaj volt ebben a csendességben. Nem illetlenebb gyülekezet ez, mint a benti, ha a kavics-kupacot választotta is szószékéül. Akár a csendőrőrmester is odaszegődhetett volna közéjük, a rend különösebb sérelme nélkül.

A csendőrőrmester azonban egyelőre a laktanyában ült, noha nem a tisztelendő úrnak a szolgálója volt az egyetlen követ, aki lélekzet fogytán esett be a hajdani nemesi ház boltos kapuja alá. Az ördög is úgy csinálta ki, hogy a tizedes ép aznap kísért fel egy toloncházba való rongyost a járasszékhelyre s ő maga maradt egy szál tollatlan legénykével, akit húsvétkor adtak a keze alá. Az első hírnököt kinevette, a másodikat leszidta, hogy mit rezelnek be mindjárt, de a tisztelendő úr szolgálójának azt mondta: azonnal s amikor maga Gulyás Pisti zörgetett rá, nekiesett a fiatal csendőrnek, hogy hol kuncsorgott idáig, mindig a fehérnépen az esze. A fiatalember nem feleselt s az őrmester is elért annyit a húzódozásával, hogy amikor a két szurony a papház előtt megvillant, a templom tornya nyugodtan bámulhatott alá a

rivalisnak felcsapott kavics-kupacra : hült helyük volt a szájas aratóknak s a többi gyülevésznek. Zoltán kiment az alvégen, a tömeg pedig haza szivárgott a Cigánysorra.

Most jött el az őrmester ideje : a vallatások. S mert alapos gyanu merült fel, hogy ez a szájas Boda nemcsak a népet zúdította Isten ellen, hanem Pákozdynét is ő támogatta át a másvilágra, a helybeli körorvost is ki kellett hallgatni. Horváth Laci azonban korrekt ember, ő nem enged a közhangulatnak s kijelenti, hogy bizony Ilonka súlyos beteg volt, bár tagadhatatlan, hogy a pupilláját ő, mint halottkém, túlszűknek találta ; alighanem nagyobb adag morfiumot kapott. Nem, Laci nem hazudott a közvélemény javára ; pedig Gulyás Pisti is ott tüzelt a háta mögött ; meg Pákozdy is, a hódosi Tisza, ahogy a felesége mondta.

Csakhogy szép is volna, ha minden súlyos betegnek meg kellene halnia s nem kapott-e Ilonka az orvos szerint is nagyobb adag morfiumot? Nagyobbat, mint szabad lett volna. Horváth Laci nem szolgálta ki a közvéleményt ; a közvélemény szolgálta ki magát azzal, amit mondott. A csendőrmester feltelefonált a járasszékhelyre s e telefonbeszélgetés után igazán mindegy volt, hogyan vallott Horváth Laci : önérzetes-korrektül-e vagy Pákozdyék indulata szerint.

A vasárnap délután csendje mindenestre hozzálátott, hogy bűnügyet csináljon a vasárnap délelőtt izgalmából s a szőlőhegy szelei és illatai is hozzáláttak, hogy kimosdassák utolsó útjára a falutól visszakapott lelket. Az alvégen, az úgynevezett Tófenéken, ahol a kociút a szőlőhegyre kanyarodik, Zoltán visszaküldte a tömeg után tévedt foszlányait. Csak négyen maradtak vele : Bálint, Balázs, Kőkőnyei Gyurka és Boda János.

Bálint bent kvártélyozott a faluban ; a Hermanék első szobáját vette ki. Őt a Sebestyén aratói verték fel a reggeli álmából s úgy lett figyelmes Zoltán beszédjére, hogy az aratók váratlanul elcsendesedtek. Boda János viszont ezen a vasárnapon is elment a templomba, amint el fog menni az utolsón is, mert hiába prédikálta ki a pap az öccsét, ő az Isten házába jár s nem a papéba. Ő a templomból kijövet szegődött a gyülekezethez, míg Balázs csak a végére cammogott oda, amikor már mindenki tudta, mi folyik a templom előtt. Ő, Balázs, csak a Zoltán «magnetikus» erejét akarta tanulmányozni, azért útközben a sánta lábával is visszaszaladt a szabóműhelybe, ott kutatott a fiókjában s ki tudja, mit csúsztatott a nadrágja hátsó zsebébe . . .

Fölértek a hegyre : a prészáz előtt a tőkén egy szikár árnyék, az ölében fonott fedeles kosár.

— Édesanyám ennivalót hozott? — nyitotta fel Zoltán a szemét.
— Bemehetett volna ; miért ül kint a napon?

Bodané azonban nem igen értette, hogy lehet most hűvösről meg napról beszélni. Egyáltalán mit számít az, hogy ő hol ül ebben az órában.

— Csak egy kis túrórt hoztam, nem tudtam, hogy ennyien lesztek — motyogta zavartan. — Nem is az ételért ! . . . Apád nem is tudja,

hogy itt vagyok... Csak azt akarom mondani: gondolj Ferire és Gyulára. — Alig hallhatón mondta ezt. A négy barát ki se vehette, mit mond. Zoltánnak csak most tűnt föl, hogy az anyján az otthoni, foltos köténye van. Hajadonfőtt jött, a kimenős fekete kendője nélkül. Két hete nem volt kint nála, miért épen most terem itt a legnagyobb délben? Az öreg asszony mély orcaráncái közt még halvány pirosság bujkált s a melle föl-lejárt. Nemrég érhetett ide.

— A bozóton át jött, édesanyám? — kérdezte Zoltán.

A szőlőhegyre két út vitt; egy kerülő, kocsiknak való, a Tófenék felé s egy zsúpcsapás a bozóton át. Asszonykép nem igen választotta ezt. Nagy a latyak s a szőlőhegy lába is meredekebb arról.

— A bozóton át — felelte az öreg asszony. S csontos arca a leánykori szeméremre emlékeztetett. Mint hajnal a sziklabordás tájon, úgy suhant el rajta egy szégyenlős mosoly. Zoltánnak el kellett fordulnia előle. Vannak lelkek, amelyeknek a kivillant meztelensége elől épúgy elfordul a jóízlés, mint az anyja véletlenül kitakart meztelensége elől.

Az öreg asszony behúzódott a pincébe; Zoltán meg a barátaihoz lépett. A szőlőhegy sosem ragyogott úgy, mint ezen a júliusi vasárnapon. A madarak hangszalagjairól fölengedett a tavaszi zavar utolsó párája is. Gyöngén felfelé vetett torkuk nem ismert lehetetlent. Boldogságukkal akarták betölteni ezt a véges búrát a nap alatt. A diók réteges levélzete közt fölfelé kívánczozó tekintet elveszett a fényesen áttetsző levelek közt s a lombréseken előcsillanó kékség, mint a kút alján megcsillanó víz, az ég-tenger végtelenjét kívántatta. A világ kitágult, de tágassága közel hozta az űrt. A menny megsűrűsödött kékségében, mintha a végtelen hajolt volna közelebb az emberhez. Erről a ragyogó sötét kárpitról el lehetett hinni, hogy egy patriárka-Isten figyelni mögüle házatáját.

Zoltán a kőkupacon hagyta a szíve súlyát. Mintha azzal a prédikációval elvetette volna emberi gondjait; könnyű lett, de ez nem a mámor könnyűsége volt, hanem a harmóniáé. Négyen jöttek csak vele, négy búcsúzó kesernyész-íze a világnak: enyhe nosztalgia a megtalált béke alá. Ennek a négy embernek a súlyosabbik lelke a faluba húzott. Látták a csendőr-szuronyt; hallani vélték a vallomásokot s lelküket rázta a telefonok végzetes csöngése. Az utolsó este a présház előtt. Mi következik? Börtön vagy még rosszabb? A levegő a régi szőlőhegyi levegő maradt, csak Zoltán lehelete enyész el belőle. Egyetlen tüdőé s nem lesz-e izetlen a levegő még Balázs számára is? Boda János a képes bibliára gondol, elég lesz-e ember nélkül a könyv? S mi lesz a Bálint nyári szabadságával és mi lesz Gyurka meséivel?

Zoltán látja a szemek hirtelen elfordulásait, érzi a térdek súlyát s fel akarja vidítani a barátait. Hiszen ő sem tudja, mi jön. Ő is kérdezhetné: börtön vagy még rosszabb? De ő nem kérdez. Szíve könnyűségében kapott eleve feleletet. Egyvirágú növény ő s ez az egy virág teljesen kinyílt.

— Nézzétek a vadborsót — mutatja Zoltán —, hogy ing-leng a

karcsú indán, hogy emeli apró szárnyait. Minden pillanatban elrepülhet. Virág, de lehetne pillangó is. S az a pillangó a vad komlón lehetne virág. Miféle hasonlóság ez? S mi értelme van az emberen kívül e hasonlóságnak? Pillangó és virág nem érzi; csak az ember érzi. Boldog az ember; új rokonságok száaira fűzi a teremtett dolgokat s gyöngédsége új rendszerét emeli a teremtésrendszer elé. Itt élek e tőkék közt s itt e fák alatt. Rokonaim ők, mint ti, akikkel egy vér bánatát hordozom. Boldog az ember, aki maga választja rokonait, mint titeket én s mint e fákat én. A rokonság, mellyel titeket választottalak, mélyebb rokonság, amely a fákhöz fűz, szabadabb. Nemcsak rokonok ők, de mesterek is; primitív mesterek, kiktől mégis a legtöbbet tanulhatott.

Furcsa zaklatottan beszélt. De nem a zavar zaklatottsága volt ez, inkább az örök, nagy nyugalomé, amely búcsúzóban a szavaktól, összezilálja őket, hiszen nem lesz többé szüksége rájuk. A három tanulatlan ember nem a beszédet követte, csak a csillogó szemet s a játékos ajkat, amely maga is pillangóvá vált, mint a vadborsó, amelyről beszélt. Bálint azonban utána hajolt a mondatoknak s nem kerülték el figyelmét az ép szavak közt a kinyílt láncszemek s az egész beszéd édesen zavart céltalansága. Mászt jelentettek ezek a szavak, mint amit más ajkon jelenenek. Egy szóban el nem férő gyöngédség reszketett, cirógatott bennük.

A vadborsó után a hangya jött; a hangya után Zádor, aki először beszélt a hangyákról. Zádor, a szalmazsákon maradt hős; a hú botanikus, akiből a halál rózsafát csinált. A mellén nyílt piros rózsza.

— Egyre kevesebb a dolgok száma — mosolyodott el önmagán Zoltán — amelyekre gondolni tudok. Fák, bogarak, Zádor, ti s a te feleséged, Balázs. Tudod-e, barátom, hogy a te feleséged bemetszette érted a csuklóit s mint szepegő kisleány mutatta fel nekem: Nézze, mit csináltam magamnak. Ha úgy láthatnátok magatokat, ahogy én látlak titeket. Minden bűn egy feltartott véres csukló s minden kérdés ijedt szepegés. Milyen kis szavakon bukik el az ember s milyen gyáva kételeyen! Gondoltál-e arra — fordult Bálinthoz — hogy nemcsak az Isten az, aki nem nyilatkozik meg másutt, csak az ember tudatában. A matematika is ilyen. Hol van a világban matematika? Álokoskodás ez; de előbb győz meg bennünket egy sikerült szofizma, mint szívünk szomjúsága.

Bálint egy pillanatig nem értette, mire céloz Zoltán. Aztán ő is lehorgasztotta a fejét, mint Balázs. Csak multkor gyónta meg Zoltánnak az ő végleges megtérését. Zoltán akkor annyit felelt: az Istent nem hinni kell, hanem szeretni. S lám most ezt a gúnyos vágást hagyja rá, mint Balázusra a felesége csuklóit. Nem szofizmákkal erőszakolta-e ő is a hitet, amelyre a szíve szomjazott...

Estefelé a négy nő is kijött s kevéssel utánuk Horváth Laci. Az asszonyok vacsorát hoztak; Laci karikás-bágyadt szemeket. Mégis csak motoszkálhatott benne az a jegyzőkönyv; meg akarta mutatni, hogy ő nemes ellenfél. Ha szembekerült is Zoltánnal; nem vezett ki belőle a jobb szolidaritása.

— Sándor magán kívül van. Rád akarja kenni, hogy a te injekciód ölte meg Ilonkát. Engem is kihallgattak. Én természetesen megmagyaráztam, hogy ha nagyobb adag morfiumot kapott is, én már olyan súlyos állapotban láttam, hogy . . .

Itt elhallgatott Laci. A «hogy» után jövő következtetést az örmeszter előtt nem vonta le. A törvényszék előtt feltétlenül le fogja vonni, de miért csak a törvényszék előtt? Jaj, beteg ember ő. Nap-nap után harmincnyolcat mér s a feleségének nem mer szólni róla. Mi lesz belőle? Zoltánnak még mindig jobb! Hogy áll előtte ez a négy férfiember; a szemük simogatásától is hogy féltik ezek az asszonyok. Becsukják? Ennek a börtön is győzelem lesz. Ő győzött s győzelme lett a börtöne. Hogy beszorult a Gulyás Pistik, Horváth Sándorok, Molnár Zsófikák négy fala közé! Kertelt, mert félt Zoltán pártjára állni. Pedig mégis csak ez az igazi atyafiság. Ezek lettek volna az övéi. Ez a Hermann Évi vagy Boda Irénke is inkább, mint a felesége.

Balázs szabót azonban kihozta a béketúrésból Laci elakadt «hogy»-a.

— Doktor úr még vallott nekik? Kőpött volna a szemükbe. A haloklóhoz odakunyerálták s a halottat a nyakába akasztják. Ha gyilkosok vagyunk, jó, legyünk gyilkosok! Mondja meg nekik, hogy mit látott — bömbölte. Egy apró pisztolyt húzott ki a hátsó zsebéből s a nyitott tenyerén Laci orra elé vitte. — Maga megmondja nekik.

Rozi és Irénke elkészültek a terítéssel. Az asztalon ott állt a kenyér, a paprika és a vaj. Évi és Bálint már ott ültek a lócán, Irma pedig a kenyeret szegte az asztal végén, amikor Balázs pisztolya fölcillant. Zoltán elfordult a bömbölő szabótól, leült az asztal mellé s mintha csak a többiekhez szólna:

— Nincs más igazságszolgáltatás — mondta — mint amit az igazság szolgáltat. De az igazság a szívben nőtt s csak a szívekben szolgáltak igazságot. Megdobhatjátok-e szóval a hegyet és megsebezhetitek-e golyóval a gonoszságot? A düh ép olyan tehetetlen a gonoszsággal szemben, mint amilyen mindenható a szeretet.

Mindnyájan oda ültek az asztal köré; még Balázs is, aki megforgatta néhányszor a pisztolyát, aztán morogva-brummogva a zsebébe sülyesztette. Laci állt csak s habozott, hogy leüljön-e. Balázs förmedése szíven ütötte s mintegy önvédelmül, hogy menekedjék a férfiszégyenezéstől, gyermekes sértődésbe heccelte magát. Így beszélnek itt vele!

— Ül le és egyél velünk — hívta Zoltán — hiszen közénk tartozol. Az elébb nem fejeztél be egy mondatot. De ha egyszer sebezni talál ez a beléd tört mondat, jegyezd meg, hogy szerettük a te gyöngeségedet.

Laci engedett; de ez a fáradt test engedelmé volt csak s mihelyt leült, már bánta is. Tiltakozni akart. Hogy mer ez szánakozni rajta? Ő, igaz, sokat dolgozott, de nem gyenge, őt ne szeresse. Erre a kifakadásra azonban nem került sor, mert a karó-rakás megreccsent s a karók fölött egy torz fej bukkant elő: a félarcú kovácsé.

— Itt még nem voltak? — kérdezte megszeppenve.

— Kik?

— Kik? — fakadt ki a torz ember megszeppenéséből a megrögzött humor. — Akik a fejükön hordják a szárnyukat. Már látom, nem kerülöm el botban az aranylakodalmamat. Egyszer a srapnell vágott agyon, mert azt kiáltottam: éljen a király. Egyszer a fehérek, mert azt kiáltottam: éljen a forradalom. Most a csendőrök, mert el találtam kottyantani, hogy éljen az igazság. Mondtam is ennek a Sebestyénnek, te, ne dühösködj, mert aki nálunk nagyon dühösködik, annak leszivatják a fejéből a vért. Én tapasztalásból tudom. Eddig talán ő is tudja.

— Mi lelte Sebestyént?

— Gyűlésbe ment Hermannékhoz.

— Hozzánk?

— Az. Megfogták a kislányát, a Pannit, hogy hívja be az apját a Hermannékhoz, mert a Boda doktor úr ott tart gyűlést, hogy mi legyen most már a faluból. Gondolták, inkább ő menjen be a belső sorra, mint ők ki a veszett aratók közé. Hív engem is Sebestyén. Mondom, elvagyok én gyűlés nélkül is, de ő csak bemegy. A Julink akkor jött Horváthéktól, azt mondja, aligha máshol nem lesz a gyűlés, mert a községháza felé látta Sebestyént, hármásban, két tollal.

— Csendőrtrükk — mondta Gyurka. — Volt Dádon egy ezredbelim, Gábor Imrus, abból Kun Béla alatt terrorista lett. Jött haza nagy szájjal, hogy ő ennyi gróft meg papot megölt. Talán igaz se volt, de hencegett. A parasztokat azzal biztatta, ezután nem az lesz ám az élet, hogy kikönyökölünk este a kapu elé, mint a kutyák, hanem mozi meg színház. Ilyen kelekótya volt s állandóan két handgránátot hordott a két oldalán. A forradalom után aztán ő is megtanulta, mi a nyers kukorica. Amikor már nagyon elrongyolódott, hazaient a feleségének, hogy hozzon neki életet meg pénzt; az adonyi állomáson várja. Az asszony nyolcadhónapos volt, de azért összepakolt. Ahogy ballag az asszony az úton, szembe biciklizik vele a csendőrőrmester. Az akkor került a faluba s az asszony nem igen ismerte. Szemet szúr neki a Gáborné. Hová megy ez ilyen állapottal? Bemegy a faluba, átöltözik civilbe s utána az asszonynak. Az állomáson szóbaereszkedik vele, hogy ő is szegény bujdosó, alig van betevője, meg így a fehérek, meg úgy. De el ne árulja ám őt, mert ő az urának régi barátja. Dehogy árulta el szegény asszony még inkább ő is előhozakodott, hogy Adonyszabolcsra megy, élelmet meg pénzt visz az urának. Hát ahogy leszállnak Adonyban, az asszony rögtön meglátja az Imrust, odaszalad hozzá, megöleli. De Imrus egyszerre csak elhajtja őt. Hej, Eszti, mit csináltál velem? De akkorra a csendőr már szedte is ki a zsebéből a vasat. Gábor Imrusból abban az órában lett apa, amelyikben felakasztották... Ez is csendőr-trükk volt.

Balázs most nem förmedt rá, hogy mit akar ezekkel a történetekkel, hogy illik ez ide. Nem illet ide, mégis benne volt mindnyájuk félelme, jobban, mint a lehangosabb vészkiáltásban. Az idegen sötét

erő! A csendőr! A börtön! Mindenki ugyanarra gondolt, de Boda János torkából szakadt föl a kérdés:

— Nem volna jó próbálni valamit?

— Próbálni? — nevetett Zoltán. — Túl vagyok a próbán.

— Ha Pestre jönnél... velem... — jegyezte meg Bálint óvatosan. Előbb szökni-t akart mondani, aztán még a jönni-t is letompította azzal, hogy velem; de így is oktalan, céltalan maradt a kérdés. — Pestről könnyebben eligazíthatjuk ezt a... félreértést.

— A félreértéseket itt is eligazíthatjuk — jegyezte meg Zoltán azzal a furcsa nevetéssel, amelyben a derű már egy eszelős árnyalatot kapott. — Van néhány félreértés, amelyet el kell igazítanunk. Üljön le, bátyám — húzta le Kovácsot. — Nem a huszonöt töri össze az embert, hanem a félreértés. Félreértjük magunkat.

— Eh! — ugrott fel Horváth Laci. — Ilyen pillanatban is... — végignézett az asztal körül ülőkön. Azt lehetett gondolni, fölugrik az asztalra, beletapos a tányérokba. De nem tette. Összerázkódott, fejébe csapta a kalapját, elrohant. A szőlők alján három puskás emberrel találkozott, kettő csendőr, a harmadik civil.

— Te vagy az, Laci? — kérdezte meglepetten Horváth Sándor, aki nem maradhatott el erről a vadászatról. — Ki is illene jobban ide, mint ő, a hajdani különményes tiszt.

— Vigyázatok, fegyver van náluk — susogta Horváth Laci. — Várjátok meg, amíg egyedül marad.

Még susogott s a fülében már ott volt a Balázs mondata: Maga megmondja nekik. Honnan tudta az a sánta, hogy megmondja nekik. S miért mondta meg? Az esti szőlők alatt találkozott, velük hárman jöttek, három puska s ő a három puska pártján akart lenni. Rögtön, még abban a pillanatban be akarta bizonyítani, hogy nem cimborálásból jött ki ide. Sőt! Sőt? De hát csakugyan kémkedni jött ki. — Mi szerettük a te gyengeségedet! — mondta Zoltán. — Hogy megvetette őt ez az ember! S ő hogy gyűlöli! Jó volt azt hinni, hogy gyűlöli. Azért árulta el, mert gyűlöli. Amikor a csendőrmester faggatni kezdte, töviről-hegyire elmondott mindent. Igen, ő látta a pisztolyt. Lehet, hogy a többinél is van — magyarázta s amíg árulkodott, egy ideges rugó szaladt le benne. Határtalanul megkönnyebbedett.

Zoltán pedig ezalatt ott ült barátai körében a présház előtt s oszlatta a félreértéseket.

— A te értelmekben még mindig tartják magukat ifjúságod gondolat- és kérdőjelei! — mondta Bálint szemébe nézve. — Nem veszed észre, hogy a szíved már férfiszív s a makacskodón kitartó kételyek, melyekkel szaggatod magad, ürügyek csak az önszaggatásra s a ki nem elégitett férfiszív az, amelyik nyugtalankodik. Miért hiszek csak félig? Miért vagyok zsidó? Mit kezdjek a teremtésnek ebben a véletlen szegletében? — kérdi a megszokássá vált ifjú Hamlet. — De érett a szíved és régen kész a válasz: a szeretet. Próbáld meg a szeretet rohamával

venni meg a világot. Hallgass az önátadás sugallatára s ne hőkölj vissza az érzéstől, amely most fogan benned. Jó érzés az és kemény szeretet, akit szereteted köszörűkövéül választottál.

Ki értette a célzást? Talán Bálint sem merte érteni. Csak Hermann Évi sötét ajkai nyíltak szét nedves-fényesen; hátradobott feje mintha szerelmes daccal rándult volna vissza a rózsafa-járom alól, amelyet Zoltán rárakott. Zoltán azonban nem adott időt a kérdő összenézésekre. Rozi felé fordult, aki tejet tett elé.

— Ma még én eléem teszed a tejet, de holnap az elé tedd, aki kéri.

Boda Jánoshoz :

— Te pedig ne vesd el az ígét, hanem keresd. Az ige betű és szív. Te tiszteled a betűt és melegen tartod a szíved. De a kettő még nincs elég közel; még nem ugyanaz.

Az asztal üres lett; az edények visszavándoroltak a kosarakba. Az ég csillagjai megverték rontó szemükkel a füvet s kicsalták rá az est-harmatot. Zoltán fölállt s vontatottan a többiek. Gyurka és Irénke oldalt húzódtak a hold erősödő fényébe s lehorgasztották a fejüket. Zoltán hozzájuk lépett.

— Itt az este, haza kell mennetek. Boldog, aki úgy mehet haza, mint te. Hány éves vagy, barátom? Harminc! Hárommal több, mint én. Innen-onnan öreg karó, de fiatal vesszőt kötöttek melléd s fiatal fogsz maradni, mert nem zsarolod az éveket.

— Nem maradhatnék itt? — kérdezte sírásba-fulladón Gyurka.

— Itt? — mosolygott vissza Zoltán. — Ne bántsatok meg a félelmetekkel.

A kis csapat felkészült, de senki sem akart indítani. Kovács ép arca furcsán rángott és Schwarz Irma dülledt szemeiben egy számum száraz tüze ült.

— Ha! — fülelt föl Boda János. — Jár ott valaki? — Egy pillanatig feszülten hallgatóznak.

— Menjete, kedveseim — sürgette őket Zoltán. — Úgy kell járnunk-kelnünk a világban, mintha csak a lelkiismeretünkben tudnánk elbotolni. — Te is, kedvesem — tőltá odébb gyöngéden Irmát, aki hirtelen elébe vetette magát. — Menj és ne átkozd sorsod keménységét. Kemény héjban érnek a lány magok.

A kis csapat elveszett a tőkék közt. Elöl a két fiatal s utána el-maradozva egyenként a többiek. Balázs jött leghátul, ő maradozott el legtöbbet; a lejtő derekán egészen elmaradt.

Zoltán visszament a présházba; gyertyát gyújtott, olvasni akart. A présház két részből állt. A bejárattal szemben egy nagyobb előtér, néhány hordó korhadtt benne; a prés s a présen egy szakajtó dió. A háttérben a pincelépcső boltja; balra egy szobácska. Itt aludt Zoltán és itt állt a gyertya. Ahogy kitapogatta a gyufát s a kis láng föllibbent a sercenő fagyúró, valami mocordult a lócán. Az édesanyja volt.

Zoltánban benne szakadt a kiáltás. Ő azt hitte, rég elsompolygott

az anyja búcsúzatlan s lám itt ül a sötétben, a fia fekhelyén és vár. Az édesanyja! Zoltánban most fölszakadt, ami nem szakadhatott föl, mikor anyja a bibliát olvasta s ő a háta mögött állt s a szerelméről akart beszélni neki. Karjai, amelyek a győri pályaudvaron a katona-búcsú perceiben lehorgadtak, most szétrepültek. Feje odaesett az anyja térdére s anyja száraz kipattogzott ujjai végigtámolyogtak a haján. Úgy ült fölötte ez a végtelennel beszélgető anya, mint maga a Végtelen: a titokzatos Eredet, amely eljött, hogy visszavegye őt.

A pince előtt eldőlt a tönk; valaki megbotlott benne s fölkáromkodott. Utána egy másik dörmögő hang. Hirtelen egy lövés. Az anya fölegyenesedett s Zoltán a prészház előterébe ugrott. Abban a pillanatban a pinceajtó is berepült s Zoltán szeme egy hórihorgas, embervoltából kikelt alakkal s egy puskacső táguló, majd hirtelen elboruló lyukával lett tele.

— Édesanyám! — kiáltotta és elveszett előle a világ.

— Még te mersz rám lőni? — hördült fel Horváth Sándor és bele-rúgott az emberbe, akit leterített.

— Nem ő lőtt! Ez lőtt, a sánta — kiáltotta ott kint a csendőrmester és rátérdelt a magával tehetetlen szabóra, aki annyira kimerült, amíg a pisztolyt elsütötte, hogy nem is védekezett.

Zoltán feje visszakerült az anyja térdére. De holtan.

EPILÓGUS.

Csanádi Gábor megtakarította a temetés felét: háznál nem kellett beszélnie, Zoltánt a temető «hullaházából» (vagy inkább bódéjából) temették s Gáborban volt annyi jó ízlés, hogy a sír fölött is rövid imát mondott. Az Isten kegyelme nagy s az utolsó pillanat megbánó sóhaja is mellettünk szólhat a végítéletnél. Biztató ige olyan halott fölött, aki utolsó lehelletével az édesanyját szólította.

A temetésen különben kevesen voltak, alig ötven-hatvanan, azok is többnyire belső soriak, mert csak megbízható embert engedtek oda. A temető felé vivő úton két csendőr cirkált s visszafordította, aki a Cigánysorról zarándokolt a Boda Zoltán koporsójához. Barátai közül is csak néhányan jutottak el a sír szájáig. Balázst fölszállították Veszprémbe; Sebestyén is ült; a volt direktórium elnökre meg ráüzentek, hogy maradjon vesztég, ha jót akar. Kovács megszökött a zsémbelő felesége mellől, félúton azonban meghallotta, hogy visszapenderítik a cigánysori gyászolókat s nehogy kiadás legyen ez a penderítés, magától visszafordult. A férfiak közül csak Kökönyei és Bálint voltak ott. Az asszonyok közül: Irénke, Évi, Rozi. Kovács Julit ágyba döntötte a szegedés, Schwarz Irma pedig nem tudott emberre nézni.

De ha a Bodó-kolónia meg is ritkult, állt valaki a sír partján, bokáig a frissen kihányt sárga földben, aki sokezer kilométerről jött erre a temetésre s mit kapott a hosszú útért? Az egyik karjára egy

eszélős öreg embert, a másakra egy túlvilágra néző öreg asszonyt s a tulajdon szemébe, hosszú szárazság után, igaz könnyeket. Száraz, szikár férfi volt ez, keserűségtől füstös, mint egy megpörkölt husáng. Balján az agg egy kutyust figyelt, amely a sír túlfelén a pap lábáig furakodott; jobbján az öregasszony a temetőkerítés ciprusai fölött úszó felhőket kísérte, mint aki túl van kerítéseken és sírokon; ő maga azonban a gödör sárga mélyét nézte: a kettészelt gilisztát, amely még ott rángatózott a sír falán, a padmalt, a halál lakóházának ezt a csendes eresztét s arra gondolt, hogy a távoli, csodálatos rokon, akiért átjött az óceánon, íme, még távolibb és még csodálatosabb. Miféle óceánon kell utána mennie?

— Ki volt az a férfi az öregek közt — kérdezte Alfréd Horváth Lacitól, miután a sírásók ásójuk lapjával megformálták a sírt s ők kifelé haladtukban a kapuban összeverődtek.

— A legidősebb fiú — felelte Laci — az amerikai. A gyilkosságra virradó hajnalban érkezett haza s kissé megnyomta a kesernyés gyilkosság szót.

— Még ebben is van valami jel! Mintha csakugyan az Isten formálná az ő szentjei életét — ábrándozott Alfréd, akibe a friss bizonyosság, hogy a felesége nemcsak fűvel-fával, de a tulajdon bátyjával is csalja őt, bizonyos spekulatív szentimentalizmust csöpögtetett. Vajjon készen érte-e őt az a lövés? Készen, ahogy a vallásos lelkek értik ezt? A könyvem szempontjából fontos volna tudni. Én mindenesetre *elkészitem* őt. Ez már a mesterség megengedett ferdítése.

Horváth Laci azonban nem felelt. A dolgok rendje úgy intézte, hogy neki kellett Zoltánt fölboncolnia. Egy Judás, aki maga keresi meg barátja mellében a golyót. Beteg Judás! Előző nap Ilonka temetése s a boncolás s most ez a második temetés. S mért ragadt belé, mint bojtorján, a Balázs szava: Maga megmondja nekik. Jó ennek az Alfrédnek. Ez könyvet ír Zoltánról, élelmes zsidó. De mi lesz ő belőle? Az egész emberből? Ma is lázas. Most már igazán meg kell mondani Zsófikának... Hallgatott s ölomlába húzta a port.

Alfréd azonban tovább elmélkedett: Mennyire nincs igazuk, akik az egyéniséget kiszigetelik a korból. Ez a Boda Zoltán más korban talán csak egy évtizeddel később: új folyam kútfeje, történelmi alak. S itt szétszalad néhány lyukas paraszt korsóba. Egy-két év és semmi a híres egyéniség.

— Történelem! — dobta oda undorodva Laci. — Tudja is a történelem, kinek meddig ér a lelke és a szava s a lyukas korsók alá hány ép korsót tart más emberek szíve. Az igazi történelmi alakokat a történelem nem is ismeri.

— Ezt akár Zoltán is mondhatta volna — gúnyolódott Alfréd. — Úgy látszik, te is egyike leszel a lyukas korsók alá tartott ép korsóknak. Egy holt barátnak az ember még tanítványa is hajlandó lenni.

— Én gyűlöltem őt! — fakadt ki aránytalan haraggal Laci. — Ráfogtam, hogy gyilkolt s én árultam el a csendőröknek.

— Kissé ideges vagy — jegyezte meg Alfréd. — A színed sem valami jó. No, te itthon is vagy már. Szervusz! Feküdj le egy hétre, nem jó rádnézni.

A két barát kezet fogott s Laci elhaladt az orvoskert poros krimzonjai mellett. Csinos, városias villa volt az orvos lakás; a fal lába préselt, sárga téglá, a verandán vadszőlő. A parasztok orra alá is kenetik a jegyzőnek, hogy kastélyt épített meg magának meg az orvosnak az ő pénzükön. Laci azonban most nem borzolja fel a csüggedt krimzonokat és nem ül ki a verandára. Beszökik a hálóba, kiküldi a cselédet, aki a gyereket pesztrálja s maga veszi ölébe a pólyát. Apai meghatódást szeretne. Mondatokat, mint: Miatta élnem kell; Legalább te légy boldog, ha én már nem. De semmit sem érez e százfelé szaladó, visító arcocska fölött, amelyre sétáltatás-csiggatás közben egyszer csak rávetődik az ablak fénye s akkor kisimul, mintha az az arany pálca a visítás szellemét bénította volna meg. Csakhogy mit csináljon egy gyerek, ha nem visít? Nincs miért ébren lennie, elalszik. Laci szinte bosszankodik rajt, hogy így, minden érzelmenyilvánítás nélkül elaludt. A karjai és a térdai azonban nem vesznek tudomást arról, amiért bosszankodik. Leül a diványra, tovább rázogattja a térdén a pólyát s Balázs mondata jár az eszében: Maga megmondja nekik.

Akkor beront a felesége. Mekkora mellei vannak ennek az asszonynak s az arca is mint az anyjáié. Már is, mint az anyjáié, különösen mikor így ortályoz. Most hallotta meg, hogy Zoltán koszorúja is ott volt a koporsón.

— Igaz, hogy maga koszorút köttetett annak a betyárnak? Azt még megértem, ha az Ilonkáját gyászolja. Istenem, szerelmes volt bele. De mit akar ezzel a koszorúval? Tüntetni, hogy barátja volt a javas. Így is mindenki magát okolja. A maga pipogyasága miatt jutott ennyire. Pákozdynak is az a véleménye, hogy ha maga talpára áll, rég börtönben ül ez a Boda. Az egész falu maga miatt szenved. Pákozdy is, Horváth Sándor is. Azt talán le is ültetik, mert visszalőtt... Mit rázza azt a gyereket, nem látja, hogy alszik?

A gyerek csakugyan aludt és nem is volt értelme rázni. Lacinak mégis jobban fájt ez a figyelmeztetés, mint az egész koszorúpatvar.

— Fáj a fejem — mondta halkán —, nem hozna egy kevert port a rendelőből?

— Most meg a feje. Egyszer a háta, egyszer a talpa, egyszer a feje. Völegény korában mondta volna, hogy a bujkáló nyavalyáihoz kell férjhez mennem... Ez férfi?!

Laci nem szólt. Ő maga ment át a rendelőbe a porért. De a bezsaluzott rendelő, a váratlan hűvösség, a gyógyszer-szag hirtelen elernyesztette s elfeledte a port. Odagugyorodott a kis fehér zsámolyra, amelyre a kötszer-hulladéknak való tálat szokta tenni. A zsámolyt a cseléd, amikor összeszedte a rendelőt, a fal mellé tölta s Laci sajjgó hátának külö-

nösen jól esett az olajlábas fal hidegsége. A gondolatok egy lyukon át kifolytak az agyából s a karjai idegenül lógtak az oldalán.

Meddig ült ott a homályban? Egyszerre fölvetette a fejét. Mintha valaki a füle mellett suttogta volna : Maga megmondja nekik. Judás ! Judás ! felelt rá a lelke mélye és fölugrott.

Ekkor valami puha ért a fejéhez, mintha egy szárny suhintotta volna meg. Csak a törülköző volt, a fogásra dobott törülköző. Erre a fogásra rakták a betegek a ruháikat, de most csak ez az árva törülköző lógott a ruhák helyén. Fogas, törülköző, zsámoly ! Mért volnék én Judás? védte magát. Ha elárultam is, nem akartam kárát. Ha a sánta nem ló . . . Én inkább el akartam kerülni, hogy védekezzenek.

De minden együtt volt. A fogas a feje fölött, a törülköző a kezében, zsámoly a lábánál. Szinte megkövítették ezek az összekerült dolgok : moccanni se mert. Holnap vagy egy hét múlva úgyis ágyba dől. Mit fog Zsófiika szólni. Soha, soha nem menekedhet meg ennek az asszonynak a gúnyos vádjaitól ! . . . Apa vagyok, próbálta bátorítani magát. De csak az előbbi, sírás-dühtől vörös arcot, gyerekefejet látta s a szétfutott vonásokat. Ez férfi? ! Mintha a fia is ezt visította volna.

S ettől a makacsul megrögző kérdéstől Horváth Laci gyermeklelke, mint agyongyötört cselédlány az emeletkorláton, átdobta magát a tulajdon rémületén. A kendőből hurok lett, a hurok a fogásra került, Laci a zsámolyra. Talán a fogas szakad ki, talán a kendő szakad el ! gondolta, amikor a zsámoly fölborult alatta.

Mi volt ez? Félelem vagy remény? Ki tudja !

A fogas azonban nem szakadt ki : erős kampók tartották s a törülköző sem szakadt el : erős törülköző volt, damaszt, a Zsófiika staffirungjából való . . .

Igy halt meg Horváth Laci, aki paraszt-novellákat írt s a dádi körorvos konvenciók pusztáit sorra elhódította. Az utódja nem volt olyan nagy drukker, mint ő ; viszont jobban beillett Veres Magda teáira s kuruzslókkal sem kellett vetélkednie. Ez az orvos az élet reakciója volt az ideák színpadának a különceire. Normális orvos a normális pap és normális jegyző mellé.

Mert az élet, a nagy Szintező, nem tűrheti meg a lélek céltalan tarajlásait. Az élet a Veres Magda teázóiért van. A hajtógyűrűk vadásza ő s a kétszerkettő lapos bölcse. De övé az ember és az ő törvényeinek enged a jog, amely Horváth Sándort fölmenti és Balázst elítéli.

Van ugyan egy bíró, aki Balázst is fölmenti ; a felesége. Varrni mindenütt lehet, Veszprémben is és Balázsné szívesen köt új ismeretéseket, ha megint lány lehet vagy legalább is úgy várhat az urára, mint hajdan, lánykorában.

A Boda- és Kökönyei-ház közt is végbement idővel a csere : semmi több, mint hogy két nő tűzhelyet cserélt s Évi is, világ csudájára pesti asszony lett, főorvosné, azután hogy a csendőrök fölásták a kertjüket. Fényes parti, de bizonyára nem végleges megoldás ! Az életben talán

nincsenek is végleges megoldások ; ha csak a Zoltán-féle rajongók megoldásai nem. Gyötrődünk, ellenkedünk mind ; mint ez a félarcú Kovács a feleségével, Sebestyén a ritka napszámmal, Juli a visszatért nyilalásaival, de gyötrődéseink korszójában meg-megcsobban a szőlőhegyen kapott víz s ki tudja, talán az a legboldogabb, aki legtöbbet emlékezik, mint ez a Schwarz Irma is, a melegedő vas fényénél, a konyhaasztalra könyökölve. «Kemény héjban érnek a lány magok», ennyit hagyott rá Zoltán. S a héj, amelybe az ő szívét rejtette az Úr, elég kemény.

(Vége.)

Németh László.

KICSI MÉG A LEGÉNYKE!

*Kicsi még a legényke,
nyolc hónapos szegényke . . .
De a keze olyan fürge,
mintha mindig csak repülne,
úgy repülne, mint a fecske :
szárnykítárva, szívrepesve,
túl az utcán végig-végig,
hol a felhők pírja érik.*

*Az ablakon keresztül
rámnevet kétszemestül, —
két piciny szem, gömbölyűre,
csillogóra köszörülve !
Mint a gyémánt, csillogóra,
mint a villám, villogóra :
csillogtatva perce kését,
villogtatva lelke fényét !*

*Kicsi még a legényke,
nyolc hónapos szegényke . . .
De majd megnő egykettőre
és királyfi lesz belőle :
fűni fogja trombitáját,
csattogtatni fringiját,
felszökik pejtállosára
és eloszlik, mint a pára !*

Gulyás Pál.

REMÉNYIK SÁNDOR: VERSEK.

CSONKATORNYOK.

*Itt állok a csonkatorony tövében.
Rég telő alatt a csonkatorony,
S telő alatt a költő élete,
Biztos, erős, égi telő alatt.
Befejezetlen, készen, ragyogón,
Az idvezültek csendes mosolyával
És véghetetlen, örök szánalommal
Nézi mindazt, mi itt lenn csonkaság.*

*Itt állok a csonkatorony tövében,
Itt állok romló, csonka életemmel,
A képzeletem, mint veres kakas
Most felrepül a torony tetelére,
Lihegve, dülva, zúgva, sisteregve
Égetem porrá a biztos telőt.
Hadd lássam csonkán a tornyot megint,
Feketén, pusztán, kiszolgáltatottan,
Esőben, hóban, szélben morzsolódva,
Hordozva a villámok bélyegét,
Mit beleütöttek a századok.
Lássam, mint egy nagy imádkozó ujját,
Nyomorék, torz ujját e beteg földnek,
Kí ősi épségéről álmodik,
És eped, eped új épség után . . .*

*Hadd lássam csonkán a tornyot megint,
Csonkán, mint magamat, mint titeket.
Vagy, melyikünk mondhatja : kész vagyok
Van telőm, nincs hiányom semmiben ?
Kinek nem fáj a csonka szerelem,
A csonka vágy és a csonka remény,
És minden csonka földi vállalat
S a tervek égre törő csonkasága ? !
Ki lát a feje felett fedelet ?
Vagy : meddig lát ?
És kit nem aláz porig az ige :
Nincs ilyen maradandó városunk ? !*

*Hadd lássam csonkán a tornyot megint,
Csonkán, mint magamat, mint titeket,*

Mint népemet, mint az emberiséget, —
 Hadd lássam tágult, rémült szemeimmel
 Csonkán városok, falvak tornyait,
 Hadd lássam csonkatornyok végtelenjét
 Szalontától az óperenciáig . . .
 Csonkatornyok vagyunk mindannyian,
 Csonkatorny a teremlett világ.

Hadd lássam csonkán a tornyot megint,
 Ahogy Ő látta és megénekelte.
 Ez az ének az igazi tető,
 Erre nem száll fel a veres kakas.
 Ilyen tető volt minden éneke,
 Romló életek felett a fedél,
 Csonkaságnak a kiegészülés,
 Földi remények után égi álmok,
 Toldi szerelme minden szerelemnek,
 Toldi estéje minden alkonyatnak.
 Tetőt emelt minden csonkatornyoknak
 Szalontától az óperenciáig,
 Amíg a saját árva élete
 Csonkatornyát egészítette ki.

Itt állok a csonkatorony tövén.
 Rég tető alatt a csonkatorony,
 S tető alatt a költő élete,
 Biztos, erős, égi tető alatt.
 Befejezetten, készen, ragyogón,
 Az idvezültek csendes mosolyával
 És véghetellen, örök szájalommal
 Nézi mindazt, mi itt lenn csonkaság.

Nagyszalonta, 1929. december 8.

KÖVEK ZSOLTÁRA.

A kolozsvári evangélikus templom centenáriumán,
 Liedemann Márton templomépitő lelkész emlékének.

Elhalkult és elhalt az orgona . . .
 De új nesz kél most a templomfalakból.
 Nem halljátok? Itt körül a falakban
 Dobognak a beépített kövek.
 Külön dobban meg minden kicsi kő,
 És mégis, mégis egy ütemre vernek,
 Egy óriási templomdobbanással.
 Isten, ha akarja, a köveket
 Dobogtatja meg a szívek helyett.

Kőnehéz szívvel, dallamtalanul,
 Lehajlott, járadt fejfel figyelek.
 Szerelném, ha szívem megállana,

S csak a százéves templom kövei
Dobognának tovább . . .

Dobognak . . . dobbanásuk lassan áthat,
Felmelegíti dermedt véreimet,
Lassan megértem a beszédjüket :
«Mi kövek voltunk, rossz, rideg kövek,
Kemény kövek és haszontalanok,
Nehezek, otrombák, formátlanok,
Tehetellenek, tompák, elesettek,
Mozdíthatatlanok.

Hevertünk hét országban szerteséjjel,
Utak mentén, száraz patakmederben,
Omlásokban, elhagyott kőtörőkben.
Vad éleinkbe ütközött a nap,
Horzsoltuk az éjtszaka bársonyát,
Véresre törtük vándor lábait,
Hevertünk Fülön-külön szerteséjjel,
Egyemásról alig tudtunk valamit,
És nem álmodtunk templomról soha.
De jött egy ember, törékeny, beteg,
A lelke égett, szíve dobogott,
Az az ember templomról álmodott.
Tudta, kövek hevernek szerteséjjel
Tehetellenül, haszontalanul,
Vadul, otrombán és formátlanul,
Elindult a köveket megkeresni.
Omlásokban, elhagyott kőtörőkben,
Utak mentén, száraz patakmederben,
Barangolt heledhétországon át,
Hol éleinkbe ütközött a nap,
Horzsoltuk az éjtszaka bársonyát
S véresre törtük az Ő lábait.

Az az ember keresett s megtalált.
És azt mondta nekünk : *Ti templom lesztek.*
Falakká fogtok összeállani,
És visszaveritek az Ige hangját,
És visszazengitek az orgonát, —
Az imádkozó nagy nyomorúságot
S az áhítat szárnyaló énekét
Szent nyugalommal veszitek körül.
Halkan dobogni fogtok a falakban,
Külön dobban meg minden kicsi kő,
És mégis-mégis egy ütemre vertek,
Egy óriási templomdobbanással.
Isten, ha akarja, a köveket
Dobogtatja meg a szívek helyett.
Igy szólt hozzánk a templomépítő.»
Igy beszélnek ma hozzánk a kövek.

AZ IFJÚ ZRÍNYI ELSŐ CSATÁZÁSÁIRÓL.

AKÉT ÉVSZÁM: Zrínyi Miklósnak, a költőnek és hadvezérnek, születési éve és első török harcainak esztendeje egyre közelebb tolódott egymáshoz az utolsó időkben előkerült adatok nyomán. Régebben úgy hitték, az 1616. évben született, majd azt, hogy 1618-ban és amikor később az 1620. év mellett foglaltak többen állást, Zrínyinek lelkes bámulói sem tartották azt elfogadhatónak, tekintettel az ifjú nagy szellemi fejlettségéről tanúszkodó leveleire és korán hírt szerzett fegyvertényeire. Lukinich Imre azonban végül okmányyszerű bizonyítékot talált az 1620. év mellett, úgy, hogy most már kétségtelen, hogy a költő ez év tavaszán született.¹ — Másrészt pedig úgy tudtuk azelőtt, hogy az 1639. év Zrínyi hadakozásainak kezdete. Amióta azonban Takáts Sándor különböző műveiben a költő nagyszámú újonnan talált leveléről számolt be, már az 1637. évben is harcok között látjuk forgolódni a tizenhétéves ifjú főurat.

Ezúttal tehát nem volt csupán kuriózumkedvelő buzgalom ez a keresgélés az évszámok után. A harcok költője, hadtudományi munkák zseniális szerzője szinte gyermekkorában átélte már az önálló tett, az alattomos veszély, az éjjel-nappali fáradalom minden realitását. Főnséges erő, amely a véres mezők kockázatain, az izgalmak élénk emlékein, a világirodalom akkor új formáin és kora magyar nyelvének nehézségein ifjú szívvel és elmével így tudott uralkodni.

Kétségtelen, korának egyik legnagyobb zsenije volt ő. És nemcsak a mi hősrünk, a horvát nemzeté is; anyanyelve mindkét nyelv, népe mindkét nép, — a kettő akkor nem ellenkezett egymással, megkövetelte egymást. A Zrínyiek élete mutatja mélyen gyökerező, természetes voltát annak a kapcsolatnak, amely a két nemzetet hosszú századokon keresztül egymáshoz kötötte.

Úgy hisszük tehát, nem lehet érdektelen dolog, ha az emberré váló Zrínyiről eddig ismert, elszórt adatokat, főként Takáts közleményeiből, összeállítjuk, hozzájuk illesztvén az újabbakat is, mikre különböző levéltárainkban akadnunk sikerült. Sajnos, régi írásaink nem szólnak oly részletesen, hogy élénken élénk állíthatnák a fegyverben álló ifjú Zrínyi alakját, de egyik láncszem erősíti a másikat és ha egészzé válik a sor, a szűk szavakból is élénk tünnek gondoljai és küzdelmei.

Takáts munkái sok tekintetben másként mutatják be az ifjút, mint

¹ E dolgozat azon adatait, amelyeknél a levéltári forrást nem idézzük, jórészt *Takáts Sándor* közleményeiből vettük: Zrínyi Miklós ismeretlen levelei; Zrínyi Miklós nevelőnője (Budapesti Szemle, 1915, 1916.). A Zrínyiek és a Muraköz; Zrínyi Miklós ismeretlen levelei (Szegény magyarok, 83. és 287. l.); Esterházy Miklós nádor ismeretlen levelei (Ugyanott, 193. l.). A Zrínyi úrfiak (A magyar mult tarlójáról, 83. l.). — Azonkívül: *Széchy Károly*: Gróf Zrínyi Miklós élete (I. kötet, 94. l.) és *Lukinich Imre*: Zrínyi Miklós, a költő, születési éve (Századok, 1919.). — Hálásan említjük meg e helyen, hogy az Esterházy hercegi levéltár anyagát Esterházy Pál herceg úr engedélyével használhattuk.

addig ismertük. Önállóbbnak, dacosabbnak, makacs meggyőződéssel a maga útját járónak. Kevésbé neveltje a kor szokásos iskoláinak, mint hittük; gyámja, a nagy Pázmány helyett talán inkább protestáns nevelőnője hatott rá. Kiegyenlítő szellem a vallásviszályok idején, a pártharcok ambíciói nélkül, hiszen az országgyűlésekről is visszavonul, pedig már gyermekkorában előkelő hely illette volna meg ottan. Nem megy el azokra, mert, mint mondja, csak bánatot és a tehetetlenség érzetét hozza magával onnan. Otthoni földjének védelmében látja tehát hivatását és ezen a téren merész volt nemcsak a pogány ellenséggel, hanem a bécsi udvar szigorával szemben is, amely idegen célok érdekében le akarta fogni a magyar urak oltalomra emelt kezét. Elvonult, gondolatainak élő ifjú válik belőle, hiúságtól, szerep vágyától mentesen, aki szíve parancsára tartja oda mellét a veszélyeknek, azzal a tudattal, hogy a falvak népének hálája mellett csak felső intelem és neheztelés lesz jutalma. Összeállítjuk tehát évkönyveit első küzdelmeinek, amint következik.

1637.

Gráci, bécsi és nagyszombati tanulóévei után az 1637. év januárjában érkezett vissza otthonába a két Zrínyi testvér, Miklós és Péter. Februárban Nagyszombatban jártak, úgyhogy csak ez év tavaszán kezdődik állandó tartózkodásuk birtokaikon.

S már a nyáron nyakig benne vannak a hadi életben. Zrínyi Miklós egy leveléből tudjuk, hogy csaknem az egész július hónapot táborozásban töltötte el. Úgy ír, mintha a táborozás csak örködésben és a strázsákra való vigyázásban állott volna, pedig levele keltének napján már csattanó eseményekben végződhetett ez a feszült vigyázás. Mert Esterházy Miklós, Magyarország nádora, már pár nap mulva aggódva szól arról, hogy a török békében van ugyan, de félt, hogy megmozdul a Zrínyi gróf úrfiak miatt, akik kiütvén ellene, «holmi alkalmatlanságokat» okoztak neki.

A tizenhétéves ifjú tehát ugyancsak nem ragad meg minden alkalmat, hogy első fegyvertényeiről szóljon. Pedig levelét Batthyányi Ádámmal írta, közeli rokonához és első török csatázásaiban gyakran fegyvertársához. A nádor említett szavai is Batthyányihoz szóltak. Nem tudni, — írja tovább neki, — kinek tanácsára követték el a dolgot az úrfiak, ürügyet adván azzal a töröknek a bosszúállásra, amit jó alkalom adtán nem is fog elmulasztani.

Ezt a rejtett figyelmeztetést a rossz tanácsadó ellen nyilván magának Batthyányinak szánta a nádor. Tilalmas dolog volt akkor a törökre való kiütés; a bécsi udvar, a harmincéves háborúban nyugat felé elfoglalva, irtózott mindentől, ami a törököt ellene ingerelhette volna. Másrészt azonban háborúi miatt védelmet sem tudott nyújtani számunkra, végeinket romlani hagyta, órségüket fizetetlenül éhezni vagy elszéledni, úgy, hogy a török már szabad prédának tartotta határszéleinket, pasái és katonái innen gazdagodtak, foglyok váltságdíjából, hárembe szánt nők, janicsárnak szánt gyermekek elhurcolásából. Bécsben pedig még az erélyesebb panaszemeléstől is visszariadtak, bosszút, visszatartást nem engedtek. Pázmány e tekintetben maga is az udvar álláspontján volt, ellensége minden harcias fellépésnek; türelmet kívánt az országtól, a nyugati háborúk befejeztétől remélvén végét a török nyomorúságnak is. Gyámfiái tehát valóban nem követték az ő szellemét, amikor rögtön hazatértük után és alig pár hónappal a bíboros halála után fegyverükhöz nyúltak. De ők

már távoli iskoláikban is a török harcokról ábrándoztak s most láthatólag türelmetlenül keresték álmaik valóra válását.

Valami egészen jelentéktelen csatározásról ez első alkalommal sem lehetett szó, mert Takáts szerint, az udvartól is dorgálást kaptak érte. Az ilyen messziről jött intelmek azonban nem nyomhatták el a sajnos, oly közeli alkalmak csábításait. Az ősszel hire kelt annak is, hogy Zrínyi Péter elesett a török harcokban. A nádor szánakozva ír erről: eleget intette ő a Zrínyieket, szép szóval, keménységgel, hagyjanak békét a töröközésnek; im, megtörtént, amitől félt, kár az ifjúért, jó hazafia nevedkedhetett volna belőle.

A halálhír szerencsére nem volt igaz, de bár a Zrínyiek első hadiesztendejéről egyéb adatunk nem maradt, ez a híresztelés bizonyosága annak, hogy a dorgálás sem hűtötte le az első hadiév ifjú szíveket betöltő lázát.

1638.

A következő, az 1638. év hadiévszakát sem akarta Zrínyi Miklós méltó vállalkozás nélkül megkezdeni. Április közepén igazi passzióval hívja Batthyányit: Isten segédelmével Kanizsa alá akarna fordulni, jöjjön, ha kedve van, menjenek együtt. Irja, hogy csatlakozásra szólította fel a kaproncai végvár kapitányát is, de az egyelőre halogatni kívánja a dolgot.

Hogy mi és hogyan történt, nem tudjuk, de valami történhetett, mert a nádor július végén az udvarnál a grófok újabb kitöréseiről jelent, melyeket csakugyan a kaproncai kapitány társaságában követtek el. S jelenti ekkor már azt is, hogy a felingerelt török vissza is adta már a kölcsönt, dúlva és rabolva törvén a muraközi Zrínyi birtokokra.

A magyar kancellár, aki a nádor jelentéséről az uralkodó és a titkos tanács előtt referált, megemlékezett arról, hogy a Zrínyiekhez már előbb is komoly intelem ment a kihágásoktól való tartózkodásra. S referátuma mintha jóakaratóan hangzanék; a régibb intelemre hivatkozva, újabb megrovást nem tart szükségesnek. A kaproncai kapitányt azonban mentegetni nem lehetett; a király fizetett katonája az, tehát a bécsi haditanács alá tartozik, s járjon el ellene. — A titkos tanács, — amelynek tagjai között ekkor még egy magyar sem volt, — láthatólag nem volt megelégedve a kancellár javaslatával, mert az irat szélére jegyzett határozat és a nádorhoz intézett királyi levél szerint a haditanácsnak vizsgálatot kell indítania a katonák ellen, akik «a közbékét, a szegény nyomorult nép szerencsétlenségére, a közjó veszélyére» háborgatják és büntetésükről azután fog határozni az uralkodó; a nádornak pedig a többi tettes ellen kellett volna vizsgálatot indítania és nevüket jelentenie a királynak. A Zrínyiekre külön intelem is ment újra: Óvakodjanak a jövőben hasonló vétségektől, ha az uralkodó méltatlankodásának szigorát el akarják kerülni. — Talán figyelemreméltó körülmény az, hogy ez a királyi intelem nem a magyar kancelláriából ment ki, mint kellett volna, hanem a haditanácsból, amely szintén teljesen német kormányiszerv volt; úgy látszik, az idegen urak mégis csak bele akartak avatkozni valahogyan a Zrínyiek dolgába.¹

Ennyi adatunk van az ifjú grófok otthon való tartózkodásának első két esztendejéről, amelynek csatározásairól azelőtt nem tudott irodalmunk. Ez adatok mindenesetre csak töredékesek lehetnek, hiszen a nádor és az udvar iratai

¹ A nádor jelentése és a titkos tanács tárgyalása: 1638. aug. 4-én (Országos Levéltár, kancellária, Propositiones). III. Ferdinánd irata a nádorhoz és a Zrínyiekhez 1638. aug. 4. és 7-éről, Esterházy levéltár, Miklós nádor iratai, I. csomag; és 1 k.) kötet 166.

mindig a grófok gyakori és többszörös kiutéseit emlegetik. Érthető tehát az udvari körök általános felzúdulása, amikor a következő, az 1639. esztendő elején új hírek érkeztek a Zrínyiek tetteiről.

1639.

Ez év tavaszi csatázásairól tudott már régibb irodalmunk is, de csak annyit, hogy májusban Bécsből újra tilalom érkezett a Zrínyiekre, még pedig ismét a haditanács útján.

Takáts Sándor már egy levelet is ismer, választ a Zrínyiek nevelőanyjának érdeklődésére: Igaz-e, hogy Zrínyi Miklós uram újra «próbált» volna? Bizonyosnak mondják a dolgot, — szól a válasz, — a gróf tíz török fejjel és négy fogollyal tért volna vissza a próbáról.

Az esetről május végén tett jelentést a nádor: A Zrínyiek, Batthyányi és a légrádi kapitány örökösen ingerlik kiutéseikkal a törököt, amely többször vissza is csapott már és fenyegetődzése alapján még nagyobb megmozdulásától is lehet tartani. A kanizsai törökök szörnyű módon el vannak keseredve amiatt, hogy nemcsak alantas katonák s egyszerű vitézek követik el a tetteket, talán szegénységük és fizetlenségük miatt zsákmányra szorulva, hanem maguk a legelső urak, kik kibontott zászlókkal támadnak rájuk s aztán azzal mentik magukat, hogy török részről adtak okot kiutésekre.

A titkos tanács a nádor jelentésére úgy határozott, hogy a kiütésben részes urakat rögtön a király színe elé kell idézni. Igaz, hogy az ilyen idézés sem jelentett akkor még sokkal többet, mint talán valamivel szigorúbb dorgálást; a Ferdinándok uralma alatt még nem kellett a magyar uraknak börtöntől, vérpadtól félniök. De a titkos tanács ezúttal is láthatólag komolyabb büntetésre készült. A részesek között a légrádi kapitány, Jankovich nevű, volt a legkisebb ember s természetesen ellene lehetett legszigorúbban eljárni, hiszen különben is katonai fegyelem, a haditanács alá tartozott; ő a kihágások legnagyobb szerzője, — mondja a titkos tanács, — Bécsbe kell rendelni tehát és börtönbe vetni itten, az erődje előtt karóba húzott török fejeket pedig rögtön el kell távolítani. Mint kerületi főkapitány, Batthyányi is felelősséggel tartozott a haditanácsnak, tehát egyedül a Zrínyieknek nem volt semmi közük ahhoz. A titkos tanács ennél fogva már előre is óvást emelt az ellen, hogy az ifjak kibújjanak a felelőség alól, azzal, hogy semmi hivatalos hadi tisztséget sem viselnek.

Az udvar megbotránkozását mutatja az is, hogy a császár első minisztere, a mindenható Trautmanstorff gróf, még a tanácskozás előtt, mindjárt a nádor jelentése után írt Esterháznak az uralkodó erős méltatlankodásáról és a Zrínyieknek felrendeléséről. S ugyanezen a napon, tehát szintén még a tanács előtt s a magyar kancellária megkerülésével, a haditanács útján el is ment már a dorgáló irat a Zrínyiekhez.

Súlyosbította a dolgot az, hogy pár nap mulva a török is felszólalt Bécsben. Budára ép akkor neveztek ki új vezérlő pasát, aki útjában székhelyére, már Belgrádban értesült a történekről és most a csasz által, kit kinevezésének közlésére Bécsbe küldött, határozott hangon elégtételt kívánt. Ő már útközben szigorú tilalmat küldött az összes alája rendelt török parancsnokoknak minden békeháborítás ellen, — írja levelében; — és míg ők ennyire lelkiükön viselik a béke sértetlen megtartását, magyar részről ily sérelmek érik őket. Ime, az ifjabb Zrínyi gróf (Péter) egészen a török végvárakig hatol el kiutéseiben, pusztítva, nyájakat hajtva el; az idősebbik (Miklós) pedig ezerkétszáz emberével

és hajdujával átkelt a Murán, Berzencze alatt tíz embert megölt, négyet pedig, köztük két dervist is, foglyul hurcolt el magával. Tudja a pasa, hogy mindez a császár és a nádor szándéka és akarata ellen történt, szigorú büntetést kíván tehát, hogy a szegény nyomorult nép — ennek sorsát úgy Bécs, mint Buda mindig igen szíven viselte — a kölcsönös dülások után végre a béke nyugalmanak örvendhessen. Várja tehát a vezérpasa, hogy a nádor a négy török foglyot visszaküldje és ugyanez alkalommal tudni kívánja majd azt is, hogy milyen büntetés érte a tetteseket.

A török csasz Bécbe utaztában először a nádor kismartoni székhelyére tért be. Esterházy természetesen simítani igyekezett most már az ügyet. Értelmes embernek látszik a csasz, — írja Bécsbe; — ő tehát megmagyarázta neki, hogy nincs semmi okuk kemény fellépésre, hiszen a Zrínyieket még felszólalásuk előtt, azonnal a császár elé rendelték és eljárás indul ellenük. Különbösen is, — írja tovább az udvar megnyugtatóására, — békésen beszél a csasz, szavaiból úgy venni ki, hogy semmi háborús szándékuk nincsen, legalább ez évben nem.

A titkos tanács szerint a csaszt a béke szigorú megtartásának ígéretével kell megnyugtanni, az udvarba rendelt Zrínyiektől pedig foglyainak elbocsájtását követelni.

A jegyzetek, amelyek a tanács üléseiről fennmaradtak, igen szűkszavúak és hiányosak. Nem tudni tehát, hogy a Zrínyiek megbüntetése véletlenül vagy szándékosan maradt-e ki ezúttal már a határozatból. A vezérpasa levelére a nádor válaszolt. Sajnálátát fejezte ki, hogy annak mindjárt első levele is ily panaszokkal van tele, ők azonban már előbb is értesültek a Zrínyiek tetteiről, akik igen fiatalok még, csaknem gyermekkorban, nem tudják tehát, mit jelent az, zavarni a békességet a két hatalmas császár között. De ő tekintet nélkül erre, mihelyt hírért vette az eseménynek, súlyosan elítélte azt és megparancsolta a tetteseknek, hogy rögtön jöjjenek a császár elé számot adni cselekedetükért. S amint ő él, úgy higgye el a vezér, nem kerülük ki méltó büntetésüket, példadadásul mások számára is. De uram barátom, — folytatja aztán a nádor, — más oldala is van a dolognak. Az úrfiak mentegetik magukat és arról panaszkodnak, hogy török részről adtak okot kiütésükre, embereik és javaik pusztításával, amiért ők panaszt is tettek a kanizsai pasánál, de minden eredmény és elégtétel nélkül. Aztán meg különös dolog az, hogy a kanizsai és berzencei törökök vádat emelnek Budán a Zrínyiek tettei ellen és elégtételt követelnek, másrészt pedig maguk bíraskodnak és végeznek az ügyben: Ime, a hírek szerint máris megtorolták a beütéseket s a négy rab helyett negyvennégyet vittek el, egy falvat teljesen elpusztítván. Nem lett volna szabad ennek így történnie, hiszen ő, a nádor, a Zrínyiek tette után rögtön írt a kanizsai pasának, ígérvén, hogy nem marad ez büntetés nélkül. Most már tehát e részről van ok inkább a panaszra; kéri hát a vezért, bocsáttassa vissza a kanizsaiak kezén levő foglyokat s akkor ők is visszaküldik a Zrínyiekéit, az okozott károk kölcsönös megtérítésével.

Nem akar tehát ijedséget mutatni a török előtt a nádor, megfordítja a panaszt, mint ahogyan levele következő részeiben az ország többi határain elkövetett török kihágásokat hányja aztán szemére a pasának. Elégtételt kíván azokért is és tilalmat a török végekre, hogy ha magyar részről valami történék is, ne torolják vissza azt önhatalmúlag, hanem jelentsék be büntetés végett a magyar parancsnokoknál. Csak ilyen kölcsönös eljárással lehet megszüntetni kihágásokat mindkét részen és fenntartani a békét a hatalmas császárok között.¹

¹ A nádor jelentése és a titkos tanács tárgyalása 1639. jún. 8.; a budai vezér levele, jún. 11. (Orsz. Lt., Propos.) — A nádor a királyhoz, 1639. jún. 10. (Orsz. Lt., Cancellaria,

Örök körforgás volt tehát ez, török-magyar egyaránt a másikat okolta a kezdeményezéssel s így is kellett ennek maradnia egészen a török végleges kiveréséig. Arról nem tudunk, hogy megjelentek-e a Zrínyiek a császár előtt s hogy mit végeztek ott velük. Komolyabb büntetés azonban alig érthette őket. Pedig mint a pasa levele mutatja, Zrínyinek egy nagyobb vállalkozásáról volt szó ezúttal, zászlók alatt egész a török várakig nyomuló sereggel. De egyrészt a kanizsai török már véres elégtételt vett magának ezért, másrészt pedig a Zrínyiek bizonyára igazolni is tudták, hogy kiütésük csak válasz volt a török előbbi kártevéseire. Hiszen hosszú jegyzékek maradtak fenn reánk azokról a károkról, emberekben és javakban, amelyeket ez években a kanizsai török a szomszéd magyar urak, a Zrínyiek, Bánffiak, Batthyányiak birtokain okozott. A nádor iratai között tömegesen maradtak fenn a kanizsaiak fenyegető levelei a magyar falvakhoz, amelyekkel hódolásra, adózásra szólították fel azokat. Féltelenségük bizonyára még kevésbé ismert volna határt, ha nem kellett volna már pár éve a Zrínyiek bosszuló kezét oly jól ismerniök.

Esterházy nádor csakugyan sietve jelentett Bécsbe nemcsak a török, hanem a magyar urak minden kitéréséről is. Tisztével járó kötelessége volt ez, de másként alig is tehetett, hiszen a haditanács az alárendelt kapitányoktól és a török panaszaiból amúgy is értesült volna minden egyes esetről. Jobb tehát, ha a magyar nádor közvetítésével intézték el az ilyen ügyeket az udvarban. De Esterházy különben is igen örködött nádori hatalmának fenntartásán. Egész működése küzdelem volt fölfelé és lefelé azért, hogy a magyar ügyeket minél nagyobb önállósággal ő maga, a nádor, tartsa kezében; egyes főurak külön akciója ezért sem lehetett tehát kedvére. Csakugyan kívánta tehát megfékezésüket, de máskülönben fölfelé ő maga is teljesen a magyar urak felfogását váltotta a török kérdésben, éles ellentétben az udvar politikájával. Nem itt-ott való csipkedéssel, hanem következetes eréllyel akarta féken tartani a törököt és eddig ismeretlen iratai tanuskodnak szüntelen elkeseredett viaskodásáról, amit az udvarnak ijedt, a magyar érdekeket feláldozó politikájával szemben folytatott. E nemzet sorsa, mint fölfelé is többször mondja, van oly fontos, mint a birodalom nyugati háborúja. Megrázó szavakkal festi az uralkodó előtt az ország elhagyatottságát, védtelenségét, mindig véres határszéleinek szenvedéseit; könyörög, fenyeget: elkeseredésében végül is, Erdély módjára, a török alá fogja adni magát e nemzet. A haditanáccsal ellentétben minden török kiütésnek rögtön való fegyveres visszatorlását követeli: tudna félni a pogány, csak lenne kitől. Ez a felfogása volt egyik oka Pázmánnyal, a Zrínyiek gyámjával való állandó viszályának is, aki féltékenyen örködött arra, hogy a nádor hadi intézkedései ne izgassák talán háborúra a törököt a nyugati háborúk befejezése előtt. Az egyre érkező bécsi tilalmakra elkeseredetten felel Esterházy: kezünk-lábunk megkötözve, barmok módjára utóvégre nem várhatjuk végső vesztünket. Ép a Zrínyiek hazatérte előtti esztendőben volt kínos ellentéte ily ügyekben az udvarral: a kanizsai végeken a törökre tört egy magyar kapitány, akit aztán felülről az összes foglyok rögtön való visszaküldésére akartak kényszeríteni. A nádor azonban csak cserébe keresztény foglyokért volt hajlandó kiadatni a törököket, ellenszegült a hónapokig újból s újból ismétlődő szigorú parancsoknak és végül sikerült is kitérnie végrehajtásuk előtt. Bizonyára erélyének következménye volt az, hogy bármily kemény elégtételt parancsoltak is aztán egyre az udvarból a Zrínyiekre, a foglyok kiadását mindig csak cserébe

(Literal Palatinorum.) — Trautmanstorff a nádorhoz, 1639. máj. 28.; a nádor a budai pasához, jún. 13. (Esterházy lt. IV. a.) és VII. b. csomag.)

magyar rabokért parancsolják. Ez években annyira ment a nádor ellentéte az udvarral, hogy ismételve benyújtotta lemondását, amit odafönn, a nyomán itthon támadható felzúdulástól tartva, siettek visszautasítani. De Esterházy kormányra termett ember volt. Amint a nemzetet pártokra bontó vallásviszályok ügyében sem mutatta lefelé, hogy milyen küzdelmet folytat az udvarnál a protestánsok kibékítése érdekében, úgy a török kérdésben is fegyelmet kívánt idehaza, a döntő fordulatot politikájának odafönn való kierőszakolásával akarván előidézni.

A Zrínyiek büntetéséről tehát nem tudunk; egészen kegyvesztettekkel azonban mégsem válhattak. Mert hiszen alig mult el egy hónap az említett bonnyodalom után, Zrínyi Miklós nevét azok között találjuk, akiket a magyar kancellár a megüresedett horvát báni méltóságra ajánl az uralkodónak. Lippay püspök, a kancellár, a török kérdésben inkább egyetértett Esterházyval, mint az elhunyt nagy bíboros és ezért valószínűleg nem nézte ellenséges szemmel a Zrínyiek dolgait, sőt előterjesztéseiben is mintha igyekeznék kibúvó utat hagyni számukra a büntetések alól. De egyéb hatalmi kérdésekben, különösen pedig a vallás ügyében a legélesebb ellentétben állott a püspök-kancellár, a katolikus klérus pártjának akkori feje, a belső békét kívánó nádorral. Esterházy ezúttal Draskovich Jánost ajánlotta bánnak s vele az esztergomi érsek és más magyar főúri tanácsos is. A kancellár azonban bőven kifejtette az uralkodó előtt, hogy Draskovich odaadó híve a nádornak, ha bánná teszik, Esterházy hatalma korlátot nem ismer majd odahaza. Jelöltnek tehát elsősorban egy Erdődy grófot ajánlott, második helyen pedig, a királyi személynöknek, a horvátországi Mikulich Tamásnak ötletére, az akkor tizenkilencéves Zrínyi Miklós grófot. Az előbbi, — írja a kancellár, — fiatal ugyan, csak huszonhétéves, de tanult, megállapodott, tapintatos ember és hűséges híve Ófelségének. «A másik,» — mondja Zrínyiről, — még fiatalabb s nem is eléggé diszkrét és érett ítéletű még, de különben meglehetősen híve Ófelségének és valamikor jó katona lesz belőle.»

A nádor álláspontja győzött ez ügyben s mégis Draskovich lett a bán, aminthogy Zrínyi jelöltségét nem is gondolhatták akkor komolyan. A kancellár jellemzése róla nem is volt valami különösen elismerő, annyit azonban mégis kiérezhetni belőle, hogy az ifjú fegyveres tettei, minden bosszúság ellenére is, bizonyos mértékben odafönn is imponálni tudtak már.¹

A nyári kiütések miatt különben aligha kaphatott valami nagy elégtételt a török, mert a kanizsaiak továbbra is panaszkodtak a Zrínyiekre és fenyegetődöztek is erősen. Szeptember végén Esterházy figyelmezteti is Batthyányit, a dunántúli főkapitányt, hogy vigyázzanak, bosszú készül a Zrínyiek ellen. És amikor a nádor e levelet írta, már ott is járt a török a Muraközben. Az esetről csak Zrínyi Miklós egy leveléből tudunk s csak annyit, hogy éjfélkor verték fel őt a támadás hírével. A többit, hogy mi történt, — írja Batthyányinak, — elmondja majd Hagymássy, Batthyányi embere. Bizonyos azonban, hogy nem a török maradt az ura a csatatérnek és hogy Zrínyi nem is állott meg ott helyben, mert tudjuk, hogy pár nap mulva ismét intelmet küldtek reá Bécsből, ezúttal a magyar kancellária útján, de mint az idevonatkozó irat lelőhelye mutatja, valószínűleg ismét a haditanács beavatkozásával. Sokat azonban ez sem használhatott, mert az év decemberében az egész kanizsai török sereg panaszt emelt Budán a folytonos magyar

¹ A báni méltóság betöltésének ügyéről 1639. aug. 12. (Orsz. Lt., Propos.)

kiütések ellen; a vezérpasa egy küldötte fel is szólalt ez ügyben a nádornál, de a vita, szokás szerint, ezúttal is a magyarok még elkeseredettebb panaszai-val végződött.

1640.

Az 1640. év elején a Mura körül járt újra a török és Zrínyinek is gyakori dolga lehetett vele, mert a tavasszal egy más ügyről szóló jelentésének kése-delmét azzal menti a király előtt, hogy a török kiütései miatt nem volt ideje annak elkészítésére.¹ Májusban aztán ismét nyoma van annak, hogy Zrínyi tervez valamit. Kérdezi Batthyányit, mikor mehetnének együtt; ő, — mondja, — a napokban készül valamelyik vár alá.

A terv kiviteléről nem tudunk, de július elején Esterházy ismét török panaszokról számol be Bécsben, több főúr, köztük a Zrínyiek ellen is. Az udvart ismét kinosan érinthette a hír, mert az újonnan trónralépett szultán küldötte ép előzőleg hozta urának ajánlatát a lejárófélben levő régi béke-szerződés megújítására és odafenn természetesen kapva-kaptak az ajánlaton. Igaz, hogy a nádor levele a töröknek egyre szaporodó kiütéseit is felsorolta, ami nem adott biztató képet arról, hogy miként szeretnék odaát elképzelni a békeállapotot, de az udvar inkább azokra a részletekre figyelt fel, amelyek a mieink kihágásait voltak kénytelenek elismerni. A kanizsai pasa, — írja Esterházy, — panaszos levelet küldött Batthyányi és a Zrínyiek kiütéseiről, kik egész Kanizsáig törtek ismét elő, foglyokat ejtettek, nyájakat hajtottak el, sőt a Zrínyiek még magának a pasának is elrabolták lovait. Kéri tehát Esterházy, intsék le a grófokat, cseréltessék vissza velük foglyai-
kat, adassák vissza zsákmányukat és parancsolják meg nekik, hogy példaadásul a kiütésben résztvett embereik közül is fogassanak le némelyeket; ha pedig ettől vonakodnának, adjon az udvar neki, a nádornak, felhatalmazást a végrehajtásra. Mert hírek érkeztek arról, hogy maga a budai pasa is megmozdult már nagy sereggel és az ilyen kiütések csakugyan ürügyet adhatnak neki nagyobb támadásra, aminek pedig végeink alig állhatnának ellen, hiszen alig van annyi ember várainkban, amennyi a kapuk őrzésére ele-
gendő lenne.

Az udvar ekkor Regensburgban tartózkodott, a német birodalom béké-jének helyreállítására szánt gyűlésen s érthető volt izgalma, hogy a magyar-oroszági helyzet felborulása felborítja egyúttal az ellenséges német fejedelmek-
kel oly nehezen megindult tárgyalásokat is. Esterházy maga is erélyesebben szólalt fel a Zrínyiek ellen, hiszen a király távollétében fokozatosan kellett éreznie felelősségét az itthoni állapotokért, azonkívül pedig ő is aggódva figyelte a regensburgi tárgyalások menetét, amelyektől a kereszténység rég várt békéjét remélhette. Ezért tehát már a királyi válasz érkezete előtt is rendelkezéseket tett itthon a résztvevők ellen és Nádasdy Ferenc, kinek emberei szintén szerepeltek valami hasonló vállalkozásnál, hamarosan jelenti is neki, hogy a tettesek közül már elfogott egyeseket.

A király ugyancsak méltatlankodva válaszolt Esterházy jelentésére: Újra és újra hallani kell arról, hogy az említett főurak, féltetve a közbéke és a haza fennmaradásának érdekeit s nem törődve oly sok kegyes paran-
csával s intelmével, megszegve az ország szigorú törvényeit, kiütéseikkel kétszeres-háromszoros visszatörölésokra ingerlik a törököt. Élégtételt és kár-

¹ A levél a titkos tanács előtt, 1640. ápr. 14. (Orsz. Lt., Propos.)

térítést parancsol tehát, különösen pedig a kanizsai pasa lovaiért; vonakodás esetén pedig felhatalmazza a nádort a törvényes eljárásra. Külön levelek mentek a főurakhoz is. Batthyányihoz, a főkapitányhoz, valószínűleg a haditanács útján, mert a nádor iratai között csak a Nádasdyhoz és a Zrínyiekhez szóló maradt fenn. Szigorúan szól az előbbihez, de még szigorúbban a Zrínyiekhez küldött királyi irat. Emlékezteti az ifjú grófokat előbbi ismételt komoly és határozott intelmeire és súlyos méltatlankodását fejezi ki újabb s újabb kihágásaikért, amelyekkel, csak maguk érdekét s kényét tekintvén, veszélyt hoznak a hazára. Nemrégiben, — mondja, — Berzencénél, most pedig Kanizsánál öldököltek, raboltak, a pasa lovait is elvitték, a nyomorult szenvedő népre vonván a bosszú minden szerencsétlenségét. Megparancsolja tehát a grófoknak újból, a legnagyobb és végső határát elért szigorral, hogy a jövőben ilyesmitől teljességgel tartózkodjanak, most pedig elégtételt adjanak, mert különben a nádornak felhatalmazása van arra, hogy mint a közbéke zavarói ellen törvényesen járjon el ellenük.¹

Ezúttal sem tudunk a dolog folytatásáról. Azonban, mikor másfél hónap múlva a nádor két küldötte Budán járt panasszal a töröknek valóban nagyszabású kitörései miatt az északi végeken, a vezérpasa a magyar kihágásokra hivatkozott és amikor a küldöttek csak egyes kóbor rablók garázdálkodásának akarták azokat feltüntetni, a pasa több főúr, köztük a Zrínyiek nevét emlegette. Utasításuk értelmében ezeket is mentetetni próbálták a küldöttek, de, — mint írják, — nem sokra mehettek, hamarosan el kellett hallgatniok.²

Az év végén, sok huzavona után, a török béke megújításának ügyében már határozottabb előkészületek történtek és miközben Bécs és Buda között egyre jártak a küldöttek, az újabb kiütések kölcsönös vádjai között a vezérpasa ismét egy Zrínyi-grófot emleget az első helyen, valószínűleg Miklóst, aki újra nagy lovas- és gyaloghaddal vonult Kanizsa ellen és törbe akarta csalni annak őrségét; de Istennek hála, sikertelenül. A király szigorú intelmei nem félemlítették meg tehát a Zrínyieket, bár bizonyosra vehetjük, hogy kiütéseikre most már mindig csak az önvédelem készítette őket.³

1641.

A következő év elején Batthyányi egy merész vállalkozásának híre foglalkoztatta a világot. A főkapitány erős haddal átkelt a Balatonon, dúlta a koppányi szandsákokot és elfoglalta s elhamvasztotta az igali palánkot is. Hangos volt tehát a török panasza. A Zrínyiek azonban, egyes történetíróink gyanítása ellenére, valószínűleg nem vettek részt a vállalatban; legalább is az idevonatkozó iratok nem szólnak róluk. Ők talán inkább otthon voltak elfoglalva, mert ezidőben Zrínyi Miklós ismételt panaszt tett Bécsben a török újabb kártevései miatt. Sikertelen panasza után azonban valószínűleg ő is ütött egyet a törökön, mert a nádor egy márciusban kelt levele arra mutat, hogy ismét az egyik Zrínyi büntetésén gondolkozhattak Bécsben,

¹ A nádor jelentése 1640. júl. 8-ról a titkos tanács előtt júl. 21-én. (Orsz. Lt., Propos.) — A király a nádorhoz, Nádasdyhoz s a Zrínyiekhez, 1640. júl. 21. (Esterházy lt. 1 k.) Köt. 236, 239, 241.) — Nádasdy a nádorhoz, 1640. júl. 6. (Esterházy lt. VII. b) csomag.)

² A küldöttek jelentése kihallgatásukról a pasánál 1640. szept. 2-án. (Esterházy lt. 10 b) köt. 154.)

³ A budai pasa levele 1640. dec. 10. (Esterházy lt. 10. b) köt. 146.)

mégpedig a haditanács fegyelme alá vonásával. Esterházy azt írja ugyanis a kancellárnak, hogy nem kell az ifjú Zrínyit bántani, mert nincs neki semmi kötelessége a bellicum consiliumhoz és nem is a zsákmányt, hanem inkább a maga oltalmát nézi ő cselekedeteivel. Jól tette tehát a kancellár, — írja, — hogy ellenmondott odafönn az ilyesféle terveknek Zrínyi megbüntetésére. — Lehet, hogy nem Zrínyi Miklósról, hanem Péterről volt szó ez alkalommal, de mindenesetre arra mutat a dolog, hogy a nádor tisztének minden rendfenntartó kötelezettsége mellett is teljesen elismerte a Zrínyiek csatázásainak erkölcsi indítókait és hogy nem volt hajlandó a magyar végek törökrajáru urait kiszolgáltatni a sértett idegen érdekek bosszújának.¹

Különben szűken szólnak adataink a Zrínyiekről ez esztendő további hónapjaiból is. Áprilisban Zrínyi Miklós ismét török kiütésekről ír Batthyányinak, amiket, úgylátszik, megint nem akar válasz nélkül hagyni, mert kevéssel utóbb sürgeti barátját, miért hallgat, miért nem parancsol vele?

Valami mégis csak történhetett, mert, Takáts közlései szerint, júliusban Bécsbe idézték Zrínyi Miklóst. Takáts szerint csakugyan járt is Bécsben Zrínyi és régi fegyvertársával, Batthyányival szemben elhidegülve tért vissza onnan. Az udvar azonban ekkor nem Bécsben, hanem még Regensburgban tartózkodott, ahol a birodalmi béke reményeinek egyre fonnyadóbb virágait igyekezett még mindig élesztgetni. És tudjuk azt, hogy Zrínyit ez időben csakugyan várták oda, mert később, de feltűnően csak jóval később, a következő év elején és akkor is csak mellékesen, más ügygel kapcsolatban, mentegeti magát a király előtt, hogy miért nem ment Regensburgba: Mert a kánizsai török az időben, amikor Őfelsége távol volt Magyarországtól, sűrűn látogatta birtokat; a pasa személyesen tört a Muraközre ötezer emberével, több őrhelyet elhamvasztott s pusztította és rabolta a félsziget népét.² — Hogy ő maga mit tett ezek ellen, arról ezúttal is hallgat Zrínyi, de tudjuk, hogy szeptemberben újabb intelem ment reá, mégpedig a haditanácsból, azzal a paranccsal, hogy a jövőben tartsa magát mindig Batthyányinak, a kerületi főkapitánynak rendeleteihez. Itt lehetett tehát talán az oka a Batthyányival szemben való hidegségnek és az eset ismét arra mutatna, hogy a haditanács a főkapitány útján a maga fegyelme alá akarta vetni Zrínyit is.

Az ősszel hazajött az udvar Regensburgból, a birodalmi béke megíúsult, a török békeújítás dolga ellenben az év végén annyira haladt, hogy a megbízottakat is kiküldték már mindkét részről. Tárgyalásukat azonban Batthyányi és Nádasdy újabb kitöréseinek híre zavarta meg és a mi küldötteink sürgősen kérték Bécsből a főurak megintését. Bár a Zrínyieknek e kiütésben részük nem volt, a biztosok, igen jellemzően, tilalmat kértek reájuk is, amit a titkos tanács el is rendelt.³

1642.

Igy érkezett el az 1642. év tavasza; a békét a törökkel meghosszabbítotk, kétszeresére annak az időnek, amit a nádor és a többi magyar tanácsos

¹ A nádor levele a kancellárhoz, 1641. márc. 18. (Esterházy lt. 6. b) köt. 222.)

² Zrínyi levele a titkos tanács előtt, 1642. jan. 21. (Orsz. Lt., Propos.)

³ A biztosok jelentése, 1641. dec. 31. (Majláth Béla: A szőnyi béke okmánytára. 277. l.) A titkos tanács tárgyalása 1642. jan. 8. (Orsz. Lt., Propos.)

javasolt a királynak. És ép a megegyezés és békés fogadkozások napjaiban tört a török ismét többszörösen a Muraközre, a Zrínyi birtokokra.

Pedig, ha az adatok hiányából arra következtetni lehet, Zrínyi Miklós az ősz óta nem fogott nagyobb vállalkozásokba. Talán mégis várt valamit a béketárgyalásoktól, amelyeken a nádor mindenképen valami ígéretet akart kicsikarni a töröktől, hogy visszaadja a falvak százait, amelyeket a multban a béke ellenére kényszerített hódolásra.

Annál fájdalmasabb hangú felszólalásokra készítették hát őt az újabb török beütések. Ir azokról a nádornak, a békét tárgyaló biztosoknak és felterjesztéssel fordul magához a királyhoz is.

Békét esküdzik természetes ellenségünk, a hitetlen török, — írja az uralkodónak ; — s íme, ép a tárgyalás idején, február hónapban tört be a kánizsai had a Muraközbe, egészen Légrád váráig. Első alkalommal megrohant egy falvat, a vajdának fejét vette, három embert halálra sebzett s tizenötöt elhurcolt magával. Őt nap mulva, éjjel, egy másik falura rontott, két embert ölt meg s tíz foglyot ejtett. Majd még ugyancsak februárban Légrádig jött s éjjel egy asszonyt rabolt el két gyermekével. Márciusban pedig nagy számmal, zászlók alatt, újra a Muraközre akart törni, de őreink készülségét tapasztalván, a Bánffiak birtokára kanyarodott el, ahonnan két mitsem sejtő hajdút vitt el magával. Majd nemsokára Kotori vára alatt jelent meg és emberben nem tudván kárt tenni, jószágok elhajtásával elégitette ki gonosz szenvedélyét. Végül pedig áprilisban, tehát már a békekötés után, ismét egy falut rohant meg a Muraközben, egy ember fejét vette, egyet félholtan hagyott ott, hármat elhurcolt ; s ugyanez időben Légrád erdejéből két gyanútlan favágót vitt el magával, majd nemsokára az egyik őrhely vajdájának fiát.

Büntetlenül követheti el mindezt és ezért a sziget nyomorult népe napról-napra még rosszabbtól retteg, nem merészel már otthon lakni és virrasztani sem a Mura vidékén, hanem éjjelenként otthagyja házát és javait és a hegyekbe menti magát. Szorgos őrségek vannak ugyan felállítva a Mura vonalán éjjel-nappal, de a távolság mégis nagy közöttük és az ellenség, jól tudván, mily szigorú tilalom van rajtunk a visszatérés ellen, vakmerően ismétli meg kísérleteit. Megbosszúlnánk mi őket, de minthogy azt Felsőged keményen megtiltotta, behúnyt szemmel kell túrnunk és siratnunk vesztességünket. Ha e bajon Felsőged, született bölcsességével, idején nem segít, vagy elvész e szerencsétlen sziget, vagy pedig mégis csak a maga erejéből kell védelméről gondoskodnia : Mit tegyünk hát, várom arról Felsőged kegyelmes határozatát.¹

Az adatok tárgyilagosságával megrázóan ható irat ez, szinte nyílt vád az udvar ellen a sokat emlegetett nyomorult nép szenvedése miatt.

Nem tudjuk, milyen választ küldtek Bécsből Zrínyinek a fájdalmas kérdésre, amelyet levelének végén a királyhoz intézett. Annyi mindenesetre történt, hogy a haditanács átküldte a levelet a nádorhoz egy szűkszavú irat kíséretében, amelyben felszólítja őt, kérjen a töröktől kártérítést a Muraközben okozott károkért és értesítse az eredményről Zrínyi Miklóst is.²

Ekkoriban, az 1642. év tavaszán, mult el őt esztendeje, hogy a Zrínyiek tanulóéveikről hazatértek. Haditetteik további krónikája már inkább a kész férfiak élettörténetéhez tartozik.

* * *

¹ Zrínyi a királyhoz, 1642. ápr. 14. (Esterházy lt. III. b) csomag.)

² 1642. máj. 25. (Esterházy lt. 1 n) köt. 93.)

Zrínyi Miklós ekkor huszonnégy éves volt «már».

Őt esztendő véres izgalmaira és keserű tapasztalataira nézhetett vissza és egy fájdalmas szerelem emlékeire is.

Valami bús-komoly hangulat érezhető ki irataiból mindig, már diákorában is, ellentétben Péterrel, duhaj kedvű öccsével és csalódások tették állandóvá azóta ezt a hangulatot. Mert csalódást érzett itthon főúri társaival, sőt öccsével szemben is. Komoly viszályok támadtak ekkor már a két testvér között, birtokügyek és egyéb indulatokozta összeütközések miatt is. — Batthyányi, Zrínyi Miklós régi fegyvertársa, úgy látszik, a felülről jött dorgálások körül nem viselkedett úgy vele szemben, mint ahogy ő kívánta volna; gyakori ezentúl köztük a harag és szemrehányás. Más urakkal, valamint a szomszéd vármegyékkel is nehéz ellentétekről számolnak be a fennmaradt iratok. Zrínyinek egy keltezés nélküli levele pedig, — valószínűleg az 1642. vagy az 1643. évből, — a nádorral, Esterházy Miklóssal való ellentétéről is tanuskodik. Búsan és engesztelően ír a nádornak, mint rendesen mindenkinek, akivel borússá vált viszonya; neheztelését, — mondja, — igen érzi, szenvedti ezt is a többivel együtt, holott halálával is kész lett volna bizonyítani, hogy csak ellenségeinek hamissága az oka mindennek. Levele megírására különben a török szüntelen csatázása készíteték, már valóban nem is tudja, mitévő legyen. Pedig ha fogunk meg mernénk mutatni a töröknek, semmi nyavalyánk nem lenne, de hát nem lehet, mert Ófelsége haragjába esnénk azzal. A török miatt nem mehet el a birodalmi sereghez sem, ahová a király hívja őt; mindazonáltal jó feltételekkel mégsem vonná ki magát a szolgálat alól.¹

Ez a levél és mások is azt mutatják, amit Takáts is hangsúlyozott már, hogy Zrínyi igen kelletlenül vett részt a következő években a birodalmi háborúban és nem lelkesedéssel, mint némelyek vélték. Az igazi ifjú ábránd mindig a török harc maradt. «Tilalmazzák kegyelmedet a kiűtéstől?» — írja Zrínyi később egy barátjának. — «Minket is tilalmaznak, de ami meglesz, az ugyan megleszen.» — A haditanács pedig tovább is fente a fogát a Zrínyi-testvérekre s tudjuk, hogy már 1651-ben elfogatásukat javasolta az udvarnak. Esterházy Miklós nádor ekkor már nem élt, a birodalmi háborúk is befejeződtek és Bécs hatalma nemsokára mind erősebben nehezedett az országra.

A keserűség és csalódás korán magábavonulttá tette az ifjú főurat és felébresztette benne a költőt. A folyton megújuló véres kalandok közepette is csakhamar megindultak tollából fájdalmas lírájának s hatalmas eposzának gyönyörűen folyó magyar versei.

A néppel, mellyel együtt él és harcol, együtt is érez. Bár seregének vezérei inkább magyarok voltak, tisztjei, katonái és birtokainak népe jobbára horvát. Egy évszám nélküli, bizonyára az 1645. esztendőben kelt levelében keserűen írja a nádornak, hogy regimentjétől, mely a császári hadnál szolgál, két tisztje jött haza, panaszkodva, hogy fizetetlenül, nyomorúságban tartják ott őket embereikkel, sőt híre jár annak is, hogy az ezredet feloszlatják és más csapatokba olvasztják.

Fáj ez neki, — írja Zrínyi, — saját magának és népének ez a megvetése, lebecsülése. Lengyel, magyar, óról-hóra mind rendesen kapja fizetését, csak az övéi éheznek hű szolgálataikért. Vagy talán azt akarják kierőszakolni ezzel, hogy őt magát is személyesen a hadsereghez kényszerítsék? Száz nehézség akadályozta őt ebben s hű szolgálatot lelketlenség így jutalmazni. Vegyék

¹ Zrínyi a nádorhoz, év nélkül, jún. 12. (Ugyanott.)

eszükbe azok, kiknek lelkiismeretét a dolog terheli, hogy ha sem becsületet, sem fizetést nem látnak ott emberei, megunják az állandóságot a nyomorultak és bizony oda állanak, ahol tisztességet és kenyeret találnak. És ha a hűségnek ez a jutalma, — teszi hozzá Zrínyi sokat sejtetően, — neki is, másoknak is elég gondolkodásra való materiát ad az majd a jövőben.¹

Téved abban Zrínyi, hogy a magyar katona bőven kapta fizetését; Esterházy eleget panaszkodik Bécsben a rossz bánásmódról, éhségről, mely a császári seregtől való tömeges szökésre készíteti magyar katonáit. A nagy magyar költő és hadvezér azonban itt valóban horvát népének egyenlő becsületét és érdekét védi a többi néppel szemben.

Elmultak már az évtizedek, amikor kötelességnek tartatott tagadni Zrínyi horvát voltát az egyik részről, magyar voltát pedig a másik részről. Zrínyi idejében csodálkozva nézett volna mind a két fél az ilyesféle vitatkozásra. Horvátország akkor a hadügyi és pénzügyi kormányzat tekintetében a szomszéd osztrák tartományokhoz volt kapcsolva, tehát ténylegesen talán inkább oda, mint hozzánk tartozott és valóságos segítségre a török ellen a szegény, maradék Magyarországtól alig számíthatott. Nem mondhatjuk tehát, hogy létérdeke lett volna akkor a velünk való kapcsolat.

Mégis egy lélek volt akkor a két nemzet. És örvendeznünk kell azon, ha a magyar Zrínyi Miklós horvát népe mellett is tesz önkénytelen vallomást, örök tanuságául annak, hogy a történelem és a természet szava valóban testvérré tette a két nemzetet.

Ezúttal csak a krónikás szárazságával illeszthettük egymás mellé az ifjú Zrínyi első küzdelmeiről szóló elszórt adatokat. Talán a Dráván innen és túl őrzött levéltárakból előkerülnek majd még újabbak is és az eddiginél színesebb kép támadhat majd az adatok mozaikjából a költő-hadvezér egész életéről.

Hajnal István.

¹ Zrínyi a nádorhoz, év nélkül, aug. 22. (Esterházy lt. III. b) csomag.)

A KINEVEZÉS.

ÚGY RIADT föl álmából Juhászné, mintha megfogta volna valaki a vállát. Föülte, körülnézett. Nem lepte meg, hogy egyedül találja magát — hosszú évek óta él özvegyi sorban — mégis, mintha álma folytatásaként, valaki noszogatta volna a fölkelésre.

Alig pirkadt még, csak épen hogy a bútorok kissé elébb léptek a sarkok homályából, mégsem volt nyugta az ágyban. Dolga nem akadt még, semmi tennivaló a korai órán, mégis öltözködött. Türelmetlenül fűzőgette durva falusi cipőjét, türelmetlenül bujt szoknyájába, sietve, mintha üzné valaki. Kapkodó, ideges ujjakkal gombolgatta be elől a réklit s a haját is csak úgy tükör nélkül tűzte kemény kontyba.

Hová is sietett? mi volt olyan sürgős? Meg nem tudta volna mondani. De valami hajtotta át a másik szobába. János még aludt ilyenkor, nem is beszélgetni indult, az álmát meglopni, rámosolyogni anyás szerelemmel, kutatni arcában, csakugyan nyugodt-e, ahogy nappal előtte mutatja?

Nem is tudta, miért akarja meglesni, csak egy nyugtalan hang hajszolta befelé. Nesztelen léptei nem ébreszthették föl, óvatos keze is ügyelt a kilincsre, aggódón a fejét ahogy bedugta az ajtó szűk nyílásán, elrémült szemekkel csak feléje futott :

— János ! . . . Janikám, te ! . . . mit csinálsz, az Isten szerelméért? — sikította-e, vagy suttogta csak, vagy csak agyán villant keresztül az ijedt kérdés? — futott apró, szapora léptekkel a fia felé és rávetette magát.

János a hangra tán, vagy hogy közelét érezte, visszafordult a tükör elől s rajtaért zavarral eresztette le karját. Dugta volna a revolvert, de nem volt már miért, — úgyis meglátta az anyja. Állt zavarodottan, lógó karokkal, anyja csüngött a nyakán, mintha elengedve, elveszítene őt. Fogta, kétségbeesett markolással tartotta az életben. Egyre lelkesedett :

— De jó, hogy bejöttem . . . mintha húzott volna valami . . . mintha tudtam volna, hogy mire készülsz itt . . . de jó, hogy bejöttem, épen jókor még, hogy . . . de hát miért, János? . . . Hát nem jó neked itt? . . . Nem szeretlek téged? . . . Nem szeretsz te engem? . . . Nem jó neked az anyádnál? . . . Hát nem élünk meg így is? . . . Tudom, mi bánt téged, de ha nem is jön meg az a kinevezés, szabad ilyent tenni? . . . Hogy te erre gondolj, sose hittem volna . . . Jaj, de jó, hogy még jókor bejöttem . . .

Könnye sűrűn hullott, szípigott és beszélt, gügyögött a szava, keze simogatott, tapogatta Jánost, mintha hinné is, nem is, hogy még életben van. Mutatni sem nagyon merete ijedségét, titkolni sem bírta, pedig tudta, János nem szereti most ezt. Jó lett volna némán kiolvasni a szeméből a bánatát s némán megnyugtatni, csak szót sem ejteni. Mégis folyton beszélt:

— Hogy tudtad... hogy tudtad, Janikám, erre szálni magad?... Csaknem összeestem, ahogy megláttam a kezében a revolvert... fejbőlöni magad?... erre még csak gondolni is... Itt tudtál volna hagyni?... nem gondoltál arra, hogy utánad halok?... Tudnék én nélküled egy percig is élni?... Úgy-e, mikor szegény apádat elvesztettük, azt ígérted, soha el nem hagysz s most, hogy felnőttél, most mégis?... De én megéreztem... Hidd el, Janikám, mintha valaki mondta volna: eriggy be hozzá, siess be... Nem is tudtam, miért, de be kellett jönnöm... valósággal húzott be valami... Pedig tudtam, hogy alszol, tudtam, hogy bosszankodni fogsz, ha felébredsz, de talán belepusztultam volna, ha tovább feküdnöm kell az ágyban és be nem jöhetek hozzád... Úgy vigyáztam az öltözésnél, hogy zajt ne üssek, pedig hát... fent voltál már...

János csak állt röstelkedő mosollyal, csak tűrte a dédelgetést. Néha végigsimított keze anyja karján, néha melléhez húzta a neki-búsult fejet gépies mozdulattal. De belül fült, zakatolt a felindulás. Az elsuhant halál az előbb közel volt hozzá... s most ez a könnyes kétségbeesés is... szinte maga sem értette, hogyan is jutott idáig?... pedig tudta jól, csak nem gondolt mindenre, anyjára nem gondolt... mi is lenne most itt, ha jókor be nem jön?... Ha csak a dörrenés ébreszti valóra?...

— Volt szíved erre még csak gondolni is, fiam?

Felelni kell. Nem hallgathat tovább, hiszen szavát lesi. Ézért csak a sok szó, hogy őt is szóra bírja.

— Beszéltem az este Kerekes Dénessel...

Juhásznénak még a lélekzete is elállt, két nagy szem lett az egész kis asszony. Össze-vissza cikázott agyában a sok riadt gondolat: hát nem a kinevezés miatt?... Kerekes talán kikoszarozta?... ó, a szegény fiú!...

— Keveselt? — mondta szinte gyűlölködve.

— Nem keveselt, de... amíg állás nincsen, nem adhatja Olgát... Nem is mondom, hiszen igaza van, miből tartanám el?... De várni megint mint tavaly, s megint csak hiába?... Az a sok könyörgés, felutazni Pestre, pályázni folyton, várni s mindég másnak jut a kinevezés... Nem bírom már, Édes... Az este, mikor hazajöttem Olgáéktól, úgy éreztem, nem bírom már tovább...

— És még jókedvet mutattál... de én megéreztem...

— Hát mondja, Édes, igazság ez?... Második esztendeje várok!... Azt hittem a képesítő után, én leszek az első, akit kineveznek. Annyi

állás volt már, egyet sem hagytam ki, megpályáztam, úgy-e, még a tanyákat is, elmentem volna az Isten háta mögé is, csak állásom legyen már, de nem, mindig más jött sorra. Jártam aztán én is — hiszen tudja, Édes — a képviselő úrnál is, hiába. Az is csak ígért, ígért, aztán semmi, sehol. Gondoltam, ha állásuk nincs számomra, sírhelyük majd csak akad.

— Jaj, ne is mondd, édes fiam, nem szabad arra még csak gondolni sem — s mint kicsiny korában, ha a bibis helyet csókjával illette, dédelgetett a hangja: — Ne búsulj, Janikám, lesz neked állásod, te csak bízd rám magad. Majd elmegy anyád s mindent eligazít . . .

— Hová menne, Édes? — nézett le rá János keserű mosollyal. Olyan kicsi volt az anyja, olyan félenk, szelíd, erőtlen, rajongó — hová is mehetne? . . . S ahogy nézte, nézte, az elszánást szemében, ahogy kiérezte, hogy mindent megtenne, csakhogy az életben megtarthassa fiát, lassú remegéssel tágult a cimpája s hiába küszködött, kövér, nagy könnycseppek indultak le sűrűn a két arcán. Le sem törülhette, mert két kezét kétségbeesett ragaszkodással szorongatta az anyja. Csak néztek egymásra, szorongatták egymás kezét és folyt a könnyük. Kicsit szégyelték is az ellágyulást, jól is esett elfolyatni bánatukat a könnyek árján.

Előbb Juhászné szedte össze magát. Félig sírva, félig nevetve bizonykodott:

— Hogy én hová mennék? . . . hát egyenesen a miniszter elébe. — Úgy mondta, mint a gyermek, amikor nagyot mond s egy kicsit tudja is, hogy túllőtt a célon, de épen azért már nagyon akarja.

— Be sem eresztik, Édes.

— Engem? . . . sose félted te — erősködött, tán inkább magának. — Megmondom neki, hogy ez nem igazság. Ezért tanultál te? Ezért voltál mindig mindenben az első? Nem hogy kapva-kapnának egy ilyen tanítón esztendőkön át hitegetnek? Még ma éjjel vonatra ülök.

— Kár a költségért, édes.

— Hát érted tán nem kár? — Aztán, mintha valami átvillant volna agyán, megint ijedten pillogott fiára. — De, úgy-e, addig nem csinálsz . . . ilyesmit? . . . Ugy-e, nem, Janikám? . . . Ugy-e, megvársz szépen . . . megvársz, amíg visszajövök . . . Ígérd meg, kisfiam . . . Nézd, nem volna nyugtom, el sem tudnék menni. Pedig tudom, ha én egyszer oda bejutok és beszélek a miniszterrel, rendbehozok mindent. Ígérd meg, Janikám, hogy türelemmel vársz rám . . . Aztán . . . nem bánom . . . ha hiába jártam, haljunk meg együtt. Akkor én sem élek tovább, ha nincsen igazság.

János mosolygott már. Ekkora elszántságon, ekkora vakhiten csak mosolyogni lehetett. Lefittyedt szájszéjjel, keserűn. S most ő bánt vele úgy, mint gyerekekkel szokás, ráhagyón bólogatva: jó lesz, jó, megvárja . . . egy hét ide-oda, már igazán nem számít . . . Azért talán mégsem kéne menni . . .

Juhászné már nem hallgatott a lebeszélésre. Hosszú az út? Még

hosszabb a hiábavaló várakozás itthon. — Nem is járt még Pesten? El lehet tévedni? Azért van a konflis, beül s elviteti magát a minisztériumba. — Az ilyen egyszerű, falusi asszonyt majd szép szóval lerázzák? Őt ugyan ne féltse, ha ő egyszer a fiáért elszánta magát, hát keresztül is viszi . . .

Még tréfálni is van kedve, ahogy készülődik : ki, ha ő nem? . . . Majd meglátja János, micsoda helyre menyecske még ő . . . csak ránéz ott az urakra s úgy lesz, ahogy kívánja . . .

Beszél, beszél, beszél, maga biztatására, de a szíve remeg. Mi lesz, ha csakugyan ok nélkül teszi meg az utat? Gondolni sem jó rá s mégis egyre erre gondol. Jó volna olyan biztosra venni, ahogyan mutatja. De szokatlan a nagy út, a nagy idegenség, kérni sem szokta meg, hivatalban sem járt még soha — minden arra jó csak, hogy növelje zavarát.

A vonat még csak hagyján, de ha felérkezik s talál is fiákert s el is viteti magát a minisztériumba, honnan tudhatja majd, hogy csakugyan azzal beszél, akivel akar? Biztosan sokan vannak ott urak, s talán fel is tartóztatják . . . de még ha erősködik is s be is engedik, honnan ismeri meg, hogy az-e a miniszter? Lehet, hogy bolonddá tartják s valaki csak eléje áll, hogy : itt vagyok, én vagyok, mi kell? . . . Minden megtörténhetik egy akkora városban.

Rémlik már előtte, hogy látta a képét, hetekkel előbb, egy Vasárnap Ujságban. Nem is szól fiának, csak nekiül, keres, kutat a régi számok közt s nem nyugszik meg addig, míg reá nem talál. Maga elé veszi, jól megnézegeti s nagyobb biztonság kedvéért ki is vágja, hogy magával vihesse.

Ezzel egy kicsit meg is nő a bátorsága. Felveszi ünneplő ruháját, suhogó, százáncú feketeselyem szoknyáját, szőröcsipkés, sokgombos fekete derekát, fekete selyemkendőt a fejére. Hogy a kósza hajszálakat betanult ujjakkal alásimítsa, tükör sem kell. Nem magával törődik most. Gépies az egész parádé. Azt sem tudja, mit is, hogyan, csak az ígéretre gondol, hogy Jánost kineveztetni . . .

Úgy is ül a vonatra, szinte öntudatlan. Kicsi, sovány gyerekalakja remegőn bujik meg a fülke sarkában. Durva, falusi cipője a padlótól messzire kalimpál minden zökkenőnél. Szemébe csúszik fejkendője, észre sem veszi. Kezében kis elemőzsiás batyut szorongat, szívében nagy-nagy félelmet.

Nem is az úttól fél, nem is a nagy úrtól, aki elé készül, nem is a beszédőtől, amit mondandó volt, most azt sem tudja tán, hogy kilépett csendes magánya biztonságából, nem a hangos világ zavarta meg. Bent, mélyen a lelkén vertek fészket az ijedtség repdeső fiókái, azok verdesik szárnyukkal : mi lesz, ha csakugyan hiába jár és János . . .

Nem látott ki a vonat ablakán, Pest tarka utcáját sem látta, szeme előtt csak egy kép vibrált folyton : János, kezében revolverrel, ahogy a tükör előtt meglátta reggel ; csak egy hang rémítgette, Jánosé, ahogy reggel mondta : ha nincs állásuk, sírhelyük majd akad . . .

Hogyan is nem látta meg előbb János mosolyában az erőlködést, hogy csak őt akarja megnyugtatni? Hiszen jól ismerte, tudni kellett volna, hogy a szívére veszi a sok csalódást . . . de hogy ennyire? Még hálát adhat az Istennek, hogy idejében nyitott be hozzá.

Minden pillanatban szívébe markolt az ijedtség: ha későn ébred föl? Valahogy egész úton azt érezte, elkésik valahonnan. Lassúnak érezte a vonat száguldását, lassúnak a konflisló járását, röpiült volna. Csak hamar kifizetni a kocsist, hamar be a kapun, fel a lépcsőn, hamar, csak el nem késni valahogy . . .

Szét sem nézett magakörül, ahogy a gondolatai között sem nézett szét. Biztosra vette, hogy megtalálja az ajtót kérdés nélkül is, amilyen biztos volt e percben, hogy nem hiába jött. Hogyan, mi módon, mind-egy, elintézi most János dolgát, kikönyörgi neki azt a kinevezést, különben . . .

Fekete selyemszoknyája, apró lépte nyomán, halkan, zizegve ringott, fekete selyemfejkendője is, ahogy hátán ruhájához surlódott, selymesen muzsikált. Nem kérdezett senkit, ment magabizón fölfelé a szőnyeges lépcsőn s ahol nagybetűvel meglátta: Miniszter, lenyomta a kilincset.

— Ma nincsen fogadónap — nézett föl íróasztaláról egy cingár, hosszú úr s máris írt volna tovább.

Néhányan ácsorogtak ott, tanakodtak együtt, vagy egyedül lézengtek, de a rideg hangra megindultak tétován az ajtó felé.

— Mikor lesz, kérem szépen? — kérdezte Juhászné, alig lépve beljebb, alázatosan merevült derékka, gyámoltalan hangon.

— Holnap fogad a kegyelmes úr, ma minisztertanács van.

— Igenis, kérem — mondta halkan s mikor egyedül maradt a titkárral, lassan leereszkedett az ajtó mellett álló székre. Lesimítva suhogó szoknyáját, elteregette maga körül s kicsiny csomagját ölébe eresztette.

— Ma nincsen fogadó óra — szolt türelmetlen hangon a titkár s szeme is taszította volna kifelé — még hányszor mondjam?

— Értem, kérem szépen — és meg sem mozdult — majd megvárom.

— Hogy képzei lelkem? Itt nem lehet várni. Megmondtam, hogy csak holnap van fogadás. Más dolgom is van, mint óraszám magyarázni magának. Jöjjon holnap vissza, akkor bemondja majd, hogy mi a kívánsága, kap sorszámot és vár, amíg rákerül a sor. Ma a kegyelmes úrnak más dolga van, ma nem lehet semmit sem csinálni.

— Igenis kérem — mondta égi szelídséggel és maradt a helyén.

— Nekem dolgom van, jóasszony, ne beszéltesen már annyit — állt föl a helyéről, tán hogy jobban megnézze a fura asszonykát.

— Miattam csak tessék nyugodtan dolgozni, én egy szót sem szólok.

— Hallottak már ilyent? Hát nem érti a szép szót, hogy itt nem maradhat? Holnap délben jöjjon vissza.

— Igenis, kérem . . . Majd én itt megvárom a kegyelmes urat. Nem baj, ha holnapig kell is várni.

— Ez nem vasúti váróterem. Itt nem lehet éjtszakázni. Innen el kell menni.

— Én nem mehetek el, kérem.

— Nézze, jóasszony, az én türelmemnek van ám határa is. Egyre azt magyarázom, hogy itt nem maradhat, maga meg egyre azt hajtogatja, hogy megvárja a kegyelmes urat. Utoljára mondom, menjen szépen haza és holnap jöjjön vissza. Isten megáldja.

— Ne nézzen engem bolondnak az úr. Én azt ígértem az édes fiamnak, hogy addig innen nem megyek haza, amíg a dolgát el nem intézem és én nem is megyek. Tőlem csak tessék egész nyugodtan dolgozni, én itt maradok.

— Most már aztán igazán elég volt. Értse meg, hogy innen el kell menni.

— Értem én, kérem, csak nem megyek. — Szeméből szelíd elszántság sugárzott, fanatikus erő, mely meghökkentette a titkárt is. Már épen arra gondolt, hogy a szolgálával vezeteti ki, de valami érthetetlen erő szelídebbre hangolta a hangját :

— Nézze, lelkem, megígérem magának, hogy holnap a legelső lesz, jó?

— Köszönöm a jóságát, de nem mehetek el.

— Hát nem értjük meg egymást? Hivatal ez jóasszony. Itt, ha lejárt a hivatalos óra, mindenki hazamegy . . . Itt takarítani fognak, itt nem lehet várakozni. Most szépen hazamegy, holnap meg újból eljön. Az már csak nem nagy dolog, holnapig várni? hiszen nem élet-halálról van szó.

— De igenis kérem. Éppen hogy arról van szó. Az én édes fiam életéről. De nem tartom fel, csak tessék dolgozni, mintha itt sem lennék.

A titkár csak állt előtte, nézte,ilyent még nem látott. Ez a szelíd makacsság kétségbeejtette. Mit mondhat még neki, hogy megértse a dolgot? . . . Csak nem foghatja meg a karját, hogy kitegye? . . . Nem értelmetlenség ez, nem is buta paraszt, ez elszántan a fejébe vette, hogy innen nem megy el és nincs mit kezdeni vele.

Egy csengő éles berregéssel hasított a csendbe. A titkár ideges mozdulattal lépett a párnásajtóhoz és suttogott a hangja, de szinte követelt :

— Most aztán menjen jóasszony . . . A kegyelmes úr visszaérkezett, most aláírja az aktákat és megy is. Fáradt, úgysem fogadja ma. Majd holnap — és buzgó sietséggel besurrant az ajtón.

Juhászné ült tovább, mozdulatlan, maga elé nézve. Még az arca sem élénkült meg, mintha nem is hallotta volna, hogy megjött a kegyelmes úr. Nem várt ő csodára. Megmondták, hogy holnap, csak a holnapot várta. Nem élt körülötte semmi, csak egy gondolat benne : a fia. Még csak nem is gondolkozott. Nem is kereste a szavakat, hogy mit fog

holnap mondani, ha a kegyelmes úr elé jut, nem töprengett a módon, csak annyit tudott az egész világból, hogy itt dől el a fia sorsa. Maga az a tudat, hogy itt van, kissé megnyugtatta, de ugyanakkor apró remegéssel rázta az izgalom: mi fog itt történni holnap? . . . ha a kegyelmes úr azt találná mondani: nem lehet . . . Hogyan menjen akkor vissza? hogyan álljon János elé, hogy vallja be neki? . . .

Meg sem hallotta, hogy újból nyílt az ajtó.

— Bizony még itt ül, kegyelmes uram — mondta a titkár hangja, de Juhászné még csak a fejét sem mozdította. Nézett maga elé. Csak arra rezzenet össze, hogy valaki eléje állt:

— Hát mi a baj, lelkem?

Erre már felnézett s hogy a magával hozott kép mását látta meg, buzgón fel is pattant. Megigazgatta szoknyája ráncait, elsimította kendője csücskét s közben a hatalmas termetet nézte, a széles vállakat, a sűrű, nyírott bajuszt, a szürke szemeket s a szájszögén bujkáló gúnyoros mosolyt. Megismerte. Ő az. Akárcsak a képen. De szólni nem tudott, nem tudta, hogyan kezdje.

— Hát mi az a sürgős dolog, amivel itt akart holnapig megvárni?

Egy pillanat alatt átfutott Juhászné agyán, hogy bent a titkár órála beszélt, elmondta, hogy nem akart elmenni, most már bánta, miért is nem mondta meg azt is a titkárnak, amiért jött. Mindjárt könnyebb volna, ha a kegyelmes úr tudná, miről van szó. Mélyet sóhajtott s erőtlen, gyáva, remegő hangon szólalt meg:

— A miniszter úrhoz van szerencsém? . . .

— Saját személyében — mosolygott az jókedvűn. Már attól nevezhetnékje támadt, amit a titkártól hallott. Hogy valaki semmiképen ne akarjon elmenni, hogy másnapig várjon itt rá! . . . Ilyent még nem hallott. Aztán kiderül, hogy ez az erőszakos istenteremtése egy ijedt, kis sápadt asszonyka, aki szóra sem tudja nyitni a száját. — Na halljuk, mi a baj? — biztatta.

Juhásznéba új lelket öntött ez a barátságos hang, már tudta, mit akar.

— A fiam dolgában jöttem kérem. Juhász János, tanító. A kegyelmes úr volt szíves neki megígérni, hogy kinevezi az első üresedésre. Egy éve mult kérem, hogy folyton pályázik. Fent is járt már, biztatták is, de csak semmi sem történik. Ez így kérem nem mehet tovább. Kitüntetéssel vizsgázott az én fiam, annak állás jár kérem.

A miniszter bajusza körül kósza mosoly derült. — No nézd csak — gondolta, nem is olyan ijedt asszonyka ez. — És keze a szája előtt babrált, hogy elrejtse mosolyát.

— Állás kellene a fiának, hm . . . Juhász János tanító? . . . Aztán hová való ez a Juhász János?

— Komlósra kérem, Baranya megye, Komlós.

— Hát jól van édes lelkem, meglesz a kívánsága. Ki fogom a fiát nevezni. Menjen csak nyugodtan haza és mondja meg otthon, hogy meg-

lesz a kinevezés, a maga kedvéért. Egészen biztosan. Ha másképp nem, beosztjuk az öreg tanító mellé. Most már, remélem, meg van elégedve? ...

Látta Juhászné, hogy vége a beszélgetésnek s a kegyelmes úr már megy is a szobája felé. Hirtelen ijedség szállta meg, hogy megint lerázák, megint csak ígérnek, mint szegény Jánosnak s megint nem lesz semmi sem belőle. Egy mozdulatot tett, mintha meg akarná fogni a miniszter kabátját s kétségbeesett keze könyörgőn kulcsolódott össze:

— Hálásan köszönöm, kegyelmes úr, de nekem az ígéret nem elég. Én nem mehetek csak ígérettel a fiam elébe. Ha én most elmegyek, el tetszik felejtetni s annyi, mintha itt sem jártam volna. Pedig én a fiamnak azt ígértem, elintézem a dolgát. Ez nem elintézés. Így akár el se higgye nekem, hogy beszéltem a kegyelmes úrral. Még azt gondolhatná, hogy csak hitegetem, mert tegnap fejbe akarta magát löni... Én így nem mehetek hozzá vissza kegyelmes uram...

— Az Isten megáldja, hát mit csináljak én magával lelkem? ... Nem érek én most rá az aktákat kikerestetni... Majd holnap a titkár úr behozza hozzám és elintézem soron kívül. Többet csak nem tehetek?

— Tessék ezt írásba adni, hogy megmutassam otthon a fiamnak. A titkár megbotráncozva sietett közbeszólni:

— De a kegyelmes úr szavában csak hihet? ...

— Hiszek én kérem, csak írást kérek róla, hogy megmutathassam a fiamnak.

Csodálkozva csapta össze kezét a kegyelmes úr. Nézte az asszonyt, nézte a titkárt, csóválta a fejét és mosolygott. Aztán névjegyét vett elő, s csak úgy álltában, a titkár asztalán sietős sorokat vetett rá:

— Így jó lesz? — adta mosolyogva Juhászné kezébe.

Nyujtott karral, lassan olvasta Juhászné, megnézte, száraz-e már a tinta, mély zsebéből pénztárcát kotorászott elő s gondosan belésimította egyik rekeszébe.

— Ez most már bizonyos... — mondta, mintha kérdezné és felelne is vele. Félszegen meghajolt, a feléje nyujtott kezét csak merev ujjheggyel merte érinteni és szerényen, halk, suhogó selymesen megindult az ajtó felé. — Köszönöm, kegyelmes úr, a fiam életét. — Egyszerűen mondta ezt is, csak szemében lobogott a hála fényes fáklyája s talán azért sietett ki apró, szapora lépéssel, hogy a könnyeinek ne legyen tanuja.

Beczássy Judit.

FAVÁGÓK.

V.

(Folyt. és vége.)

AMIKOR Matkó bejelentette a pán mérnöknek, hogy elmegy, a mérnök sajnálkozva fogott vele kezét. Körülnézett az erdőn, hallotta a favágók munkáját, látta recsegve, ropogva zuhanni a fákat, elszorult a szíve, valami mintha fájna neki. Tétován fordult meg maga körül és lassan indult vissza az útján. Pedig a favágók irigy szemmel néztek a hivatalos ember után, akinek most már megvan a biztos kenyere, nyugodtan veheti feleségül a mátkáját.

Korin Alexi is meghallotta Matkó szerencséjét. Borzasztó gyűlölet szökkent fel szemébe s utálatos szitok pergett le ajkáról.

Matkó a házra gondolt, amit építeni fog a sátor helyett, lassan elfelejtette a halálsziklát, a favágást, a tutajkötözést és frissen, mosolyogva nézett a napba, hatalmas fejszéjét vállára hajítva, dalolva ment vissza a vadrózsa lankára.

Koporsót kellett csinálnia. Ügyes, gyors kezével hamar összeácsolta az egyszerű ládát, szomorúan, óvatosan helyezte el benne az öreg Petrót, azután nekilátott és egy vastag törzsből egészbe faragta ki a cifra keresztet.

Az öreg Petro temetése olyan volt, mint az élete. Magányos, csendes és szófukar. S amikor a kántor éneke mellett leengedték a gödörbe, a két csodálkozó kutya ott a sír mellett fájó, sirató nyöszörgésbe kezdett. Koszticskát rázta a zokogás és Matkó ijedt huzavonával szórta a döngő koporsóra a dübörgő földet.

Az esküvőt se várta meg Matkó. Nekifogott a ház építésének. Gyönyörű szálfákat választott ki hozzá az erdőn a közelben és olyan kedvvel, olyan felbuzogó erővel döntötte ki egyik fát a másik után, hogy a néma erdő megdöbbenve figyelte a törpe óriás munkáját és megborzadt a rémülettől, hogy sorra dönti az összes fákat.

Amikor a törzsekből elég volt, nekifogott a letisztításnak. Törte, vágta az ágakat, szépen, gondosan faragta le a tövüket. Simák legyenek, összeillők legyenek, hiszen az ő házuk készül belőle.

Koszticska boldogan nézte, szótlanul kísérte a nehéz munkát s erőhöz, munkához szokott szeme mégis elcsodálkozott a Matkó borzasztó erején.

Megvolt az esküvő is.

Épen olyan csendes és épen olyan szótlan volt, mint a temetés. A jegyző is, a pap is hamar végzett velük, hiszen vasárnap volt. Matkó

boldogan olvasta bele tüsszöjébe az ötven forintot. A munkájával az erdőn megkeresett száznál többet. Félre tehet tehát százötven forintot. Még költőpénze is marad azonfelül jócskán.

Amikor hazamentek, ezt a pénzt tárgyalták meg boldogan, ragyogó szemekkel, belerakták egy csorba cserépedénybe, befódték és elásták az öreg Petro sírjához a fejfa tövébe. Az jó hely.

Koszticska azt mondta: atyuska biztosan nagyon fog rá vigyázni.

És vigyázott is . . .

A boldogság ott sürgött-forgott a fiatal pár minden mozdulata, minden pillanata körül.

Koszticska is segített a ház építésénél s a ház haladt, épült, már magasán állottak a falai, Matkó már a tető felrakásához kezdett. Egy szoba és konyha lesz benne.

Szép ház, kényelmes ház. Matkó kicifrázta, kifaragta kívülről. Olyan volt, mint egy mesebeli kis erdei palota.

Amikor meg-megállott és gyönyörködve nézte meg újra és újra távolról, érzékeny füle messziről idehallotta a favágók csattanó, kopogó munkáját, felkapta a fejét és felfigyelt, mint a vadászkutya. Kicsit elszorult a szíve, azután lerázta magáról a távoli hangokat és kemény, mindent elfelejtő erővel ment neki a háznak.

Amire elmúlt a nyár, elkészült a ház is.

— Koszticska, drága, megcsinálom az ágyat és csinálok egy szép asztalt, meg két széket s beköltözünk az új házba.

— Matkó emberem! A konyhában nincs még tűzhely.

— Tudom dušicska, tudom. Hozok neked tűzhelyt szépet, olyat, amelyet az urak használnak a faluban. Vasból. Ablakot is hozok kettőt.

— Matkó!

És elkészült a széles ágy, a székek és az asztal és Matkó elment a városba a tűzhelyért és az ablakokért.

Messze volt a város. Két napig el volt érte s amikor megérkezett, majd összeroskadt a fáradtságtól. Nehéz volt elhozni mindent egyszerre. Az éles vas véres csíkokat vágott a hátán.

Koszticska össze-vissza csókolta a sebeket és puha, óvatos ujjával ügyesen mosta ki azokat.

A tűzhely nagyszerűen beillett a konyhába és pompásan égett benne a tűz. Kacagva babusgatta a fiatalasszony és nem tudott érte eléggé hálálkodni az urának. Matkó beillesztette az ablakokat. Olyan ügyesen csinálta, hogy gyönyörűség volt megnézni a keze munkáját. Amikor minden készen volt, kiment Matkó titokban a bokrosba, egy nagy papirosba csomagolt képet hozott be onnan, amit odadúgott, amikor a városból megjött, kibontotta és felakasztotta a szobában az ágy fölé. Azután elégedetten nézte meg. Szép aranykeretben, üveg alatt a Szűz Mária nézett le rá, karján a Jézussal. Amikor Koszticska bejött és meglátta a gyönyörű képet, csak ránézett hálásan az urára, elöntötte

a szemét a könny, térdre hullott és imát mondott a kép előtt a jó Istenhez sokáig, nagyon sokáig.

Az őszi szél fogócskát játszott a falevelekkel, a ragyogó dér csilintelve hintázott a fűvön s a virágok ájultan haldokoltak a napsugár alatt. A favágók munkája már nem hallatszott és Matkó felszabadult lélekkel, boldogan végezte munkáját.

Sok dolga volt a juhokkal.

Ahogy a jegyző ígérte, mégegyszer annyit hajtottak fel hozzá a lankára s a jegyző azt akarta, hogy ott is teleljenek. Emberek jöttek és Matkó vezérlete alatt hatalmas juhaklot építettek közel a házhoz és be is kerítették erős növendékfa kerítéssel.

Amikor minden készen lett, már hidegre fordult az idő. A jegyző kijött és megnézte a kész munkát.

— No Matkó fiam, eddig minden szép. Meg vagyok elégedve. Most már csak az kell, hogy jól megőrizd a hatszáz darab juhot. Küldök fel hozzád kaszásokat, vágjátok le a tisztásokon a fűvet és gyűjtsetek szénát. Nem kell félni, lesz még elég. Olyan nagy a fű az erdőn, hogy térdig ér.

Az emberek jöttek s a széna gyűlt, egyre gyűlt. Egyik boglya a másik után emelkedett magasha. Gyönyörűség volt nézni.

Koszticska szerette, babusgatta a házacskájukat. Gondosan, tisztán tartotta és bizony messziről is eljöttek a favágók, hogy gyönyörködjenek a Kosov Matkó cifrázó fejszéjének munkájában. Mindegyik elismerően vallotta be, hogy remekbe készült a kis ház és mindegyik megfogadta magában, hogy olyat csinál ő is.

Gyönyörködve főzte meg a fiatal asszony az ebédet a tűzhelyen. Pattogott a tűz és sustorgott az étel s a hazatérő ember éhesen ette meg az ebédjét a jószagú tiszta szobában.

Egy reggel fehér gunyában, vacogó fogakkal látogatott be a lankára a tél.

Elült a munka. Matkónak csak a juhokkal kellett törődnie. Nem volt sok dolga. Üres óráiban fát vágott a ház előtt és nagy csomóban készítette el az eresz alá, keze ügyébe az asszonynak, hogy legyen elég télire. A házacskák jó meleg volt a tűzhelytől és boldogan beszélgettek el benne esténként ketten.

— Tavasszal megint megkapom az ötven forintot a falutól.

— Odatesszük azt is?

— Nem tudom. Valamit kellene vele csinálni. Nem azért van a pénz, hogy elásva tartsa az ember.

— Vennénk valamit?

— Talán egy malacot tavasszal.

— Talán inkább egy tehénkét.

— Nem lesz jó a kecske is?

— Jó lesz.

— Hát veszünk akkor egy kecskét és egy malacot. Igaz?

— A malac nem kell olyan nagyon, mint a kecske.

— Aztán mért te?

— Matkó, édes uram! Most van időd. Faragj nekem lassan egy édes kis bölcsőt.

— Koszticska drága! Igazán?

— Igen Matkó!

— Dusicska moja! Édes lelkem! Olyan bölcsőt faragok, hogy csodájára fog járni az egész vidék. Még olyanba nem ringott gyerek! A Kosov Matkó fiának remekbe készült ágyacskája lesz.

— És ha lány lesz?

— Akkor is.

És mint egy nagy gyerek boldogan, felzaklatottan járt fel s alá a szobában s ragyogó szemeivel hálásan nézett asszonya szemébe.

— Hát ezért kell a kecske?

— Ezért.

— Hát akkor meg is lesz!

A hosszú téli napokon remekbe készült lassan a bölcső. Nem volt elég finom hozzá a kis fejsze. A hosszú, éles késével faragta Matkó és csupa virágot, csupa galambot cifrázott ki rajta.

— Hát ez már megvan. Most már csak az kell, aki bele való.

— Édes uram, Matkó! Meglesz az is.

Lassan elmúlt a tél. Nem volt nagy a hideg. Itt-ott bolondult meg egy-egy napra, de hamar felengedett. A kis ház közelében a forrás egyszer se fagyott be, csak ragyogó jéggel csipkézte ki néha a szélét az éjszaka. Hó volt elég, de Matkónak gyerekjáték volt a ház és az akol körül elhányni a havat. Még szerette is. Bolondos, játékos kedvében egy ragyogó napon, nagy hóembert készített a ház elé, aminek kacagva örült a mosolygó menyecske.

A tavasz sokkal hamarabb vitte el a havat, mint ahogy számították. Nagy, beolajozott csizmát kellett húzni Matkónak és Koszticskának is, úgy gázolták az olvadó, vizes havat.

A két hegyesfülű kutya lassan belenyugodott abba, hogy öreg gazdájuk nincs már, hozzászegődtek tehát a fiatalhoz és vidáman csaholtak elébe a tavasznak.

VI.

Szép, langyos tavaszi nap volt már, amikor Matkó lement a faluba az ötven forintért.

— Hát aztán megvannak-e a juhok, Matkó? — kérdezte a jegyző.

— Egy szálíg, pán notár.

— Derék dolog. Nesze fiam, az ötven forint. Vigyázz a juhokra, a napokban megyünk fel, megnyírjuk őket.

Matkó itt-ott meg-megállott a faluban. Elbeszélgetett az emberekkel, elmondta, hogy viszi haza a fizetséget és így jutott a hír a Korin

Alexihez is, hogy Matkó töméntelen sok pénzzel megy haza a lankára. Mikor Matkó hazaindult, messziről lapulva követte. Vajjon mit csinál azzal a sok pénzével? Tudta, hogy sokat keresett az erdőn is és sejtette, hogy többje van kétszáz forintnál.

Matkó füttyűrészve ment haza. Egy kis húst, kolbászt, fehér kenyeret cipelt a zsákjában s boldogan rakosgatta ki mindezt nevető párja elé az asztalra. Aztán a pénzt olvasta le. Büszkén, türelmesen, egyenként.

— Vigyázz csak rá Koszticska. Behozom a többit is, majd hozzáteszük.

Kiszaladt a fenyőfák alá s az öreg Petro keresztje alól egy pár ásonyom után kihúzta a cseréplábast s beugrott vele a házba.

Korin Alexi látott mindent a bokorból. Tudta, hogy az a lábas mit rejt s hogy újra visszakerül a kereszt tövébe. Ennyi elég volt neki. Elment.

Matkó és Koszticska hosszú ideig olvasgatták a pénzt és az egészet visszarakták a csuporba s visszaásták a kereszt alá. Elhatározták, hogy a jövőheti vásáron veszik meg a malacot és a kecskét is, addig nem nyúlnak a pénzhez.

Korin Alexi pedig egy borús, sötét éjtszakára várt, akkor akarta elkövetni tettét.

Reggelre Koszticska ijedten ébredt. Nagy, messzenéző szemei rémülten néztek körül s remegve dobta magát a mellette fekvő, nyugodtan alvó urára.

— Matkó! Matkó!

— No, Koszticska! Mi baj? Rosszat álmódtál?

— Igen. Álmódtam. Úgy félek!

— Miért félsz úgy dusciska moja? Vigyázz galambocskám. Árt neked.

— Matkó! Álmódtam, apácska volt itt a szobában. Hideg, kemény kezével megsimogatta a homlokomat és azt mondta, hogy ne hagyjuk ott a pénzt. Hozzuk be ide a házba.

— No, no, Koszticska! Jobb helye van annak ott nála. Ott nem találja meg senki.

— Hozzuk be Matkó! Apácska mondta! Azért jött be ide hozzám!

— Hallgass Koszticska! Ostoba álom az egész! Mi baja lehetne annak a pénznek ott kint, az öreg Petrónál?

— Nem tudom Matkó! De félek.

És aznap este borús volt az éjtszaka. Olyan sötéten roskadt le a hegyekre, hogy a szél is elbujt, nem találta meg a fák között az utat.

Korin Alexi mégis eltalált a vadrózsa lankára. Halk, osonó lépései alatt még csak fel se rebbent a csend. Megállt. Tudta, hogy már a lankán van. Csendesen, óvatosan, türelmes lassúsággal ment a fenyőfákhoz, a két sírhoz. Belebotlott a lába a hantba. Valahogy megborzonzott... Olyan borzasztó sötét volt és ő ott állott a síroknál. A gonosz

lelkét megrázta a félelem s hosszú ideig állott mozdulatlanul, figyelve a szíve riasztó dobogását. A szeme düledten káprázott előre a sötétben s mindenféle gomolygó, sűrűsödő alakot látott maga előtt. Félt. Hogyis lehet ilyet csinálni? Fejfa tövébe dűgni a pénzt. A halotthoz. Miért? Talán az jól megőrzi? Eh! Ostobaság! Aki meghalt, az meghalt. Az nem lát többet, az nem érez többet.

Előrenyújtotta rezkető kezét, hogy megkeresse a keresztet. Ijedten kapta vissza. Nem tudta mért. A halott őrizi a pénzt. Félt tőle. Csak ne volna épen itt a kereszt tövében. Olyan borzasztó sötét van és ő lopni akar.

Összeszedte magát. Dacosan rázta meg a fejét és megkereste a keresztet. Hozzáért. Szörnyűt ordított... Úgy érezte, hogy megütötte a kereszt... A rémület végigszaladt a testén, nem tudott mozdulni a lába, a szíve úgy verte a mellét, mintha ki akarta volna ásni magát belőle. Alexi ereiben megfagyott a vér... Biztosan meghallották a hangját. Mi lesz most? S ő mozdulni sem tudott.

A kis ház ajtaja nyílt, Matkó kikiáltott:

— Hajhó! Ki van itt?

Csend.

— Van-e itt valaki?

Senki sem felelt. Alexi reszketve állott a helyén, meg se tudott mozdulni. Az ajtó becsukódott. Nem vették észre. A bátorság újra visszatért tagjaiba s haragudott magára. Biztosan képzelődött. Mert olyan nyomorult gyáva. Hogy is tudna megütni egy keresztet? Látta a sok pénzt maga előtt: kétszáz forintot. Mohó, vad pénzvágy fogta el, leguggolt a földre és a keze kaparni kezdett a puha földben, a kereszt tövében. S amikor nem érzett semmi bajt, türelmetlenül, sietve kaparta félre a földet, mint a kutyák... Azután egyszerre dermedten merevedett meg minden tagja s érezte, hogy a hajaszála égnek mered, a szíve dobogása elállott... Egy nehéz kéz érintette meg türelmetlenül, némán a vállát. Annyi ereje még volt, hogy visszanézett...

Ragyogó fényben állott mögötte az öreg Petro, a szeme fenyegetőleg nézett rá s a keze olyan volt, mint a jég.

Korin Alexi olyat üvöltött, mint egy vadállat s hang nélkül, eszméletlenül zuhant végig a földön.

— Matkó! Hallottad? Megint kiáltott valaki! A pénz! A pénzünk!

Matkó, mint a villám kapta fel a gyertyát és loholva szaladt ki a házból a fenyőfák alá, a sírokhoz.

Ott találta a földön Korin Alexát és látta a kereszt tövében a felhányt földet. Ijedten hajolt le, előkotorta az edényt és nem törődve a legénnyel, besietett vele a házba. A pénz meg volt. Félve, remegve számolták át újra, meg újra.

Azután jutott csak eszébe Matkónak Alexi. Kiszaladt, hogy elővegye, már nem találta ott.

— Látod Matkó! Mondta atyuska, hogy hozzuk be a pénzt a házba. Nem hallgattunk rá, mégis megvédte a pénzünket. Ő nem engedte elvinni!

És Matkó a pénzt ott ásta el a házban, az egyik sarokban.

A faluban pedig hire ment annak, hogy az öreg Petro feljár a sírból. Nem tud pihenni. Ott kóborol az erdőn. Járja az avart és megfenyegeti az embereket.

Korin Alexi mesélt róla borzasztó dolgokat. És megesküdt, hogy látta. Nem lehet az rendes dolog. Itt valaminek történnie kellett. Az öreg Petro nem halt meg rendes halállal, különben békességgel nyugodna a sírjában. Persze, Matkónak kellett a hivatal, hogy elvesse a gondját s feleségül vehesse Koszticskát.

Az emberek sugdostak... beszéltek... Már többen is látták az öreg Petrót az erdőn éjjel, homlokából patakzott a vér és fenyegetőleg emelte mindannyiszor kezét az emberek felé.

A hír nőtt. Terjedt. Már tudott róla az egész környék. A hivatalos emberek füléhez is eljutott. Sok mindenféle ostobaságot tudott egyszerre mindenki.

A jegyző magához hívatta a kántort.

— Kántor uram, maga volt ott a temetésen. Tudnia kell valamit.

— Nem tudok én semmit jegyző úr. Meg se néztem, eltemettem és kész.

— Miért nem nézte meg?

— Nem mondták, hogy megnézzem.

— Hihetőnek tartja a dolgot?

— Mindenki azt mondja.

— Nem tudom elhinni arról a legényről.

— A fene ismeri a fajtáját. Egy emberélet nem nagyon számít náluk.

— Tudja, hogy kellemetlenség lesz ebből?

— Miért?

— Se halottkém, senkise nézte meg az öreg Petrót, csak úgy temették el.

— Ki gondolt volna ilyesmire?

És egy hajnalban két csendőr ment fel a vadrózsa lankára és bevitte a törvényre Kosov Matkót.

Amikor Koszticska megtudta, hogy mivel vádolják az urát, elátkozta azt is, aki az ő derék, becsületes, ártatlan urára ilyet kitalálni tudott.

Matkó tudta, hogy ez az Alexi munkája. Tudta, hogy ki kell szabadulnia a börtönből, mert hiszen ártatlan és megesküdt, hogy megboszulja magát a gyalázatos tolvajon.

VII.

A törvényen pedig vallatták Matkót, vallatták Koszticskát, vallatták a falut, a jegyzőt, a kántort és senki se tudott semmit.

Olyan furcsa, olyan különös és titokzatos volt a dolog, még az az ötven forint is, amit az öreg Petro a falu pénztárában hagyott. Az urak elhatározták az exhumálást.

Rémülten terjedt el a faluban a hír, hogy az öreg Petrót kiássák a sírjából és megnézik az urak, hogy miként halt meg.

Borzasztó dolog ez. Hogy nem félnek a halottól, nem félnek, hogy éjjel felkísérte őket álmukból.

Koszticska ott sírt naphosszat a helyes kis házban. Tele volt a két keze munkával. Ő gondozta a juhokat és itt is, ott is elhullatta a könynyeit a földön, mintha azok a fájdalom virágjának magjai volnának.

Matkó ott szenvedett a börtönben.

Szabadon nőtt lelke négy fal között nyöszörgött. Nagy messzeiségeket látó szemei minduntalan nekiütődtek a csupasz falnak s kétségbeesetten zuhantak onnan vissza a lába elé.

Haja kuszált volt és egész alakjából kisugárzott a megsértett büszkeség méltatlansága.

Hazagondolt, a vadrózsa lankára, a kis házra, a juhokra. Eszébe jutott édes asszonya: Koszticska. Gyötörte a sok elmaradt munka és a gond. Felviharzott lelkében a gyűlölet Alexi iránt, felugrott és hatalmas karjainak irtózatossá erejével rázta meg a rácsot a kis áblakban. Ijedten, pattogva hullott le körülötte a vakolat.

Korin Alexi ott csavargott folyton a vadrózsa lanka körül. Mintha a bűne odahúzná. Egy délután, amikor Koszticska a juhok felé tartott, elébe állt.

— Dicsértessék az Úr!

Koszticska hátrahúzódott.

— Mit akarsz itt?

— Látni akartalak. Hogy érzed magad?

— Jaj lesz neked Alexi.

— Miért te?

— Tudod jól, hogy ártatlan az uram. Majd csak kiszabadul.

Jobb lesz ha elmész a határból.

— Mit? Még az a gyilkos fenyegetődzik?

— Nekem beszélsz Alexi? Nekem? Hiszen mindent tudok rólad, Matkó elmondott nekem mindent. Te ütötted le apámat, amikor juhot akartál lopni. Te akartad kiásni a pénzünket a kereszt tövéből és te hazudtad mindenfelé azt, hogy Matkó ölte meg atyuskát.

— Hej! Te ezt mind tudod?! No nézd csak! Hát akkor legalább nekem nem kell elmondani... Akkor még talán azt is tudod, hogy miért jöttem?

— Nem tudom.

— Hát azért jöttem, hogy előbb a pénzt add ide, azután egy csókot kérek tőled gyönyörű Koszticska.

— Pénz sincs és csók sincs a számodra!

— Hát majd lesz!

És otrombán, vadul nekiment az asszonynak.

— Várj csak Alexi, ne bánts. Suttogta az asszony. A házban ástuk el a pénzt. Gyere megmutatom.

— No látod galambocskám. Ezt szeretem. Okos vagy te. De el nem engedem azért a csókodat.

— Hallgass ostoba. A házban majd senki se látja. Itt mégis jöhet valaki.

— Úgy ám! Igazad van! No menjünk.

Koszticska előre ment. Alexi gyönyörködve nézte a fürge, ruganyos teremtest és boldogan sietett utána.

Koszticska belépett a házba. Bevágta maga mögött az ajtót és még mielőtt Alexi a konyhába léphetett volna, ő már a szobában volt. A sarokban állott a fegyver. Mindig töltve volt. Felkapta, vállához emelte és így várta a gonoszt.

Amikor az belépett utána, kacagva fordította feléje a fegyvert.

— No Korin Alexi, hős legény! Aki megijed egy fakeresztől, te még egy asszonnyal sem bírsz! Hord el magad, mert beléd lövök.

Dermedten állott meg a legény az ajtóban. És amikor az az átkozott asszony feléje közeledett a fekete csövel, lassan hátrált visszafelé, át a konyhán, ki a szabadba.

— És jegyezd meg magadnak Korin Alexi, hogy ha még egyszer itt látlak a vadrózsa lankán, szó nélkül beléd küldök egy golyót! Takarodj!

Morogva, habzó szájjal a dühtől kotródott el a legény és fenyegetve lóbálta meg ökleit messziről a ház felé.

A lankára egy délelőtt nagy tömeg ember gyült fel a faluból. Elterjedt a hire, hogy ma jönnek az urak és ma ássák ki a sírjából az öreg Petrót.

A rugós kocsi lassan, táncolva meg is érkezett az urakkal. Egyszerre érkeztek meg vele a falu sírásói is, pedig azok gyalog jöttek.

Koszticska ott állott imádkozva a sír előtt és könnyes szemekkel nézte az urak munkáját.

A városi doktor elővette a fekete táskáját és szerszámokat vett ki belőle. Ollót, kést, fűrészt. A jó Isten tudja, mi mindent. Valami asztalt rögtönöztek a sír mellé s a sírásók megkezdték a munkájukat. Szaporán dobálták félre a göröngyöt és nem tellett sok időbe, kötelekkel felhúzták a koporsót. Nem volt annak még semmi baja. Olyan szépen, olyan erősen csinálta meg azt Matkó.

Kibontották.

Koszticska felsikított. Most vették csak észre, hogy ott van. Nem engedték ottmaradni, Bevitték a házba.

Az öreg Petrót feltették az asztalra. A doktor megkezdte a munkát. Mesélték a népek, hogy úgy vágta fel az öreget, mint a disznót szokták öléskor. Megnézte a szívét, a gyomrát. Alaposan belenézett a tüdejébe, torkába. Körülvizsgálta alaposan. Rémüldözve csodálták, hogy nem fél a halottól és nem utálja a borzalmas bűzét a szegénynek.

Többet dolgozott rajta egy óránál. Azalatt jól megfigyelték az emberek az öreg Petrót. Voltak akik megesküdték rá, hogy friss sár volt a csizmáján. Mégis csak ki-kijárt éjtszaka a sírból.

Az exhumálás készen volt.

Az öreg Petrót visszatették a koporsóba, lecsukták és elföldelték újra. A városi doktor pedig kemény határozottsággal jelentette ki: — Meghalt szívelgyengülésben! Semmiféle külső erőszak nincsen rajta. A belső részei épek, egészségesek. Egy baja volt: öregség. Az egész gyilkosság ostoba pletyka.

Azzal felültek a kocsira és hazamentek.

A sok ácsorgó férfi és asszony nép még sokáig maradt együtt és megbotránkozva tárgyalták meg az urak istentelenségét, hogy így bántak el a szegény halottal.

VIII.

Matkót azonnal szabadon bocsátották.

Nem ment haza. Csak annyit kérdezett a faluban, hogy merre dolgoznak a favágók. Megtudta, hogy a pietroszi oldalon döntik a fákat és elszánt, kemény akarattal indult neki a pietroszi hegyeknek.

Ott szorgalmasan, dalolva folyt a munka. Hangoosan pattogva támadták a fejszék a fákat, megrázkódtak a sötét lombok és panaszkodva, sírva zuhantak a törzsek a földre.

Szaporodtak a halottak...

— Hejhó! Alexi! Kiszabadul ám a Kosov Matkó!

— Mi közöm hozzá!

— No, no — mondják —, te találtad ki azt, hogy ő ölte meg az öreg Petrót.

— Senkinek semmi köze hozzá.

— No, no. Neki talán mégis csak van.

— Azt majd elintézem vele én!

— Jobb volna, ha tágulnál innen.

— Hallod-e, ha még nem csókolta fejsze a fejedet, odakölcsonyöm az enyémet! Megjárhatod!

És vadul, haraggal csapkodta a fáját, már azt se tudta hogyan és mikor csapkodja.

— Nézzétek, az Alexi megbolondult. Össze-vissza vágja a fát! Lassan kitisztult a haragja.

Kora délután volt még, de a sűrű erdőben már megnőtt az árnyék. A favágók elején megjelent Kosov Matkó.

Észrevették. Csaknem egyszerre szűnt meg a fejszék munkája ezen az oldalon.

— Hallgassatok. Dolgozzatok tovább. Csak azt mondjátok meg, merre van Alexi.

Némán mutatták meg az irányt. Senki sem szólt semmit. Tudta mindenki, hogy igazság történik.

Kosov Matkó mint egy robusztus nagy szobor, keményen és határozottan ment a mutatott irányba.

— Láttátok a szemét? Egy pillantásával megöli!

— Megérdemli a gyalázatos!

— Emberhalál lesz!

— Egy gonosszal kevesebb.

— Rettenetes erő van a karjában.

— Egy legyintéssel végez vele!

— Számár, hogy el nem ment innen!

Alexi mit sem sejtve vágta a fát. Odáig ért el már, ahol abba kell hagyni a vágást. Már csak dűteni kellett volna. És ekkor jelent meg előtte hirtelen a kanyarodásban, teljes kegyetlen magasságában Kosov Matkó. Húsz lépésre lehetett csak. Megállt és nézte szótlanul, vad, lángholó szemekkel Alexit.

Alexi kezéből kihullott a fejsze, megkerülte az átvágott fát és mögéje ment. Ha a fa ledől, arra kell esnie.

És ekkor Alexi felordított. Rémulten nézett előre és nem tudott megmozdulni. Gyökeret vert a lába. Úgy látta, hogy a Kosov Matkó háta mögül sápadtan, falfehéren és ragyogó fényben előlépett az öreg Petro és folyton belenézve dermedt hideg szemével az ő szemébe, lassan közeledik a fához, a csaknem teljesen átvágott fához. S amikor odaért, sárga csontkezével nekidült a fának és egész, szörnyű, nagy halott erejével feléje dütötte azt.

Alexi rémulten nézett körül. Az emberek pihegő fejszékkel álltak. Szembe vele Kosov Matkó. És látta, érezte, hogy nincs kegyelem.

A halott iszonyatos erővel, hallatlan súllyal nehezedett a fára. Fönt a lombok között segítségére jött a szél s a fa recsegve, ropogva megindult lefelé...

Alexi nem bírta megmozdulni.

Tompán, irtózatossal zajjal zuhant a fa a földre. Hatalmas ágai halált csapkodtak jobbra-balra félelmetes esésében s borzalmas ólom-súllyal, boldog kacagással temette maga alá ellenségét: az embert!

Büky György.

Szűdy Elemér : Két renaissance. Megvallo dom őszintén, első pillantásra azt a benyomást keltette bennem ez a könyv, hogy «helyzethelyeslés»-sel állok szemben.

Mikor azonban hozzáfogtam s egyfolytában olvastam el a munkát, lapról-lapra egyre jobban bizonyosodtam meg felőle, hogy nem a helyzet szülte, hanem mélyen gyökerezik a magyar-olasz multban. Olvasása közben majd úgy éreztem, hogy nagyapám és apám légkörében vagyok, kiknek gondolatvilágában Garibaldi és Türr István époly otthonosak és elevenek voltak, mint a negyvennyolcas magyar hadvezérek, majd ott éltem újra ifjúkori művészettörténeti tanulmányaim közt és végig jártam újra Itália művészeti központjait. Szűdy Elemér könyve fel tudta támasztani tegnapjaimat. Ilyen hatásuk csak jó könyveknek lehet.

Nagyon rokonszenves vonása a könyvnek az optimizmus. Bevezetéséből, «A pápaszem»-ből, még azt hinné az ember, hogy ez az optimizmus «hivatalból» az, a «Magyar szellem — latin szellem», a maga röviden kimondott szentenciáival még várakozó állásponton hagy.A következő fejezetek azonban már teljesen rációfolnak az előző benyomásra. Melegek, érdekesek, gördülékeny stílusuknál fogva magukkal ragadók és meggyőzők.

Ne tartson senki attól, hogy a könyvben olasz propagandairatra talál. Ezt a könyvet nem szuggerálta politikai meggondolás. Ez a munka magától jött létre. Írójának nem kellett hozzá biztatás. Nem kellett pedig főképen azért, mert, amint művéből látszik, lelken két alapvonásból született az : a rajongásból Itáliáért és az izzó hazaszeretetből. A két érzés pedig úgy él az íróban egybeolvadva, ahogy élt a szabadságharc utáni korszak embereiben, kiknek felfogása szerint a szabadságért küzdő magyar és a szabadságért küzdő olasz két édestestvér volt.

Szűdy Elemér könyve megérdemli, hogy a legszelesebb körben olvassák.

Szépirodalmi és ismeretterjesztő munka egyben. Az író pompásan ért ahhoz, hogy személyes élményei közé történelmi, történelembölcseleti, művelődés- és művészettörténeti közléseket vegyítsen. Szabadon, közvetlenül, nagy vonásokban állítja elénk Itália multját, könnyedén és fordulatosan, szárnnyaira véve az olvasót.

Nagy szükségünk van ma az ilyen munkára, mert rendszerint óriási szokott lenni a különbség az ismeretterjesztő és a szépirodalmi művek közt. Az előbbieket legtöbb esetben nem tudnak hatást elérni, mert íróik nem tudnak élvezhető stílusban írni.

Szűdy könyvét nem érheti ez a gáncs. Olaszországi tapasztalatait vagy személyes élmények formájában közli, vagy olyan könnyedséggel és hangszóllyokkal, hogy élvezetet szerez és érdeklődést kelt azzal is, ami már sok íróat foglalkoztatott. Akik nagy vonásokban akarják felidézni magukelőtt az olasz multat és át akarják érezni újra az olasz szellem jelentőségét, azok vegyék a kezükbe Szűdy Elemér könyvét.

A két renaissance ebben a munkában természetesen a quattrocento-cinquecento és a Mussolini renaissance. Mussoliniról és alkotásairól a legnagyobb lelkesedéssel beszél a szerző, aki azonban mégse magyarazza egyesek tetteiből Itália nagyságát, hanem valami történelmi szükségszerűséget lát benne. Itália az örök nagyságot jelenti neki.

Szilárd meggyőződésű híve az olasz-magyar barátságának és szövetségének. Véleménye szerint természeti parancs, hogy Magyarország Olaszország mellé álljon. A történelmi anyagot, mely állításának bizonyítására szolgálhat, nagyszerűen ismeri és értékesíti.

Szűdy Elemér könyve valóságos kézikönyve az olasz-magyar közösségnek. E szövetség szükségének érzetét egy munka se tudta olyan jó és szerencsés formában belevinni a köztudatba, mint ez a rendkívül élvezhető és amellet nagyjelentőségű ismeretterjesztő mű.

Berkeszi Zsigmond.

Fekete Miklós: Örök törvények karjaiban. (Novellák. Szerző kiadása. — Centrum, Budapest, 1929.) — A kötet az első novella címét viseli. Ennek hőse forma szerint maga az író, aki első személyben mondja el egy szerelmi viszony természetrajzát. A mese nem valami egységes és nem is érdekes. Résezi nem kapcsolódnak egymáshoz, inkább szét hullanak. A filmszerűen váltakozó helyzetek és jelenetek a kezdetleges filmek mozgásának darabos összetevődésére emlékeztetnek. Az egyes mozzanatok nem folynak egymásból és egymásba, hanem egymásután sorakoznak. Nem enyhíti a mesészövésszerű szakadozottságát a lélektani megalapozás sem. Tulajdonképpen ilyesméről beszélnünk sem lehet. Az események mozzanatai váratlanul érnek bennünket és nem látjuk a nyitját egyiknek sem. «Örök törvények» helyett inkább szeszélyes törvényszerűség lesz úrrá a szereplőkön. A hős nem hiába mondja magáról: «Nem érttem, miért teszek így vagy amúgy». Sikerült elérnie, hogy mi sem értjük. Vagy ez is lehet írói cél, mint az élet irracionalizmusának formái érzékeltetése?

Az első novella sajátosságai általában jellemzők a gyűjtemény többi darabjaira is. A szereplők legtöbbször rapszodikus hangulatváltozások és pathologikus lelki kényszer hatása alatt cselekszik. Az egész kötetben uralkodó motívum: a többé-kevésbé értelmetlen szerelmi élet misztikus komolysága és végső fejleménye megdöbbeneti a gyáván diadalmaskodó férfi-hőst. Az emberi sors érthetetlen szeszélyek szálnalmas játékává lesz bennük. Beteg szenvedélyek és brutális önzés nyűgözi le a lélek nemes indulatait és mindenek felett a józanságot. A férfi önzése legtöbbször könyörtelen göggel intézi el szerelmi diadalának szálnalmas áldozatait. Pathologikus szenvedélye egészen a gyilkoló szadizmus pusztító örületéig fokozódik. Csak egyszer történik meg, hogy az elárult leány fojtja bele az életet agyonöltet szeretőjébe. Mások mindig a férfi marad az egyenlőtlen küzdelem győztese. Viszont a férfi könyörtelen, hitvány jelleme határozott lelki alsóbbrendűséget mutat a nő nagynyugalmú elhivatottságával szemben.

Az érzékiségnek eme valószínűtlenül sivár megnyilatkozását alig enyhíti a női jósnak egy-egy áldozatos példája. Mégis akad egy-két novella, amelyben van érzés és hangulat. A sok pathologikus motívum között meghuzó-

dik egy-egy halk, finom tragédia (pl. Borbála karácsonyfája), felmerül egy-egy mélyről felhozott kép, egy-egy sokat megmutató életmozzanat is. Annyi bizonyos, hogy igazi nemes fém hajszálerei is csillognak a gyűjtemény salakos ércében. Az írótól függ, hogy a nemes fém lehetőleg megtisztuljon a kezdeti állapot salakjától. Mindenekelőtt meg kell találnia a maga egyéni kifejezési formáját, amely ebben a kötetében még csak igen kezdetleges ígéret. Le kell ráznia magáról azt az elnyomó hatást, amelynek ezúttal átengedte a maga vívódó egyéniségét. Szakítania kell azzal az affektáltsággal, amely a mindenáron való szabódezsősködés gyanujába keveri. Mentül egyénibb valamely stílus, annál kevésbé alkalmas az utánzásra. A kísérlet legtöbbször, mint jelen esetben is, többé-kevésbé groteszkül hat. *Gulyás Sándor.*

Mollináry Gizella: Földet érint homlokunk. Egy asszonyi lélek mély és tiszta tartalma árad ebből a kötetből. A versek minden sora áhitatos lélekben fogant meg s alázattal íródott, olyan órákban, amikor a mindennapi élet zaja káprázó messzeségekbe távolodott, és a kiábrándító tülekedés, a fárasztó gond, a gyilkos valóság ezernyi kínja szent lázza szublimálódva, mély ingerként remegett az idegekben: a legszebbet, a legjobbat adni magából, a költő királyi aranyával fizetni a mindennapok sós kötéléért, a könnyekért, a fájdalomakért, az álmokért, amik sose valósulnak meg — az egész életért.

Mint hithű asszonyok
lombbal kapui fáját
Úrnapi körmenet előtt:
úgy díszitem Neked a lelkem.

Ez az áhitat besugározza egész eszmévilágát, és ott remeg a költői gondolat mögött, akár magáról ír egyszerű, pásztorsípszavú strófákban (Nézzük a holdat, Csak egyszerű könnyeket ejtek, Egyszerű a bánat, Lehull az első hó), akár szociálisabb távlatokat vetít elének asszonytársaisal közös sorsáról írván, mint pl. *Földet érint homlokunk*, vagy *Aratóünnep* című verseiben, amelyek egyébként is reprezentáns darabjai mélygyökerű költészetének, akár pedig Istennel beszélgetve tárja föl lelkének rejtett redőit.

Magjandem mindenik versében találunk valamit, amit örömmel olvasunk, mert egy kis hozzáadással a magunké-
nak tudjuk érezni a költő érzéseit és

legtöbb verse teljesen belesimul érzés-világunkba, nem azért, mert általános emberit érint, hanem mivel a mai ember kuszált érzéskomplekszumában ezek a feminin hangok könnyebben találnak rokonaikra.

A költőben, akár regényben, akár drámában, akár pedig versben nyilatkozik is meg, mindig önmagunkat keressük. Egyéni problémáinak, fájdalomainak, vívódásainak megtalált szavaiban a saját kételkedéseink, sírásaink kicsendülését lessük, amit ha megtalálunk, nem jutunk (mert nem juthatunk) el ugyan a megoldáshoz, de a perc vigasza is enyhítően hat abban az örök harcban, amit önmagunkkal kell mindhalálíg megvívunk. A bánat és a fájdalom, a könny és a nevetés örök, ha nem egyformán sírnak és nevetünk is. De akinek könnye meghatott, akinek nevetése magával ragadott, nyert ügye van, mert rab lelkünk úgy érzi, hogy szárnyakat kapott és kimenekülhet azon a résen, amit az egymásratalálás gyönyörűsége kápráztat eléje.

Ilyen értelemben Mollináry Gizellának sok vizsgáztató szava van a magamegmutatásra és a mi elkápráztatásunkra. Magakovácsolta rítmusokba futó strófái, mint a periszkóp szeme, a mélységre utalnak, ahol zsúfolt élete rejtőzik. Ebből a mélységből tör fel zokogása egy reménytelen órában. (Ez minden.) De innen csendül fel a gyermekkor emlékek szélszárnyára dobott rítmusával, szinte gondtalan lallázással, egyik legszebb verse is (Csodák útján), amelynek két utolsó sora minden költőnek életprogramja, de csak keveseknek adatott, hogy így írassák le :

Utolsóból Első lenni
könnyezni és énekelni ...

Innen vetíti elénk a *Szorongás* pontosan találó lélekrajzát, az *Istentől leletlenyér* bátorszává önvallomását, a *Régi szerető, Őszinte ősi levél, Első szerelők* finom képeit, amelyek mind mesteri vetületei annak az analitikus lelki munkának, amely Kaffka Margit óta egyetlen versíró költőnk munkáiban sem jelentkezett ennyi lírai gazdagsággal és szépséggel. Színei, amelyek helyenkint olyan élénkek, mint a bibliai tárgyú képek bíbora, kékje, néhol a pasztellek legfinomabb árnyalataival lehelődnek csak élénk. *Üzenet* című verséről azt híhetnők, hogy a halk sóhajnak is van színe.

Ez is eljött,
hogy szép lassan elsovadt bennem
a neved.
s már csak félálomban nyúlok
néha utána.

Híába!
valaki... valami kiüti kezemből
és én eleresztem.

Sokat szenvedtem
s mint beteg gyerek
ablakon át
a vasárnapot
úgy áhítottalak.

És félttem Tőled,
mint gyógyíthatatlanok
és halálraitéltek
félnek az éjszakáiktól...

Végül csak életcélnak
kellett a bánat
Utánad.
... Mi végre? ...

És fakulni kezdtem,
mint eldobott, írott papírlap
dér alatt
a téli erdőn.

És Néked mindez,
mint himbáló harangnak
az utána mozgó árnyék,
oly magától értetődő
— és mégis idegen.

Jobb a hatás foglyaként gyönyörködnünk az alkotásban, mint alkotó elemeire boncolni azt. Mert a legjobb munka is tele van hibákkal és a hibát észrevenni, kimutatni nem kellemes. Igaz viszont, hogy boncolás közben tárhatjuk föl a rejtett szépségeket is; de ez a kötet annyi finom szépséggel hirdeti költői értékeit, hogy csak köszöneti illik.
Majthényi György.

Új Auróra. *Irodalmi almanach.* Pöszsony, 1929. Nyolcadszor jelent meg az idén a felvidéki írók évkönyve. Munkatársait most már nagyobb területről gyűjti össze, mert nem csak a felvidéki írók szerepelnek az almanachban, hanem a többi elszakított rész is képviselteti magát. Sokan vannak Erdélyből, de vannak a déli részokről is. A kötet esztétikai értéke — megbecsülhetetlen nemzeti értéke mellett — nem egységes, mert nem is mozoghat ennyi író sem egy irányban, sem egy szinten. Vannak köztük, akik könnyedén fejezik ki magukat, vannak, akik sokat sejtetően beszélnek el semmiségeket,

vannak, akik szép és nagy gondolatokat dadogva írnak le, de egytől-egyig nemcsak szórakoztatni akarnak, magasabb céljaik is vannak.

Ezek a magasabb célok azonban már nem politikaiak, hanem művésziek. Hiányzik ebből a kötetből a retorikus irredenta, ritkán bujkál már a politika allegóriákba és szimbólumokba öltöztetve. Az idegen elnyomás alatt szenvedő magyarok számára — úgy látszik — az irodalom már nem ünnepnapi dagály, hanem mindennapi kenyer. Ezzel megtalálta a megszállott területi magyar irodalom azt az utat, amelyen nyugodtan mehet tovább, amelyen nem kell attól félnie, hogy egyoldalú, unalmas lesz, hogy kiírja magát, hogy elposványosodik. A megszállott területi magyar irodalomnak nem kell külön irredenta tartalom, létezése egymagában külön irredentizmus, mint három zsák itthon elpuffogatott frázis.

F. I.

Kálmán Kittenberger: Big game hunting and collecting in East Africa. (200 Illustrations and a map.) London, 1929. Minthogy a *Napkelet* 1928. évi folyamában (XI. k. p. 302—303) részletesen ismertettük neves Afrika-utazónk, *Kittenberger* Kálmán «Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában» címen megjelent s itthon rövid idő alatt II. kiadást ért pompás könyvét, örömmel számolunk be a könyv külső hódító útjának első állomásáról is.

Az angol kiadást Gerard *Burrard*-nak, a neves és tekintélyes vadászati és sport-szakírónak előszava vezet be. Ebben nagy elismeréssel szól a kiváló magyar természetvizsgáló és «a very gallant and generous-hearted sportsman» könyvéről, amely valóságos «standard work». Nagyon méltányolja *Kittenberger* értékes megfigyeléseit, szabatos leírásait. Könyvének ezek a kiváló tulajdonságai egyengették az angol kiadás útját. Az előszó szerzője a közmondásos angol flegmát meghazudtoló olyan lendülettel és melegséggel ír a fiatal magyar utazóról, hogy szinte köte-

lezve érzi magát ennek megokolására is. A megokolás pedig röviden — de sokatmondóan — ennyi: «az előszóban csak azt írtam, amit éreztem».

Kittenberger könyvének izléses angol kiadása — finom famentes papiros, kifogástalan tiszta nyomás, jellegzetes barna vászonkötés — szintén annak bizonyítéka, hogy az útleírásokban fölötte gazdag angol irodalom is nyereségnek tekinti a magyar utazó könyvének átültetését.

Gaál István.

Ifjúsági irodalom. Ifjúsági irodalmunk néhány figyelemreméltó könyvvel gazdagszik karácsony alkalmával. Elsősorban ennek tekinthetjük a *Három cserkész Afrikában* című könyvet, amely mindenben eltér az ifjúsági kalandregények hagyományos stílusától. A fantázia helyett reális élmények töltik ki a könyv kereteit. Az amerikai cserkészszövetség a mult nyáron elküldte Keletafrikába három legügyesebb cserkészűt. A három cserkészűt, Robert Dick *Douglas jr.*, Douglas L. *Oliver* és Dawe R. *Martin* hónapokat töltött a Tanganyika és Kenya környékén, *Martin Johnsonnak*, a híres orosz-lánvadásznak társaságában. Itt maguk is vadásztak, vadállatokat fotografáltak és filmeztek, miközben nem egy kalandos élményük akadt. Afrikai élményeiket mondják el a könyvben gyermekeken közvetlen hangon, a friss átélés töretlen varázásával. Könyvük minden sorában érdekes és tanulságos, mert bepillantást enged az amerikai diák- és cserkészvilágnak a mieinket oly sokszorosan felülmuló lehetőségeibe. — *A gimnázisták*, Wilhelm *Speyer* ifjúsági regénye a *Robinsonok szigete* című, nagysikerű német filmnek regényformába öntése. Regénynek kétségkívül jobb, mint filmnek volt: kissé édeskés állatvédelmi témáját rokonszenvesebbé teszi a frissen pergő regénystilus, az egyes részletek kedvessége. A könyvet a filmből átvett huszonöt fényképfelvéttel díszíti. Mind a két ifjúsági regényt a *Singer* és *Wolfner* r. t. adta ki. (*Th.*)

Tudományos élet.

Ómagyar olvasókönyv. — A Toldi Szerelme ősi formájában. — Aratókoszorú, székelykapu. — A középkori magyar művészet. — Egy tudományos «szenzáció».

A magyar tudományos élet legújabb eseménye Jakubovich Emil és Pais Dezső *Ómagyar olvasókönyvének* megjelenése. A pécsi *Tudományos Gyűjtemény*, a magyar Göschen, melyet évekenkel ezelőtt Thienemann Tivadar megindított és ma is szerkeszt, ezzel egyik legnevezetesebb kiadványához ért el: az Ómagyar olvasókönyv az irodalomtörténészek, történészek és főleg nyelvészek mindennapi breviáriuma lesz. De hisszük, hogy laikusok is élvezettel fogják forgatni.

Ebben a kis, de vaskos kötetben ugyanis először találjuk meg a magyar nyelv összes emlékeit a XV. század negyedik évtizedéig. Akik csak arra emlékeznek iskolai tanulmányaik alapján, hogy a magyar nyelvemlékek sora a Halotti Beszéddel, a Königsbergi Töredékkal, a Gyulafehérvári sorokkal kezdődik és a kódex-irodalommal folytatódik, kellemesen lepődnek meg, ha e gyűjteményt kezébe veszik. A mai tudományos felfogás szerint a «szórványok» (Pais szava), az egyes okiratokban, esetleg külföldi történetíróknál előforduló szavak ép annyira fontos és megbízható emlékei a magyar nyelvnek, mint a későbbi összefüggő szövegek. Már pedig ez a kiadvány, amint előttünk áll, arról tanuskodik, hogy nyelvünk ismeretében sokkal régibb időre tudunk visszaszállni, mint eddig gondoltuk. Itt vannak először is a honfoglalás előtti törzs- és méltóságnevek, melyeknek arab és bizánci kéziratokban előforduló alakjait először kapjuk teljesen megbízható alakban. Aztán következnek a XI. és XII. századi oklevelek, melyekben számtalan sok magyar személy-, hely-, sőt köznévmaradt ránk s melyek egy része az eddigi oklevéltárakban is hozzáférhető volt, de teljes pontossággal először itt közöltetett. A történészek ugyanis nem sokat törődtek a nyelvészek számára oly fontos betűhűséggel. De akárhány

oklevelet Jakubovich és Pais használt fel először és így a «kiadatlan» vázása is növeli antológiájuk vonzóerejét.

Ebben a gazdag adattárban aztán a Halotti Beszéd és társai korántsem tűnnek fel majd oly elszigetelt, elárvelt emlékeknek, mint eddig. Töménten nyelvi adat előzi meg és követi ezeket az előkelő szövegeket, melyek anyagából a nyelvészek teljes megbízhatósággal rekonstruálhatják már a XI. századi magyar nyelv történetét, különös pontossággal a hangtant, több hézagossággal az alak- és mondattant. Ezt már eddig is megtették, de ezután ott lesz asztalukon mindaz a sok szöveg, melynek kedvéért levéltárakba és könyvtárakba kellett szaladgálniuk, ha fel akarták használni. Jakubovich Emil oklevéltani biztossága, bámulatos anyagismerete, Pais Dezső leleményes és mégis teljesen megbízható nyelvtörténeti érzéke, filológiai pontossága biztosítanak arról, hogy a kiadványba hibás olvasat vagy sajtóhiba aligha csúszhatott be. A pécsi *Tudományos Gyűjtemény* e kiadványának nagy belföldi és nemzetközi sikert jósolunk.

*

Az Akadémia nyelv- és széptudományi osztályának egyik ülésén Voinovich Géza mutatott be sajtó alatt levő Arany-életrajzának második kötetéből egy részletet, melyben a *Toldi Szerelmének* keletkezését, kialakulásának egyes fázisait tárgyalja. Ezt a filológiai munkát természetesen csak Voinovich Géza végezhette el, mert örökségképpen az ő birtokába kerültek Arany János összes kéziratjai. Igen örvendetes, hogy annyi évi féltékeny őrzés után Voinovich legalább saját feldolgozása és értékelése alapján ismerteti meg a szakörököt a birtokában levő irodalmi kincsekkel. Így megtudtuk, hogy Toldi Szerelme első tervezetében Toldi valóságos mesehős volt, Arany akkor még nem jutott el a végleges *történeti* felfogáshoz. Annál mélyebben van kidolgozva Piroška jelleme, ki még itt mint Holubár felesége szerepel. Holubár egy sziklavárban elzárva tartja. Toldi he-

tedhétországban át keresi s csak egy banya segítségével találja meg. Maga Holubár kevésbé gonosz alak, mint a végleges szövegben, de csak azért, hogy Piroksa jelleme jobban hozzámuljon és Toldi vétké annál súlyosabban essék latba. Az eposz forrásainak ismertetésében a felolvasó nem lehetett oly önálló, mint az ismeretlen kéziratok felhasználásában; azok Szinnyei Ferenc kutatásai óta teljes mértékben ismeretesek voltak. De itt is érdekes megállapításai vannak, melyek a korábbi kutatást igazolják: Voinovich ugyanis magának Aranyra a könyveiben mutathatótt rá ceruzajegyzésekre és az iratokban talált kivonatokra, melyek mind arról tanuskodnak, hogy Arany roppant szorgalommal gyűjtötte művéhez a színes történeti adatokat. Reméljük, hogy Voinovich Arany életrajzát mihamar követni fogja egy teljes és kritikai Arany-kiadás, melyben végre Arany összes kéziratai, levelezései hozzáférhetőek lesznek a tudományos kutatás számára.

*

A Néprajzi Társaságban két szép előadásban volt részünk: Madarassy László az *aratókoszorú*ról érkezett. Meglepetéssel hallottuk, hogy a kutatók és gyűjtők figyelme csak a legújabb időben fordult az aratási szokások és a velük összefüggő tárgyak felé s még a különben oly páratlanul gazdag és tökéletes budapesti Néprajzi Múzeumnak is csak az 1928. évi mezőgazdasági kiállítás óta van annyi anyaga, hogy az aratókoszorúkat tudományos rendszerezés tárgyává lehetett tenni. (A soroksári svábok azonban visszavitték az ő koszorújukat, mert hiába, régi hiedelem szerint nem jó azt a határból kivinni!) Madarassy vetített képekben is bemutatta a szebbnél szebb, ügyesebbnél ügyesebb aratókoszorútípusokat: a kalászboronát, a kalászcsigát, vagy esőzsákokat, a kalászszezártartót, a kalászharangot, a kalászházikót, a kalászkoronát, a kalászkeresztet, a Jézus bölcsőjét stb. Mindebből pedig azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a vallásos élet mély nyomott hagyott a népeletben; a romantikus és szociológiai néprajzi világnézetű tudomány ezt szerintünk nem hangsúlyozta eléggé s ha vannak a magyar néprajzról freudista szintézisek, egyáltalán hiányzik egy olyanféle mű, mely a magyar népelet és a kereszténység viszonyát világítaná meg.

Rendkívül érdekes volt Viski Károly előadása is a székelykapuról, aki azonban már nem leíró, hanem történeti problémaként fogta fel kérdését. A magyar néprajz legkitünőbb történeti ismerője: Győrffy István már korábban bebizonyította, hogy a székelykapu a honfoglaláskori gyepűkapuk származéka (Kapuvár neve is ezt őrizte meg): a gyepűkapuból a gyepűrendszer bukásával községi kapu lett, mely a vetéseket a magyar faluban szabadon kószáló barmok ellen védő sövény kijárása volt. Majd később a zárt magán-telek kialakulásával a magánházak udvarának kijáratára került a díszes székelykapu. Viski Károly a székelykapu történetének régi őseivel: a várkapuval foglalkozott. Régi metszeten mutatta be, hogy a székelykapu jellegzetes vonásai már a XV. és XVI. századi magyar várakon megtalálhatók és rámutatott valamennyi részének eredeti célszerűségére. Magasságát a lovaskatonák ez időben kialakult fontos szerepe igazolja. A galambbúgról német analógiák segítségével kimutatta, hogy az eredetileg ügyelőhely volt. Dürer metszetein a mázas gomb német rokona is előkerült s a ma is *szakállszáritónak* nevezett és székely falvakon utcai pletykázónak használt ereszféle már a XVI. századi várakon is szerepel *ugyannezen a néven* mint a várbeli katonák tanyázó helye. A székelykapu díszítő kifestésében már Huszka perzsa elemeket keresett. Viski ezt azzal teszi elfogadhatóvá, hogy a török hódítás alatt eltanult díszítőstílusnak fogja fel: ami természetesen sokkal valószínűbb feltevés, mint honfoglalás előtti emlékeket keresni benne. A székelykapukon található kiszegézés analógiáit is megtalálta Viski a régi várakon és végül Takáts Sándor tárgyi adatokban gazdag művei alapján a székelykapu eredetileg várkapujellegét felismeri abban a tényben is, hogy a kapukat nem maguk a gazdák készítik, hanem molnárokkal csináltatják: a XVI. században pedig a malomácsok voltak a magyar végvárak építész-mérnökei.

Viski és Győrffy kutatásainak az ad némileg aktualitást, hogy épen a mult évben jelent meg a kolozsvári oláh egyetemen egy disszertáció, mely a székelység etnikumát analizálva épen a székelykaput használta fel egyik argumentum gyanánt annak a képtelen Jorga-féle elméletnek támogatására, hogy a székelyek elmagyarosított

oláhok. A jeles és Rómában még nagy reményekre jogosult ifjú tudóska, ki ezért Jorgától külön elismerést kapott, egyszerűen így okoskodik (mert a történeti adatokat természetesen elhanyagolja): a magyarok nomádok voltak, tehát kapukra nem volt szükségük; ki mástól tanulhatták tehát el a székeleyek kapujukat, mint a «város-lakó» római-oláhoktól? Az oláh tudományosság színvonala az utóbbi időkben erősen fellendült (különösen a nyelvészet és filológia terén), de gyermekes romantikáját nehezen fogja egészen levetkőzni, mert még mindig képtelen a nem-apriorisztikus történeti gondolkozásra. Jorga politikai jellegű székeleyredet-elmélete pedig már terjed és politikai dogmává válás útján van. Hogy ennek milyen szomorú kultúrpolitikai következményei lesznek, azt az erdélyi őslakossági elmélet politikai felhasználása pregnánsan tanúsítja.

*

Nagy közönséget vonzott Gerevich Tibor előadása az Országos Magyar Régészeti Társulatba, mely fennállásának ötvenedik fordulóját ünnepelte. A kiváló és népszerű professzor a magyar középkor művészetéről beszélt ezúttal. Sajátságos az a harc, melyet Gerevich az ország határain belül vív a régi magyar művészet elismertetéséért. E téren igen kicsinyhitűnek mutatkozott a magyar műkritika: Ipolyi Arnoldot kivéve nem nagyon hittek a magyar művészet önálló, egyéni jellemében. Ennek a kishitűségnek legkézzelfoghatóbb cáfolata a Kolozsváristvéreknek a prágai Hradzsinban őrzött XIV. századi Szentgyörgyszobra, melyben külföldi hatást lehetetlen keresni, mert hiszen még a későbbi nagy renaissance-művészek is merevebben ábrázolták a lovat, mint ez a nagy magyar művészpár.

De Gerevich a festészetben is megtalálja a kolozsváriak általános művészi jellemvonásait: világos szintézis, tiszta képalkotás, mérséklet, inkább lírai mint drámai hatás szerinte a középkori magyar művészet jellemvonásai. Az esztergomi primási képtár anyagából számos képet vetített az ámuló közönség szeme elé: a kontraszt kedvéért magyar művek mellé helyezte a külföldi német és olasz mesterek képeit. Az ellentét szembeszökő: az általa felfedezett zseniális M. S. magyar mester Kálváriája csakugyan

mint egyszerű, izléses, költői mű hat a borzalmasan drámai és realiztikus német mester, Grünewald híres képe mellett. A jánosréti mester Szent Katalinja és számos más kép szintén feltűnik bájos egyszerűségével, ha szembeállítjuk a külföldi mesterek hasonló tárgyú képeivel. A magyar falfestésben pedig a miniature-művészet hatása mutatkozik egészen sajátos módon. Az ötvösművészet eredeti magyar jellegét pedig mindenki ismeri. Gerevich szerint a magyar művészet sokkal hamarabb fejezte ki az egyéni, önálló magyar nemzeti karaktert, mint az irodalom, melynek pedig e téren nagyobb érdemeket tulajdonítanak. Rámutatott arra is, hogy az osztrák szárnyasoltárfestészet sokkal alacsonyabb színvonalon állott a középkorban, mint a magyar. Hivatkozott Jeannoton István kutatásaira, kinek sikerült 64 kétség-telenül magyar eredetű és nevű művészt találnia, kik a mohácsi vész előtt Bécsben vagy Ausztriában dolgoztak. Lehet-e a magyar nép művészi hivatottságának élénkebb bizonyítéka? Dürer Albert és Mányoky Ádám esete tehát nem valami elszigetelt jelenség: mi is épügy exportáltunk művészetet, akárcsak az olaszok. A magyar művészetet megsemmisítő döntő csapás itt is a mohácsi vész és a török uralom volt, mely a magyar fejlődést minden téren megakasztotta: ekkor kerül Magyarország művészileg is teljesen külföldi hódoltság alá s csak hosszas vergődések árán jut megint önálló élethez. Mindenki érzi, hogy az a magyar művészettörténet, melynek megírásához Gerevich Tibor most hozzáfogott, fordulópont lesz a magyar művészet multjának megítélésében.

*

E rovatnak az a célja, hogy a tudományos élet iránt felébressze és fokozza a nagyközönség érdeklődését. A tudományos életnek sohasem árthat a tudomány népszerűsítése.

Ellenben roppant károkat okozhat a tudományok, ha tisztára tudományos kérdéseket botrányszenczióként tálalnak fel a nagyközönség előtt. Ezt tette meg hajdanán Szebfü Gyulával szemben Ballagi Aladár és ehhez hasonlólt kísérel meg ugyancsak ő vele egy debreceni tanár, ki már korábban egy nem szakfolyóiratban kíméletlen és a magyar tudományos életben újabban már teljesen ismeretlen hangon támadta meg Szebfü Gyulának remekbe készült Beth-

len Gábor-életrajzát. Most Szekfü erélyes tiltakozására, külön röpiratban támadta meg újra, még féktelenebb hangon és modorban, mely rég elmúlt időkre emlékeztet, mikor még a *Benn sült vörös kolop vagy a vén bial orrára való karika* s más efféle nyájasságokkal traktálták egymást a vitázók.

Ezt a hangot a tudomány és jó ízlés nevében a legerélyesebben vissza kell utasítanunk. Ha valakinek valami kifogása van egy tudományos mű ellen, formulázza meg azt tudományos szaklapokban és tudóshoz illő komolysággal; ne provokálja a botrángra és zsákmányra éhes sajtó vastagbetűs figyelmét azzal, hogy egy ritka nagyértékű tudományos multtal rendelkező európai híró tudóst szándékos történet-hamisítással vádoljon és annak a férfiúnak, aki egész életét a nemzet szellemi fegyverzetének szolgálatába állította, nemzeti érzését és jóhiszeműségét vonja kétségbe.

Égészen komikusan hat, mikor valaki 1929-ben tudós kollegáját alkalmi véstörvényszék elé akarja cipelni. Mióta szoktak tudományos vitákat zsűrivel elintéztetni? És vajjon lehet egy tudományos műről egyáltalán végleges ítéletet alkotni? Minden generáció más és másképp látja a történelmi és általában a tudományos problémákat. Naív ember az, aki azt hiszi, hogy egy tudományos munkát vagy pláne egy tudományos életpályát szavazattöbbséggel lehet megmenteni vagy megsemmisíteni. Egy ilyen disputa akár *pro*, akár *kontra* határozatának értéke, ha egyáltalán létre lehetne hozni, egyenlő volna a nullával.

Az a bizonyos sajtó pedig, mely csak akkor szedeti vastag betűkkel tudományos riportjait, mikor személyi hajszáról van szó, mohón esett neki ezúttal is a «szenzációnak». És az egyik lapban már sietett előre «lenyilatkozni» a Szekfü ellen javaslatba hozott «zsűri» egyik tagja is, Marczali Henrik, kinek az újabb magyar történetírásról nyugdíjba vonulása óta az a véleménye, hogy az egyszerűen nem számít. Ővele megállt a világ folyása. S ezt nemrégiben egy tekintélyes külföldi szakfolyóirat jubileumi kiadványában írta le, ahol époly felelősség nélkül nyilatkozhatott, mint az újság jámbor olvasói előtt.

Ritka alkalom ez, melyet kár volna elszalasztani, mert hát a mai történészgeneráció tudományos tekintélyben, hatásban és pozícióban bizony túlsá-

gosan feje fölé emelkedett egyes régi nagyságoknak!...

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Móricz Zsigmond tehetségének bizonyára nem leglanyhább tisztelői azok, kik kitűnőbb regényeit féltik a dramatizálástól. Valahányszor eddig ebbe a kockázatos vállalkozásba belevágot, az derült ki, hogy a színpadra a regénynek éppen legkülönb értékeit nem igen lehet — a napisajtóban annyira felkapott kifejezéssel élve — «átmenteni». Világért sem állítjuk, hogy a *Légy jó mindhalálig* finom és gazdag lelki materiájából valódi tragikai mag ki nem fejthető, a regény változatos és aprólékos detailrajza alatt éppen ennek a termékeny s nagy etikai keménységű magnak szüntelen érezhető erjedése az, mi a kis Nyilas Misi regénybeli alakját és sorsát igazi drámai nyomatékhoz juttatja s nemcsak érdeklődésünkbe, hanem szívünkbe is belelopja. A regénynek erős lírai kihangzása is van, de mi drámai szempontból komolyabb akadályt ebben sem látnánk: az igazán jó drámák a lírai, szubjektív melegségnek kárát még sohasem vallották. Kemény eltökéléssel, a regényt csak pusztán alapul vetve, témáját teljes drámai szabadsággal újjáteremtve, ezúttal Móricz talán legtökéletesebb színpadi művét alkothatta volna meg. Ez a «talán» legfeljebb hősenek gyermekvoltára vonatkozik: mi úgy hisszük, a gyermeklélek rajzának sajátképi területe csakugyan a regény; gyermekvállakra drámát ráhelyezni legalább is vakmerő kísérlet. Ibsen a maga kis Eryolfját az első felvonás végén a drámai akcióból kikapcsolja, további sorsát már a szülők lelkiismeretében játszatja le. De ez lehet merő feltevés is, melynek most Móricz esetleg csattanós cölletét adhatta volna, ha szívéhez nálot kis hőseről a regény után most azzal csupán főbb elemeiben azonos, de konstrukciójában amattól egészen független drámát ír vala. Egy színházi újságban így nyilatkozott: «A *Légy jó mindhalálig*: nem is darab. Ez az életem legnagyobb élménye, amelyet előbb regényben s most színdarab formában újra s újra életem és átéletem.» Így nyilatkozott, de nem így cselekedett: az élményt nem élte át újra színdarab formájában, érthető pietással a regényből iparkodott megmenteni minden megmenethetőt, néha a dráma legegyszerűbb

követelményei ellenére is. Idegen átdolgozó ily mértékű kíméletet semmi esetre sem tanúsított volna. Az eredmény azután nem is nagyon különbözik attól, amiről például Péterfy Jenő panaszkodott, mikor Alphonse Daudet a maga világhírű *Nábob*-ját színművé dolgozta át «hét képben»; Péterfy szívből fájlalta «az istenverte szabómunkát», hogy «a regény bő köpenyegéből drámai szűk zekét szabtak ki». «A regény a valóban megrázó, kitűnően tagolt dráma — írta — ez annak csak Tatar Péter-kiadása.» Daudet-t is védelmükbe fogadták a kritikusai — Daudet ellenében: «Igazán, legközelebb újra elolvasom regényét, hogy színdarabját elfeledjem.»

Belőlünk sem a ridegség szól Móricz Zsigmond legújabb színművével szemben, melyet színmagyar ihletéért, őszinte bensőségéért ebben a formában is örömet látunk a Nemzeti Színház deszkáin. Mi nem akarunk feledtetőül a nagyon regényes dráma elől a nagyon drámai regényhez menekülni, de annyi bizonyos, hogy míg előttünk Nyilas Misi színpadi élete leperreg, regénybeli életéről csakugyan nem árt pillanatszerűleg megfeledeznünk. Ha ez megtörtént, szívesen kitárulhatunk Móricz Zsigmond diákemlékei, a korral és környezettel tökéletesen egybevágó dialógusai és szemmel-szívvvel meglátott figurái felé.

Az első felvonás nagyon szélesen és aprólékosan, de a fődolgozat illetőleg meglehetősen feleslegesen exponál. A forgó-színpadnak már-már nyugtalanító mozgalmassága a diákéletnek egyik mozzanatát a másik után vetíti elénk, de ez a kacsalábon forgó kollégium Misi érzelmi kapcsolatairól vagy helyesebben: érzelmi különállásáról többet végül sem képes mondani, mint amennyit a szerző egy időben s térben erősen összefogott, néhány bensőbb feszültségű jelenet kaptatóján nekiindított drámai bevezetéssel mondhatna. A színház e diákéleti mozzanatokra «valódi» nebulókkal népesítette be a színpadot, ezek mulatságosan és a teljes realitás otthonosságával hancurozzák végig a jeleneteket, de — mint a színpadon mindig — a művészileg le nem hántolt s lényegre nem szorított realitás ezúttal is majd hogy meg nem bosszulja magát: csak Vaszary Piroska egyéni vonzóságának és érdekességének köszönhető, hogy figurája ebben a színpadi tohuva-bohuban egészen el nem merül.

A második felvonásban végre kitűkőznek jellemének is a az alak köré szótt, eléggé naiv bonyodalomak is legalább fontosabb száalai. De ha az első felvonás igen is bőven mérte a diákélet momentumait: ebben a másodikban a Doroghy-meg a Török-familia életének mozzanatai annál levegőtelebbsül összezsúfolódnak. Misi alakja lassacskán nyer ugyan plaszticitásban, de mögötte a lelkeknek, kedélyeknek és sorsoknak inkább csak elmosódó relief-árnyékaik imbolyognak. A sokfő társaság nem jut se térhez, se időhöz, hogy valami jókaias általánosságból kézzelfoghatóbb életvalóságra kibontakozhassék. Török János úr is — ki pedig a kis Misi tragikus «felnőtt»-kultuszában az egész életre szóló csatlódást van hivatva reprezentálni — itt, a színpadon menthetetlenül, kivallja a maga erősen romantikus, Kárpáthy Abellinós fogantatását.

De a harmadik felvonásban sikerül Móricznak egy erőteljes és biztos maroklással az egész koncepciót valódi drámai alapra helyezni. Itt szakít korábbi mozaik-módszerével: Misi alakját itt már nem kirakja, hanem megfaragja. Az egész felvonást ugyanazon a helyen játszattja le, egymást követik a kibontakozás felé haladó különböző «ügyek» s a színpadi feszültség nöttönő, amint rendre kiderül, hogy Misiink valamilyen vonatkozásban azok mind-egyikébe bele van keverve. Állandóan a színen csetlő-botló kis figuráján szinte a szemünk láttára torlódnak meg a gátszaggató «felnőtt»-komiszságok, riadt tekintetében, társtalan meglapulásában szinte csiráján kezdve nyomon követjük annak az érzelmi paroxizmusnak fokozatos érlelődését, mely azután a tanári konferencia jelenetében az első tragikus elbukás le-sújtó s ugyanakkor megtisztító erejével szakad elibénk. Ahogy itt először összerakított foggal, halálos megrendüléssel állja a gyanúsítást, majd él-mény- és hangulemlékeinek egy-egy foszlánya vetődik felszínre s ezek a heves lökések megindítják keserűsége kiáradásának az önkívületig fokozódó klimaxát: abból csakugyan egy heroikus lélek erős drámai válsága fuvall felénk. Most, *visszamenőleg*, sorban igazolást nyernek a korábbi felvonásokban refrénszerűen ismétlődő etikai rajongásai is, melyek ott — kellőképp szerves beillesztés híján — akárhányszor mondvacsináltak hatottak. E nagyerejű befejező akkord hatása alatt

szinte fantáziánkban minmagunk megkorrigáljuk, drámalélektanilag kiegészítjük az előzmények epikai szakadozottóságát. Hatásában egészenk érezzük azt, minek felépítése közben a töredékesség lehangoló érzésétől csak ritkán birtunk megszabadulni.

Vaszary Piroska remek színészi alkotó munkája is ebben a zárórészben nyeri el valódi értelmét, művészi épességét. Két felvonáson át egyre gazdagodó részletrajzzal dolgozza fel magát arra a magaslatra, mely a harmadikban már piederesztálként emeli kis kócos, durva cipős alakját. Fiúi hitelessége tökéletes, a «nadrágszerepek» visszas hatásából itt nem zavar egy szemernyi sem, minden mozdulata a paraszti vérű, maga-érző komolyságú fiúé, azé még a hangjának színe is. A fantáziája pedig hibátlan egységben ragadta meg az alakot, eggyé vált vele, belülről, lélekből fejleszti: gazdag és őszinte lélekből. Amít komikai alakításában eddig is érezni lehetett: lelkében megvan a meleg, mélygyökerű humor eleme is, most ez a réteg lett nyilvánvalóvá, kis entusiastá Misi-jét ebből szólította életre. Feladata pusztán szerep-szempontról meglehetősen egyhangú: egyre ismétlődő félzségségekből, rajongásokból és letörésekből áll, de Vaszary Piroska nem helyzeteket rajzol, hanem valóban jellemről és életviszonyokból egybe-szővődő emberi sorsot.

Körülmötte ezeknek az «életviszonyok»-nak reprezentánsai összetettebb lélekábrázolói feladathoz alig jutnak, belőlük a színpadon inkább csak utalások maradtak regénybeli élő valóságukra. A színház kitűnő együttese még így is nagy segítségére volt a szerzőnek, hogy ezek az utalások biztosak és plasztikusak legyenek. Rózsahegy melleglökű öreg professzora, Vizvári Mariska grandiózus Török nénije, Tasnády Ilona, Somogyi Erzsi és Ághy Erzsi tökéletesen vidéki ízű leányfigurái, Hajdu József finom vak-studiuma, Pataki rangos pedellusa, egy Apáthy nevű akadémiai növendéknek figyelmet érdemlökű kurta jelenete: az előadásnak egytöl-egyig számottevő értékei. Komoly ígértet látunk a kis Lázár Gida okos és természetes szereplésében is. A harmadik felvonásban pedig két jeles alakítás emelkedett a valódi művészi élmény fokára. Kürthy György pomádés, javíthatatlan világfiasságban szenvedökű osztályfönöké a megfigyelökűesség nem mindennapi diadala, Kürti József ne-

mesen férfias, íziglen magyar, söt hajszálíg debreceni hitelességű kollégiumi igazgatójához fogható színészi realista remeklést pedig valóban ritkán láthatni színpadainkon. A darab izgalmas befejezökű szakaszának ez az alak vált kemény és biztos tengelyévé. Ajkán szinte valami zsoldári szárnyalásra keltek a morális józanság és pedagógiai hűség ígés még néma jeleneteiben is komoly homloka mögött valósággal olvasni lehetett a higgadt észjárását, a csip-csup szellökűtől meg nem ingatható érett ítéletet.

*

Móricz művének némi drámai aránytalanságai, technikai bizonytalankodásai mellett a Vígszínház újdonsága, John Ervine kiváló angol színikritikusnak *Az első feleség* című vígjátéka szinte a másik végetlet jelenti. A hosszú házasság után elpártolt férjet az első feleség a nagyon is méltatlan másodiktól visszaserzi. Ebben az egy mondatban bent van minden, ami három felvonáson át — «cselekmény»-szerűen — történik. Azt mondhatnók, a legelső jelenetben már el is döl minden: nemcsak meglepetésre nem számíthatunk, de még komolyabb késleltetökű mozzanatokra is alig. Ahhoz, hogy valaki ily csekély podgyással induljon útnak, nem kevés bátorság kívántatik. Ervine-nek ezt a bátorságot mesterségbeli biztosságán kívül a pszichológiai finomságok iránti éržeke adja meg. A külsőséges fordulatokon megtakarított időt a lélekrajz elmélyítésére fordítja s ha valami nagyon mélyre talán e tekintetben sem hatol is, a nagy biztossággal megvont és a legcsekélyebb stílusterés nélkül megörzökűt szinten a pszichológiai mondanivalója még mindig bőven elég ahhoz, hogy lekösse érdeklődésünket.

Lényegileg «szerep-darab»-ot kapunk, de ennek az untig ismert műfajnak bántó egyoldalúsága nélkül: az első feleség középponti alakja itt csak nyer azáltal, hogy játéktársai is egytöl-egyig finoman meg vannak formálva s kellökű egyéni érdekességgel és súllyal illeszkednek bele a színmü egészenk harmóniájába.

A dialógusok sem színpadi helyzetek felé vannak kihegyezve, bennük lelkek bontakoznak ki, lassú, gondosan árnyaló rajzzal; a megkapökű és vonzó mindig épen ez árnyalatokban van s nem a jellemeknek kevésbé újszerű alapszíneiben. A darab technikai tisztaságában, témabeállításában talán francia hagyó-

mányokra emlékeztet, de a lélekzetvételeiben is még a jellemek felfogásában is azért gyökeresen angol: alakjaiban kevés a retorikai lendület s épen semmi sincs az öncélú kifejezés-kultuszból; szavaik valami határozott tárgyszerűség talajából sarjadnak, igen ritkán nélkülözik a jó vagy rossz értelemben vett önzésnek némi mellézköngéjét.

Az első feleség alakja francia szerző kezéből az okosság, szív és szellem ragyogó ötvözeteként került volna ki. Ervine figurájában van valami kis inzuláris ridegség: a vetélytársnővel szemben nem mindig csupán finom taktikus, néha kegyetlen ellenjátékos is. A kontinens színházi közönsége akárhány helyzetben lágyabb hurok pengését várná, ahol Mrs. Fraser szolámában a melódiát szinte elnyomja az igen világos és határozott — szöveg. A színész nő egyéniségén fordul meg, hogy az alaknak mindamellett azt a szeretetreméltóságot kölcsönözze, mit felőle a szerző nyilván elgondol.

Varsányi Irénben a szerepnek csakugyan ilyen gazdája akadt. Játéka mintája lehet a vigjátéki magasabb stílusnak. Nemes eszköztelensége kitűnően egybevág a darab stílusával: egyéniségével hat, ennek gazdagsága megadja az alak tökéletes plasztikáját. Ahol szerepe szerint keménynek kell lennie, nála azt érezzük, hogy igazi szenvedés jogán az. Belátó és tettekre kész a férj helyett, a gyermekeik érdekében s a maga hitvesi érzése nevében. Sajátképen nem heroina-szerepeket Duse óta kevesen bírtak a heroizmusnak olyan magaslatára emelni, mint Varsányi Irén.

A második feleségből Makay Margit formált olyan életteljes karakter-alakot, aminőre eddig az ő nagy és gazdag stílerékű, biztos eligazodású művészetének sem nyílt sok alkalma. A házárjátékos «démon» felszín alatt mesterien megérezte az ősréteget is: a kis primitív ösztön-teremtényt, a hányavettség mögött a riadt szellemi és morális inferioritást. Karikatúrájából — mint minden jó karikatúrából — az élet megdöbbentő igazsága tekintett felénk.

Az urak oldalán épen nem számolhatunk be értékben egyenrangú teljesítményekről. Rajnay deresedő férjét — néhány jó mozzanat ellenére is — kelletlenül elrajzolták a síheder-szerepeiből visszajáró, groteszk mozdulat-reminiszenciák. A kéz-láb játéka ennyire mégsem függetlenítheti magát

attól a szövegtől, mit az író alakjának, ajkára ad. Góth páratlan otthonossága is némileg a buffonériába írta át az udvarlónak nem oda szánt alakját. Széles közvetlensége egy kissé túlságosan is — pestiessé szélesedett; a zsebre-gyűrt kezek stílusával valamelyest féreállt a darabétól, melyből némi önmérsékléssel újszerűbb hatásokat teremthetett volna elő.

A darab eredetije egyetlen színen pereg le, ez hozzá is tartozik a szerző elvszerű puritániségéhez. A Vigszínház a közbülső felvonáshoz más intériéurt készítettett. Csakugyan nem tehető fel a mi közönségünkről, hogy a külső látványosság-igények kielégítése nélkül, pusztán valamely kitűnőbb író szavára is szívesen bemegy a színházba? Vagy a szerényebb nyugattal szemben kell mindenáron megmutatnunk, hogy erre, kelet felé bőkezűbbek vagyunk? Hogy nekünk — telik? Az effajta büszkélkedés legfeljebb addig ér valamit, amíg majd esetleg Bukarest ránk nem lícitál — három diszlettel...

*

Ha az angol Ervine művében minden a szón fordul meg: az amerikai H. Berger darabjában, a Magyar Színház által Alex Stein vilnai rendező színpadi fogalmazásában bemutatott komédiában a szó egyszerűen — nem számít. Ez az a bizonyos «száz százalékos színház», mely az írótól nem lelki tartalmat vár, hanem technikai ürügyet. A lelkiszegények körében veszedelmesen hódító amerikanizmus jellegzetes terméke. «Modern» s egyben meghökkentően ásatag. A címe *Özönvíz*, a témájának magva azonban valamivel régiebb az özönvíznél is. A haszonleső, sivárlelkű emberek világa (mely azonban az amerikai felfogásban az «intenzív élet» nevében valamelyest mindig felmentést nyer) a halálveszedelem küszöbén egy rémült pillantást vet a saját lelkének fenekére, elborzad az önzés chimérájától, megleti a jobb érzés egy kis otffelejített kupacát, alku-dozást kezd a lelkiismeret egy felénk szavával, de azután a veszedelem elmúltán — mint pestiesen mondják — «vissza az egész»: Mammon isten megingott híveiben helyreáll a régi, fönn-tartásnélküli hódoló hajlandóság. Berger úr felelőtlenül keveri a legszélsőbb színeket és legellentétebb stílusokat, a többit rábízva a rendezőre, a diszlet-tervezőre meg a színházi fodrászra. Ezeknek pedig legfőbb igyekvésük

abból áll, hogy fürge működésük közben az író szövege huzamosabban és észrevehetőbben szóhoz ne jusson, mert ilyenkor már az ajtón kopogtat az unalom. Az ilyen rendezés abban a hiszemben van, hogy: ha valami laposságot szavalókórus-szerű tálalásban juttatnak elibénk, akkor az mindjárt mélyebb és megrázóbbá is válik. Leplezetlen irrealitás és nyers naturalizmus kavargó előttünk, mint egybepancsolt víz meg olaj, csakhogy a víz igen állottízü, az olaj meg igen benzinszagú. Az ilyen daraboknak s az ilyen divatrendezéseknek bizonyos érdekessége merőben tüneti természetű: minket erősen a háromnapos csodákra emlékeztetnek; a negyedik napon már multhatatlannul szóhoz jut a közönség bátrabb, csalódását meg is valló részének kritikája: «ezek a csodák túlságosan is mechanikai műhelytermékek, az egyre finomodó gépek és egyre gépiesedő emberek együttes produktumai; az igazi csodák mégis csak a lélekéi, ha majd a szerzők azok felé fordulnak, mi is visszanyerhetjük sippal-dobbal eltompított ámulóképességünket». Csakhogy akkor a Bergerek elvesztik piacukat.

A Magyar Színház művészei annyit megmutattak, hogy rendezői eszmékhez és rögeszmékhez igazodni ők is képesek, csakúgy, akár vilnai kollégáik. A színház művészi vezetőjének nyilatkozata szerint a cél itt «a darab lényegének kihangsúlyozása» volt, ezt a célt az előadás el is érte, de a darabnak valami jót nem tett, hogy arra a pontjára világítottak rá, ahol «lényegét» jelentő sivár üressége tátog.

Hegedüs Gyula szép baritonjának személyi szuggesztivitásával mélyítette az ajkára adott banalitásokat. Sarkadi Aladár nagy éberségű aprólékos rajzzal terelte el a figyelmet az alak egyhangúságáról. Ihász Lajos ugyanezt élettelen játékaival nyíltan kivallotta. Dénes György néger bárpincérje kedves, fürge babszínházi figura. Földényi László budapesti szerződése óta most első ízben adhatott foglalat komoly ígérletű jellemzőképességéből. Az egyetlen női szerepben Belezna Margitot láttuk. Ez a szép megjelenésű, kellemes hangú színésznő évekkal ezelőtt a Nemzeti Színházban indult, biztató módon, azóta huzamosan lappangott. Most, mint rediviva, mértékül alkalmas feladathoz nem jutott, de egy-két akcentusa kellemesen újította fel régebbi szereplésének emlékét. Az előadás

valódi meglepetését a fiatal Szigeti Jenő nyújtotta, ábrándos, tisztalelkű hóbortosában olyan biztos léleklátás mutatkozott meg, mely talán a legkülönb ibseni feladatok megoldása felé terelheti ez egészen egyéni ízü művésznek sok sikerrel biztató útját.

*

Egy fiatal szerző darabját a minap rendőrileg betiltották. Most egy másikét a Belvárosi Színházban — három «vígaszelődás» után — a közönség tiltotta be; ily kereken egyhamar még színpadi próbálkozást ki nem végeztek. Mi a kritikában korántsem valljuk a népfeltség elvét, hanem azért ezúttal a marasztaló ítélettel vitába mégsem szállhatunk. Farkas Endre *Gyár*-a az amerikanizmusnak berlini változatából adott kostolót. Keservesen «újszerű» kívánt lenni, de mi haszna, ha mi már hova-tovább könyv nélkül tudjuk ezt a receptet? Az ilyen «avantgardista» műben elengedhetetlenek a mű-proletárok, a csapszékí mű-orgiák, a mű-utcalányok és a romantikus műérzelmességek. A török-szakad újítanak ez az a foka, ahonnan egyetlen lépéssel vissza lehet kanyarodni a legprimitívebb közhelyekbe s ez a lépés el sohasem marad. A szerző sok szépet és mélyet «összegondolt», kis Hannelés életkallódásokat, félelmetes gyáripari molochvilágot, cikázó expresszionizmust, mese-szimbolikát, dörgegelmes szimultanizmust s közben reménytelenül elmerült a maga-felidézte zavarosban. Sok berlini színházban láthatott sok mindent s nem volt lelke tapasztalatainak bármelyikéről is legalább egy kis utalással be nem számolni.

A Belvárosi Színház mostani jeles tehetségű vezetőinek optikai csalódását csakis az magyarázhatja, hogy végre valamit a halálosan megunt sablon keretein kívül is meg akartak kockáztatni; csakhogy ez a jószándékból becsúszott darab más kereken is siralmasan kívül esik: a művészetén. A naivítás nem egyszer rokonszenves is lehet, öregebb hiba, hogy a Farkas Endre naivításán nem az éretlen gyümölcs egészséges fanyarsága érzik, inkább valami bomlási folyamatba széteső túlérétség; fölényes kritikáján kezdő olyan dolgoknak, melyeknek becsületes szemügyrevételére vagy ügyet nem vet, vagy szemé nincs.

De az a munka, amit a színház a

szerző rendelkezésére bocsátott (igazban: amit művére elvesztegetett), őszinte elismerést érdemel. A kis színpadra pompás tér-érzékkel felépített díszletek szinte a darabtól függetlenül, a maguk erején is hatottak. A teljes odaadással dolgozó együttesben is valóban figyelmet érdemlő színészi értékek kallódtak. Somlay Artúr lehetetlen apacs-Napoleonjának a művész jóvoltából szinte még valami hitele is támadt s a rendezés munkája is az ő tudását és tapintatát dicséri. Karátson Piri proletárlánykája szeretetreméltó kis teremtés, külsőre: megelevenedett «karakterbaba», belülről pedig egy tiszta gyermeklélek szárnyverését érezteti. Z. Molnár egy rá nézve egészen új feladathoz egyelőre közelebb jutott mozgásban mint beszédben, Forgács Rózi viszont épen meleg organumával vitt valami őszinteséget egy elrajzolt alakba. Körössy Angéla üde közvetlensége, Székely Lujának a közönség nagyon is érthető, kedélyes rosszmájuskodásaival hőiesen megküzdő lélekjelenléte és Csata Janka éles megfigyelőképessége is derekasan rászolgált, hogy felőlük — habár most már csak ilyen nekrológszerűen — említés essék. Mert «midőn e sorokat olvasod», a darab már régen nincs az élők sorában. Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Közvetlenül a karácsonyi vásárt megelőző időszakban megritkultak a kiállítások. Kisebb kollektívok itt-ott a közönség elé kerülnek s ezek az intim bemutatók sokszor érdekesek és tanulságosak, mint az alábbiakból kiténik.

A *Tamás-Galériában* egy fiatal magyar piktornak, *Simon György János*-nak és *Kovács Margit* iparművésznőnek gyűjteményes kiállítása nyílt meg. Simon György János ezúttal csak fekete-fehér grafikát, nagy tuszrajzokat állított ki, noha ezek a polikrómia nélküli alkotásai raffiniált kontrasztjaikkal arra mutatnak, hogy alkotójuk roppant érzékeny az árnyalatok iránt s kétségtelennek tartjuk, hogy megállja helyét a színek sokhangú birodalmában is. Biztosan, szélesen adja elő mondanivalóit, teljesen kialakult viziókat vet a papírra, a megcsinálásban sohasem tétovázik. Érzéke az artiztikumok iránt rendkívül kifinomult. Az atmoszférikus jelenségeknek néha szinte kifejezhetetlen és megfoghatat-

lan pillanatnyiságára úgy csap le, mint áldozatára a magasban kóválygó vércse. Innen származik művészetének meglepő frissesége, bár élményeit nem adja nyersen, ügyel a kompozíciós problémák kielégítésére is. Simon György János későn született impresszionista festő. Impresszionisztikus látásából következnek erényei, abból származnak gyengéi is. Könnyedsége és eleganciája olykor semmit sem takar, artisztikus előadásmódja mögött sokszor hiába keresünk mélyebb indítékeket. Nem a Sokrates-féle sokat emlegetett daimonion ösztökéli őt az alkotásra, itt-ott csak egy formai ötletből indul ki. A szédítő oktáv-glisszandók nem tudják feledtetni, hogy gyenge kvalitású az a virtuózdarab, amelyben előfordulnak. Fiatalemberről van szó, akinek kétszeresen kell vigyáznia arra, hogy művészete zsonglörködésé ne fajuljon.

Kovács Mária kerámiái rokonszenves munkák. Domborműveit, mázas figuráit és apró használati tárgyait inkább a stílus kialakításának vágya jellemzi, mint maga a stílus. Érdekes, hogy néhány reliefjével a gótikus ideálokhoz közeledik, kiállított dolgainak java-része azonban, ha távolról is, de a Wiener Werkstätte korai periodusával függ össze. A magunk részéről nem tartjuk szerencsésnek ez irányzatnak magyar földbe való gyökereztetését; a bécsi iskola raffiniált és jámborkodó modorossága művésztünk lelki eredőivel semmiféle kontaktusban nincs s amennyiben szó lehetett ennek a stílusnak magyar áthangszereléséről bizonyos groteszk-komikus primitíveskedő formában, azt már *Gádor István* elvégezte. *Gádor* rendkívül kifinomult és komplex művészete nem fejleszhető s a magyar kerámiának, ha egyéni hangot akar megütni a nagy versenyben, nem azt az utat ajánljuk, amelyet ő tett meg. Jó lenne körülnézni a régi magyar fazekasság emlékei között, nem a multbafordulás, az archaizáló játék, hanem az egyszerű, tiszta melódiajú stílus kedvéért.

*

Háy Károly festőművész, aki a *Mentor* könyvkereskedés miniatűr kiállítóhelyiségében mutatja be munkáit Simon György Jánoshoz csak annyiban, hasonlítható, hogy ugyancsak a francia művészethez igazodik. Az impresszionizmushoz semmi köze sincs, de nincs köze az azt felváltó absztrakt játékok-

hoz sem. A kiforratlanság időszakán még nem jutott túl, néhány tájképrajzán Van Gogh lázas művészetének hatása, másokon Matisse raffinált színkultúrája érzik, munkáinak nagyobb részére azonban már a mai francia művészet vezéralakja, a kubistából újklasszicistává változott Picasso hatott. Háý stílusa elképzelhetetlen lett volna tíz évvel ezelőtt, amikor Picasso nyakrafőre termelte érthetlennél-érthetlenebb, síkობól összerótt ellenszenves, de óriási hatású gitárosait és abszintesüvegjeit. Érthető, hogy a mai Picasso hallatlanul értelmes és kifejező vonalú kontúrrajjai megejtették Háý Károlyt, mint ahogy megejtették a mai legfiatalabbak, olaszok, németek és franciák javarészt. Az árnyékolás nélküli és mégis oly tömegszerű figurális rajzok (főképp aktkompozíciók) fejlett ízlést és rendkívüli rajztudást igényelnek. Becsületére válik Háý Károlynak, hogy ezen a göröngyös úton jól megállja a helyét s ha rajztudása itt-ott még kívánnivalót hagy hátra, ízlése mindig segítségére siet. Az elmondottakat grafikájának egyik csoportjára értettük, amelyből néhány finom aktrajzát emeljük ki. Két olajképe nem üti meg a modern francia portrétermelés átlagos mértékét, de úgy érezzük, hogy mindössze két képből nem illik, nem szabad konzekvenciákat levonni.

*

Szokatlan bőség jellemezte az *Ernst-Múzeum* december 1-én megnyílt *aukcio kiállítását*, amely kétezernél több katalógusszámban minőségileg is jelentékeny anyagot sorakoztatott fel. Az árverésre kerülő műtárgysorozatban *Fónagy Aladár* kollekciója is szerepel, amelynek hangsúlya a tizenkilencedik századi magyar piktúrára esik, de a többi kép között is akad jónéhány kiemelkedő darab.

A barokkori magyar festőművészetet mindössze *Mányoki* öregkori önarcképe, *Kupetzki* két férfiarcképe és *Bogdán Jakab* madárcsendélete képviselte, annál sokoldalúbb volt a biedermeier-festészet anyaga. Őt *Barabás*-kép került elő, többnyire portrék, *Markó Károly* több tájképe, amelyek közül különösen A halász c. kis képe emelkedik ki friss és üde színhatásával. *Borsos József* egyik legszebb kompozíciója (A hír) jó fogalmat nyújt a mester miniatúrákra emlékeztető aprólékos finomságáról. *Borsos*, ez a máig nem eléggé méltatott festőnk különben

több képével szerepel. Az aukció katalógusa egy szignálatlan leányportrét is neki tulajdonít, ha talán nem is az ő műve, nyilván az ő körébe utalható. *Kiss Bálint* és *Orlai Petrics* Soma emlékét történeti kompozíciók, *Canzi Ágostét* és *Györgyi Alajosét* női portrék idézik. Érdekes *Marastoni Görög* nő c. (Budapest, Szépművészeti Múzeum) képének hű kópiája, amelyet egy eddig ismeretlen biedermeier-festőnk, *Sófalvy Árpád* készített 1847-ben. A méltatlanul feledett *Molnár Józsefet* is viszontlátjuk két kompozíciójával.

A XIX. század végének magyar művészetéből ugyancsak értékes objektumok szerepelnek a kiállításon. *Munkácsy* képei közül említhetjük a Zálogház teljes példányát, felsorolhatjuk *Paál László* szép tájképét, *Bihari* meghitt kompozícióit, *Székely Bertalan* lineáris elgondolású fürdő nőjét, *Lotz* pihenő táncosnőjét (becesebb változata a Szépművészeti Múzeumban) és néhány finom aktját. Két kiváló mesterünkre hamis fény vetődik: *Szinyei-Merse* Pál gyenge, jelentéktelen képekkel szerepel, épúgy mint *Rippl-Rónai* József. Modern festőnk közül *Csók* harmatos virágscsendéletei és *Fereneczy* Károly Tékozló fiúja méltó az emlékezetre.

A külföldi piktúra javarésze nem üti meg a múzeális mértéket. *Fra Filippo Lippi* egyik fogyatékos erejű tanítványa, az úgynevezett *S. Miniato* mester (ha ugyan az, és nem *Fra Diamante*, mint *Baldasz véli*) egy konvencionális Madonnával szerepel. Érdekes, de nem jelentős az a pásztoros tájkép, melynek három mestere is van, *Rubens*, *Hendrik van Balen* és *Lucas van Uden*. A francia festőket *Philippe de Champagne* bájos apácája és egy Erdélyből előkerült *Boucher*-kép képviseli; ez utóbbi kivételesen szent Ágneszt ábrázolja s nem galáns pásztorjelenetet.

Igen szép az aukció iparművészeti anyaga, amelyet gazdasága miatt nem részletezhetünk. A korai bécsi porcellángyártás remek darabokkal szerepel épúgy, mint a XVII. századi ötvösművészet. A textilis tárgyak között két szép erdélyi szőnyeg tűnt fel. A remek bútorok negyrésze *Szapáry* László gróf gyűjteményéből való.

*

Boromisza Tibor festőművész, aki tizennyolc hónapja a Hortobágyon dolgozik, gondolatot ébresztő levélben

számol be azokról az érzésekről, amelyeket a nagy magyar rónaságtól kapott.

„Jó két évtizedes pikturámnak — írja többek között — kiindulási pontja a kelet felé való orientáció volt. Ez az igazodás nem jelenti a nyugattól való teljes szakadást, nézőpontban való változás ez. El kell merülni teljes megismerés céljából a magyar faji jelleg sajátosságaiában s ezt a sajátosságot magán viseli a magyar fű, fa, levegő, állat és ember. Ebből a szemszögből kell felhasználni olyan nyugati kultúreleményeket, amelyek valóban méltók arra. A nyugati hatás átvételének minőségéről és mennyiségéről csak a tudatos magyar faji ösztön dönthet s ezt az ösztönt ki kell alakítani, ki kell építeni, ha bármily energikus és hosszadalmas munkába kerül is az.»

A hortobágyi pásztorország ősi elemekkel átszőtt életének egyformasága a gondolkodó művésszel oly problémákat látta meg, amelyek a fővárosban, ahol hetenkint nyílnak, változnak a kiállítások s ahol sokféle szándék kuszálódik össze a művészet szent nevében, rejtettek maradnak. Mái nem akadt szakértő, aki nyomról-nyomra kitapintotta volna a faji karakterisztikumokat képzőművészetünkben, legalább is ami a mai magyar művészetet illeti. (A régre vonatkozóan *Mitrovics Gyula* tanulmányára utalhatok, amelynek vitatható konkluziója szerint a magyar formalitás leginkább a román stílus kereteit túri el testén.) Pedig ilyféle vizsgálódás tanulságos lenne s reámutatna azokra az okokra, amelyek miatt nincsen a Bartók Béla muzsikájához fogható modern magyar képzőművészetünk. Mélyen a magyarságba fogódzó talentumok vannak, például rá *Rudnag Gyula*, aki azonban expresszív romantikus művészetével elkésett. Korszerű művészetünkben ezzel szemben léptenyomon rendkívül erős francia hatást érezni. A magyar festőművészetnek XIX. századi újjáéledése óta tulajdonképpen csak egy tradíciója volt, a nyugat felé való orientálódás. Ez az orientálódás generációk szerint módosult. Biedermeier-festészetünk Bécs felé, a nagybányaiak München felé, a mai művészek pedig Páris felé fordulnak s ezek a változó orientációk akadályozták meg pikturánkat abban, hogy generációnként hazai elődjeiből merítsen. Bármennyire sokra tartjuk is Nagybányát, fejlődéstörténeti jelentőségét alig értékelhetjük. Ép akkor merevült konser-

vativvá, amikor legnagyobb szükség lett volna arra, hogy lázas iramban építse a jövő felé vezető hidat, így a mai formatörekvéseknek semmi közük sincs hozzá.

Boromisza Tibor kétségtelenül Bartókra gondol, amikor tudatos faji ösztönből szeretné kialakítani az új magyar művészetet. A mai zene azonban más relációban van a népművészettel, mint a mai piktura. A zene többet és jobban meríthet a népművészetből, hiszen kifejezési formái azonosak (ha a népi zene lehetőségei korlátozottabbak is). Ezzel szemben a piktura mit kezdjen a népművészettel, amely nálunk leginkább a stilizált virágornamentikát használja s többnyire tartózkodik a figurális ábrázolástól? A nehézségek csaknem leküzdhetetlenek, amit bizonyíthat az is, hogy míg a modern zene világszerte kezdi kiaknázni a régi és primitív zene kincsesbányáit, addig a képzőművészet csak itt-ott érintkezik a népművészetrel s nem ezek a pillanatai a legszerencsésebbek.

Úgy tudjuk, Boromisza Tibor nem sokára bemutatja a Hortobágyon készült képeit s ez alkalomból, e rokonszenves művész kapcsán konkrét formában találkozhatunk a kérdéssel, amelynek itt csak teoretikus problémáira utalhattunk.

*

A kiállító és csendben dolgozó művészekről, festőkről és iparművészekről szóló aktuális krónikát ezúttal oly aktualitással zárhatjuk, amely e rovatban szokatlan. Szokatlan, de beletartozik, mert az építőművészet is szerves része a képzőművészetnek s értékes újdonságait épen ritkaságuk miatt kétszeresen kell értékelnünk.

E hónap elején tartották az első interisztizteletet a *győri gyűrváros* róm. kath. templomában, amelyet *Árka* Aladár és fia, *Árka* Bertalan tervezett és épített. Magában az a tény, hogy egy templom épült, nem tenné indokolttá az említését, hiszen a klasszicizmus kilobbanása óta néhány száz egyház felépült már Magyarországon anélkül, hogy ez a művészetre nézve különösebb haszonnal járt volna. *Erről* a templomról azonban nagy szeretettel kell megemlékezni s azt hisszük, nem vetjük el a sulykot, mikor azt írjuk, hogy a háború utáni Magyarország egyetlen korszerű épülete. Minden ízében rendeltetési célját szolgálja, mégis több, mint egyszerű praktikus igények kielégítője,

A háromhajós, tizenkét méter magas templomtérben 1400 hívő fér el. Sudár, négyzetes pillérek törnek a magasba, fel a sokféle színben pompázó lapos famennyezetig. A középhajó mellett a mellékhajók keskeny folyosókká szűkülnek s így van ez rendjén. A zavaró eltakarások helyett, mit terük nyujtana, inkább a közlekedés lebonnyolítására szolgálnak. Az építmény modern vasbeton keretrendszer szerint épült, azaz tartószerkezetét vasbetongerendák képezik s a szerkezet váza az épület külsején is meglátszik, hangsúlyozva annak értelmes konstrukcióját. A gerendák közötti kitöltő falazat téglából készült, külsejét vörösbeténi kemény homokkő burkolja. A templom padlója előre felé lejt, hogy az oltárra látás könnyebb legyen s ugyanazt a célt szolgálja a szentélyt másfélméteres emelése. A belső falak festetlenek, a hatalmas falsíkokat fröcskölt göröngyös vakolat borítja. Mi értelme lenne műmárvánnyá kendőzni a vakolatot, amely mindig csak vakolat marad? Cinóber-vörös, szürke lécu ajtók fokozzák a színhatást. A főhajó pillérein két és félméteres hasábalakú világítótestek kúsznak fel, a színes famennyezet pedig rejtett szuffita-világítást kapott. A hat oszlopon nyugvó boltozott szentélyben egyszerű formájú rózsaszínű márványoltár áll; a bejárat felett nagy ablak szökik fel, mely vízszintes csíkokból álló színes, főképp vörös üvegekből van mozaikszerűen összerakva festés és patinázás nélkül. A puritán homlokzatok csak a méltóságteljesen emelkedő torony dekorálja. Az építészeti részokről kívül-belül hiányzik a dekoratív-ornamentális díszítés.

A formák sommás egyszerűsége jól-összhangban áll a belső tér megkapó színhangulatával. A korai keresztény bazilikák tömönatos előadási módjára kell annak emlékeznie, aki belép a templomba, nem a stílus (azzal nem vállal közösséget), hanem szelleme, hangulata, varázsa miatt. Minden együtt készült és egy célt szolgál, a belső díszítés néhány objektuma alkalmazkodik az architektúrához. A főoltáron álló Jézus Szíveszobor *Vitt* Tibor archaikus zamató és mégis izig-vérig mai alkotása. A hét méter magas oldalablakok kitűnően megkomponált üvegeképei, amelyeket *Sztehlo* Lili tervezett, ezáltal valóban üvegfestmények s nem üvegre átvitt, anyagszerűtlen olajkompozíciók. Győr gyárnegyedének főterén a chartresi ablakok villódzó, földöntúli misztikumát

álmodják tovább. Vasbeton és téglá, üvegek és szobor, kovácsoltvas-dísz s a kő faragott profilja egy szándékból öltött testet, vállával egymást támogatja, szellemével egymásra utal s a győri új templomnak többet köszön a mai magyar kultúra, mint legelő haladó piktoraiknak, legjobb szobrászaiknak. A két Árkay a magyar gyóbuszon merőben elől nélkül áll és újat teremtett. Nálunk, ahol az építészet sohasem érett meg a konzervatív ellenzék nemes szerepére, ahol csak a praktikus rendeltetésű gyárakat is reneszánsz — Palladio — malterkariatida stílusban építik, valóban rendkívüli feladatot oldottak meg. Az apa tapasztalatokon érlelődött bölcsesége, a fiú pazarló ifjúkora s a kor szellemi áramlata ritka kivételes harmóniában egyesült. S ennek az egyesülésnek tanulságai közül két figyelemreméltó ténytet kell kiemelnünk: először azt, hogy az évek óta stagnáló egyházművészet felendítésére megtörtént az első komoly lépés, másodsor, hogy a korszerű, minden ízében modern stílust a mértékadó egyházi körök s a győri hívők, akiknek ezért a templomáért annyit küzdött a *győri gyárvaros* lelkes papja: *Brantl Lajos* plébános, egyaránt spontán örömmel fogadták.

Genthon István.

Zenei szemle.

Ritka nagy élvezet két olyan csodálatos alkotást hallani egyazon zenekari est keretében, mint amilyen *Bach* Sebastian «Magnificato»-ja és *Mozart* «Bűnbánó Dávid» c. kantátéja.

A «Magnificat» 1723 karácsonyán került bemutatásra. Spitta, Bach nagynevű biográfusa, egy 1730-ból származó kéziratot fedezett fel, amely az eredetileg Es-durban írt művet nagyszerű D-dur feldolgozásban tartalmazta. Ebben a formában került most nálunk is *Fischer Edwin* vezényletével előadásra. Szövege Szűz Mária örömeke latinul, a Lukács evangélium szerint.

A bevezető kórus — «Magnificat anima meo Dominum» — a biztos kézzel formált, egyenletes felszín alatt csupa szenvedélyes ujjongás, pompás erő. A II. Sopran áriája gyermeki szelídségű, békés karácsonyi hangulathoz visz át. Különösen ihletett alkotás az I. Sopran áriája: «Quia respexit humilitatem ancillae suae». Gyönyörű rajza ez az istenanya arcának, amelyről a félenken fogadott remegő boldogság, a szűzies hit sugárzik. Az oboa

d'amore kísérte csak fokozza a melódika poétikus finomságát. E szavaknál: «Ecce enim ex hoc beatam dicent... a kar veszi át a befejező szavakat: ... omnes generationes». Ugyanazon eszmétől átitatott tömeglélek elragadtatásának utólréhetetlen plasztikával ábrázolt zenei megnyilatkozása ez a kórus. A témát mintegy beledobja a többi mozgalmasszólam örvénye közé; eleinte egymásután, hol itt, hol ott bukkan fel, majd a szólamok egymásba ütköznek, egymásra tornyosulnak, mindent elsöprő diadalmaskodó erejükkel mintha a kereszténység világrendítő hatalmát szimbolizálnák. Hát nem valóságos csoda-e az, hogy ebben a szűk, kispolgári környezetben vesződő kis thüringiai kántorban, azokkal az összehúzott, éles tekintetű szemekkel, az apokalyptikus víziók, egy Savonarola jóslatai, egy Shakespeare alakjai, a gondolatok, szenvedélyek, hősi életek ilyen erővel támadjanak életre, mint amilyent itt nyújt nekünk? Az Úr hatalmát festő kórus «Fecit potentiam in brachio suo» feltörő energiája, hatalmas súlya szinte lélekzetakasztó. Annál megragadóbb ezután az alt és tenor együttes áriájának bensőséges gyönyörű melódiája a halk hegedű és fuvolakisérettel. Az utolsóelőtti kórus korallfigurációi borongósabb jellegűek, de egy erőteljes fúga az örömteli hangulatot újra uralomra viszi. A befejező «Gloria» koncentrált erővel zárja mégegyszer egy ragyogó képbe a bevezetés főmotívumát.

Mozart kantatéja először került nálunk előadásra. Fischer Edwin, az est karnagya adatta elő tavaly Németországban, addig alig tudtak róla. Mozart itt az 1873-ban Salzburgban bemutatott C-moll miséjének Kyrie és Gloria tételeit látta el új szövegezéssel, amihez két új áriát (tenor és szoprán) komponált. Az alázatos könyörgés, bűnbánat, bizalom hangjai Mozart világában sajátos színezetet nyernek. A két szoprán szóló túlsúlyba Bach súlyos páthosszal telített barokk tónusát világosabb, szinte lebegő könnyedségű színekkel festi át. Ezek az áriák átszellemült finomságokkal, törékenységükkel, könnyedségük dacára nem kevésbé mély hit kifejezői, mint Bach hatalmas kórusai. Egy csodálatosan gyöngéd, gyermeki lélek megnyilatkozása, aki épen ezzel az egyszerű, magától értetődő gyermeki hitével, a legjobban tudja megközelíteni a földön-

túli eszményiséget. Nagy, sőt rendkívüli énekkultúra, sajátos hangszín és stílusérzék kell ahhoz, hogy ez a mozarti eszményiség hiánytalanul érvényre jusson. Talán az egész mű legszebb áriájában «Csillag fénylik a sötét égen» behéjzelgő délnémet-olasz melódiájával, az elragadó Allegro résszel *Arkandy* Kathlen (I. Sopran) nagyon szépen sikerült interpretálással lepte meg a hallgatóságot.

Az est többi művészei: Kreszné Stojanovits Lily (II. Sopran) Basilides Mária, Székelyhidya Ferenc és Györy Pál az oratóriumi stílus kiváló erősségei. Külön ki kell emelnünk a «Magnificat»-ban Basilides és Székelyhidya felejthetetlen élményt nyújtó együttes áriáját.

A *Palestrina* kórus, a zenekar itt-ott erős ingadozásával szemben, kitűnően megállta a helyét. Az a tűz és energia, amely Fischer Edwin vezényletét áthatotta, énekegyüttesét is megihlette. Az előadás sikerében nem kis része volt a kórus új karnagyának, *Bárdos Lajosnak*, aki az előkészítés nehéz munkáját végezte. Ezután a legszebb reményekkel nézhetünk a kórus további működése elé.

*

Szigeti József egyike a hegedű legnagyobb mestereinek. Zenekari estjén Brahms és Beethoven hegedűversenyeivel a legtökéletesebben mutathatta be klasszikus művészetét. Játéka inkább tartózkodó, elmélyedő, a legkevésbé sem magát kellett. Tónusa eszményi tisztaságával és finomságával, különösen pár csodálatos szépen megszínált «dolce»-ban, szinte egy magasabb szférából hangzik. Brahms férfias romantizmusát kevesen értik át így, ahogy Szigetitől hallottuk. Ahogy az első tétel inkább derült, energikusabb témája ellágyul, elvész a melankolikus álmodozásba, ahogy az élesen, erőszakosan feltörő melléktémával újra helyrebillenti az egyensúlyt, a látszólag rideg Brahmsnak ezt a férfias küzdelmet észak-német lány érzelmi világa ellen, melyben mintegy önmagát akarja felrázni a tétlen búskomorságból — nagyszerűen tudta megéreztetni. Ugyanez a komolyán, lágyságában is szigorú fegyelmezetség és előkelőség érvényesült Beethoven halhatatlan D-dur versenyében.

Ugyanekkor került bemutatásra *Bar-tók Bélának* hegedűre és zenekarra írt I. Rapszodiája. Mind ez, mind a pár

nappal később a filharmónikusoktól bemutatott II. Rapszódia a szenvedélyes folklorekutató Bartók új problémáiról tanuskodnak. A hangszeres népi zene foglalkoztatja nyugtalan fantáziáját. Csak az, aki hallott a néptől ilyenfajta zenét, tudja teljesen felfogni azt a közvetlen, naiv frissiséget, amivel Bartók ezeket az érdekes hangszíneket és harmoniakat egy zenekarra át tudta plántálni. A legnagyobb meglepetést a cimbalom szólama hozta. Nem is áldottuk, hogy ezen a hangszeren — amelyet eddig jóformán csak a cigányzene modorában ismertünk — ilyen színeket is ki lehet hozni. Az igazi magyar cimbalomstílus (nem az agyoncikornyázott és agyonfutamozott) talán még ezután fog igazán kialakulni.

Szigeti a nehéz magánszólam szilaj, rapszodikus népi hangjába már nehezebben tudott beleilleszkedni. Minden Bartók-bemutatónál ugyanaz a hiány mutatkozik. A bartóki stílusnak ma még nincsen megfelelő zenekara, karmestere, interpretálása. Ezek csak a fiatal magyar zenészgenerációból fognak porondra lépni, azokból, akik a magyar népi zenét a maga hamisítatlan mivoltában közvetlen a nép kezéből és ajkáról tanulták megismerni.

*

A filharmónikusok Bartók bemutatóján kívül még egy magyar szerzeményt hallottunk: *Kókai Rezső* Preludiumát és Scherzóját. A mű hatásos színes hangszerelést, sok fiatalos lendületet mutat, de egyelőre semmi egyéniséget. A fiatal magyar zeneszerzők valóban nem szorultak arra, hogy a késő romantika kozmopolita szellemének epigonjai legyenek, mikor előttük van a magyar népi zenének egész kincses háza, amelyen nagyra nőhetnek.

Respighi Ottorino mint a régi muzsika kitűnő ismerője mutatkozott be ezúttal. «A madarak» c. bájos suiteje stílhű hangszereléssel teljes mértékben érvényre juttatta a XVII. és XVIII. század hangszeres zenéjére annyira

jellemző hangfestő, természetutánozó törekvéseit. A szerzőnek különösen *Rameau* «La poule» c. kis cembalo darabjának elragadó finom szellemességét sikerült zenekarral visszaadni. A «raison» és a «grace», ez a két sajátos francia tulajdonság ott csillogott ennek a kis műnek minden taktusában.

A többi tétel: a füllemüle édes-bús, kecses trillázása, finom civódás melodiái, a galamb szerelmes bűgása, a kakukszóval átszótt erdei idyll mindmegannyi Watteau festmény: Pasztell színek, tompított csendes gesztusú kedélyvilág, sajátos szelíd, fáradt melankólia. A filharmónikusok a művet kedvvel és nagyon szépen játszották.

Végül *Franck Cézár* D-moll szimfóniáját adták elő. Francknak életében nagyon kevés elismerésben, annál több közönyben és balsikerben volt része. Teljes értékében, mint a francia modern zene első úttörőjét, csak mostanában kezdik méltányolni. D-moll szimfóniája a francki lélek egyik legteljesebb kifejezése. Gondolatainak világossága, egyetemes jellege, súlya a klasszikus magaslatán áll. Emellett a tartalom formába öntésében, harmoniai szövésében, melodiáinak sajátos tisztá körvonalában teljesen egyéni. Egy ember, akinek egész életét a kenyérkeresés keserves gondja tölti be s aki mégis sohasem lázongott a sorsa ellen, hanem önmagából tudott egy ilyen ideális, harmonikus világot teremteni. Kevesen érezték úgy át az emberi fájdalmakat mint ő, de a hívő lélek erejével mindig megtalálja a teljes kiegyenlítődést. Nem véletlen az, hogy a hit, a jóság, a szeretet emberének, Franck Cézárnak a neve oly szívesen látott név ma a zenevilágban. Ilyen tulajdonságokkal nincs sok versenytársa.

*

Dohnányi Ernő zongoraestjén zsúfolt széksorok előtt játszott a elgyönyörű műsorát: Beethoven *Eroica* variatívát, D-dur, B-dur és F-moll (apassionata) szonátáját. Kivételes művészete ezúttal is a legnagyobb élvezetet szerezte hallgatóságának. *Prahács Margit.*

OLCSÓBB LESZ A NAPKELET!

A Napkelet t. Olvasóihoz!

Folyóiratunk, mint ismeretes, 1927. évi októbertől kezdve — sok előfizetők kívánságára — megjelenésében azt az újítást tette, hogy évi 10 szám helyett 24 számot adott és az előfizetés díját évi 20 pengőről 40 pengőre, tisztviselőknek pedig 16 pengőről 30 pengőre emelte. A NAPKELET olvasótáborát tevő magyar intelligencia nehéz gazdasági helyzete most arra iudítja a kiadó Magyar Irodalmi Társaságot, hogy az előfizetési ár leszállítását lehetővé tegye. Ennek megvalósítása érdekében 1930 januártól kezdve folyóiratunk megjelenésében új rendszert léptetünk életbe.

Az új rendszer szerint a NAPKELET számonkénti terjedelme az eddigi 80 oldal helyett 100–112 oldal lesz és 24 szám helyett évente 12 számban fog megjelenni. A megjelenés ideje mindig a hó elseje. Új beosztásban

a NAPKELET előfizetési ára:

Negyedévre 10 P helyett 7 P, tisztviselőknek 7.50 P helyett 5 P.
Félévre 20 P helyett 14 P, tisztviselőknek 15.— P helyett 10 P.
Egész évre 40 P helyett 28 P, tisztviselőknek 30.— P helyett 20 P.

Folyóiratunk programja eredeti célkitűzéshez hiven változatlanul az, hogy a nemzeti szellemben dolgozó magyar írók, költők és tudósok munkáit a magyar intelligencia minél szélesebb rétegeinek hozzáférhetővé és ezáltal a nemzet közkincsévé tegye. A számonkénti nagy terjedelem lehetővé teszi, hogy a NAPKELET szerkesztősége az aktuális irodalmi, színházi, zenei és képzőművészeti eseményekről ezentúl is páratlanul gazdag és mindenki részéről elismert, elfogulatlan szemlélet adjon, az új magyar szépirodalom legjobb regényeit, novelláit és költeményeit közölje és a tudományos aktualitásokról magas színvonalú cikkekben tájékoztassa a magyar olvasóközönséget. Olcsósága mellett is olyan gazdag és előkelő irodalmi orgánus marad a NAPKELET, hogy állandó olvasását a jövőt munkáló magyar intelligencia egyetlen tagja sem nélkülözheti.

Hisszük, hogy a nehéz gazdasági viszonyokra való tekintettel rendszerezett új beosztásunk a magyar olvasóközönség érdekeinek fokozottabb mértékben fog megfelelni. *Kérjük t. Olvasóinkat, hogy az olcsóbbá tett NAPKELET-re ismeretségük körében a figyelmet felhívni és folyóiratunkat megrendelésre ajánlani sziveskedjenek.*

Kiváló tisztelettel

A NAPKELET SZERKESZTŐSÉGE.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.